

**DIRECTORATE OF DISTANCE & ONLINE EDUCATION
UNIVERSITY OF JAMMU
JAMMU**

**STUDY MATERIAL
FOR
M. A. DOGRI (SEMESTER -IV)**

**COURSE NO. : 405
Dogri Natak Te Gadya Sahitya da Itihas**

**UNIT : 1 - V
Lesson No. 1-14**

**Dr. Jatinder Singh
TEACHER INCHARGE M.A. DOGRI**

*<http://www.distanceeducationju.in>
Printed & Published on behalf of the Directorate of Distance & Online Education, University of Jammu by the Director, DD&OE, University of Jammu, Jammu.*

M. A. DOGRI

COURSE No. : 405

Course Editing by :

Dr. Sunil Kumar

Editing / Proof Reading by :

Dr. Jatinder Singh

© Directorate of Distance & Online Education, University of Jammu, Jammu, 2023

- All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the DD&OE, University of Jammu.
- The script writer shall be responsible for the lesson/script submitted to the DD&OE and any plagiarism shall be his/her entire responsibility.

Printed at : Ashish Art Printers /May 2023/ 100 Books

UNIVERSITY OF JAMMU

Syllabus for M.A. Dogri Semester – 4th

(Non-Choice Based Credit System)

(Syllabus for the examinations to be held in May 2021, May 2022 & May 2023)

Course No.: DOG405 Title: Dogri Natak Te Gadya Sahitya Da Itihas

Credits : 5

Duration : 03 hours

Maximum Marks : 100

a) Semester Examination : 80

b) Sessional Assessment : 20

सलेबस दी बंड

यूनिट- 1

1. 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਣਜਾਨ
2. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ —
ਦੀਨੂ ਮਾਈ ਪੰਤ, ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਸ਼ਾਲ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ, ਰਤਨ ਦੌਸ਼ੀ, ਜ਼ਾਨ ਸਿੰਹ
ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूनिट- 2

1. 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੀ ਡੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਣਜਾਨ
2. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ —
ਪ੍ਰੋ. ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਾਰੀ, ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਯੂਰਿਆ, ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਾਰੀ, ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ
ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ, ਦੇਵਰਲਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੋਬਲਿਆ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूनਿਟ- 3

1. 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਨਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ-ਧਾਰਾ
2. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੇ ਨਿਬਨਧਕਾਰ —
ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਾਰੀ, ਸਧਾਮ ਲਾਲ ਸ਼ਾਰੀ, ਨੀਲਾਮਕਰ ਦੇਵ ਸ਼ਾਰੀ, ਕੇਦਾਰ ਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ
ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूनिट-4

1. 1960 दे बाद दे डोगरी गद्य दी विकास-यात्रा	
2. हेठ लिखे दे निबन्धकार—	
चम्पा शर्मा, बाल कृष्ण शास्त्री, ओम विद्यार्थी ते ज्ञान सिंह दे योगदान
बारै सुआल	
(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूनिट-5

1. 1960 दे बाद दे डोगरी गद्य च व्यंग-लेखन	
2. हेठ लिखे दे व्यंगकार—	
विश्वनाथ खजूरिया, लक्ष्मी नारायण, प्रकाश प्रेमी, रतन केसर दे
योगदान बारै सुआल	
(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

NOTE FOR PAPER SETTING:

There will one question from each unit (containing a&b part) with 100% internal choice and the candidates will be required to answer all the questions (total questions to be attempted will be five).

सहायक पुस्तकां:

1. डोगरी साहित्य दा इतिहास: शिवनाथ, साहित्य अकादेमी, नमी दिल्ली
2. डोगरी साहित्य दा इतिहास : जितेन्द्र उधमपुरी, जे. एण्ड के. स्टेट बोर्ड ऑफ स्कूल एजूकेशन
3. साढा साहित्य 2003, 2004, 2005, 2006 ते 2007 जे. एंड के. अकैडमी ऑफ आर्ट, कल्यार एंड लैंग्वेजिज, जम्मू
4. डोगरी शोध — 1981, 1982: डोगरी रिसर्च सेंटर, यूनिवर्सिटी ऑफ जम्मू, जम्मू
5. साढ़े साहित्यकार : डॉ. वीणा गुप्ता, अखिल प्रकाशन, जम्मू

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C.No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – I
LESSON – 1

1960 ਈਂਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ

ਲਪਰੇਖਾ

1.1 ਉਦਦੇਸ਼ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਪਾਠੋਂ ਗੀ ਪਢਨੇ ਪੱਕੇ ਵਿਦਾਰਥੀਓਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪਾਠਯ-ਕ੍ਰਮ ਚ ਲਗੇ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਂਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਗ। ਤੇ ਇੰਦੇ ਬਾਰੈ ਪੁਛੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਪਾਰਤੇ (ਉਤਤਰ) ਦੇਣੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਡਨ।

1.2 ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਚ ਤੈ ਪਾਠ ਨ ਜਿੰਦੇ ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ, ਨਰਸਿੰਘ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ, ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਰਤਨ ਦੋ਷ੀ ਤੇ ਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ-ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਕਨੌ-ਕਨੌ ਇੰਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਚੰਚਾ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।

1.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਸਮਾਨੋਂ ਪਾਠੋਂ ਚ :-

- (i) ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਦਸ਼ੇਆ ਗੇਂਦਾ ਐ।

ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁੰਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ ਤੇ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਉਂਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ:

1.1 ਉਦਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿੱਧੇ ਵਿਦਾਰਥੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਟਕ ਕਾਰ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ-ਪਰਿਚੇ, ਉਂਦਿਧੇ ਰਚਨਾਏਂ ਰਚਨਾ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਤੇ ਉਂਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਡਨ। ਤੇ ਇੰਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਪੁਛੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਤੇ ਉਤਤਰ ਦੇਣੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਡਨ।

1.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਂਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।

1.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ :

- (i) ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁੰਦਾ ਜੀਵਨ-ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁੰਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁੰਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ

1.4 ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਂਦੇ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ :

(i) **ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ** : ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਨਮਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਮੋਡ ਦੇਣੇ ਆਹਲੇ ਕਵਿ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਢੁਗਰ ਦਾ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਕਵਿ ਮਨੋਆ ਜਨਦਾ ਹੈ। ਇੰਦਾ ਜਨਮ 11 ਮਈ 1917 ਈਂਡੋਂ ਗੀ ਪੈਥਲ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਹੋਆ ਹਾ। ਇੰਨੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਦੀ ਬਰੇਸ਼ ਤਾਂਗਦਸਤੀ ਤੇ ਕੌਡੇ—ਕਸਲੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਦੀ ਛਤ਼ਰ—ਛਾਇਆ ਚ ਗਜਾਰੀ। ਤੀਸਰੀ ਜਮਾਤਾ ਤਗਰ ਪਢਾਈ ਅਪਨੇ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਅਗਲੀ ਪਢਾਈ ਆਖਤੇ ਰਿਧਾਸੀ ਭੈਨੂ ਕਥ ਚਲੀ ਗੇ। ਚੌਹਦੇਂ ਬਾਰੋਂ ਦੀ ਬਰੇਸੂ ਚ ਇੰਦੀ ਸਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ ਤੇ ਇੰਨੋਂ ਗੀ ਰਿਧਾਸੀ ਦਾ ਪਢਾਈ ਛੋਡਿਥੈ ਬਾਪਸ ਪੈਥਲ ਅਪਨੇ ਗ੍ਰਾਂ ਔਨਾ ਪੇਆ। ਕਿਥ ਚਿਰ ਬੇਲੈ ਰੈਹਨੇ ਪਰੈਨਤ ਸਨ् 1937—38 ਚ ਪ੍ਰਾਤਿਆ ਦੀ ਪਰੀਕਸ਼ਾ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਫ਼ਹੀ 1939 ਚ ਹਿੰਦੀ ਚ ਮੂ਷ਣ ਤੇ 1941 ਚ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਦੀ ਪਰੀਕਸ਼ਾ ਬੀ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਸੈ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸਾਚਿਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕੋਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਤੇ ਇੰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਪਨੇ ਅਧਿਕਾਰੋਂ ਤੇ ਅਜਾਦੀ ਗੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਸੁਖਰਤ ਹੋਈ। 1942—43 ਈਂਡੋਂ ਚ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰ—ਬਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ—ਪ੍ਰਸਾਰ ਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਥੈ ਅਪਨੇ ਕਿਥ ਦੋਸਤਾਂ ਕਨੈ ਮਿਲਿਥੈ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਿ ਮੰਡਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਯੁਗ ਚਲਾ, ਕੌਨ ਤੁਮ, ਸ਼ਹੀਦ ਕੀ ਅਰਥੀ, ਪਥ ਪਰ ਦੀਪ ਜਲਾਨੇ ਵਾਲੇ ਬਾਗੇਰਾ ਕਿਥ ਕਵਿਤਾ ਰਚਿਆ। ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਥਮਾਂ ਗੈ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋਇਥੈ ਸਨ् 1944 ਚ ਡੋਗਰੀ ਸ਼ਾਸ਼ਤਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸ ਚ ਬੀ ਬਧੀ—ਚਡਿਥੈ ਹਿੱਸਾ ਲੈਤਾ ਤੇ ਮਾਤ੃ਭੂਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਮਾਤ੃ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗੈਹ ਗੀ ਬੀ ਪਛਾਨੇਆ ਤੇ ਮਾਤ੃ਭਾਸ਼ਾ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਸ਼ਾਹਨੇਧੋਗ ਧੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਪਤ ਹੋਰ ਖੀਰੀ ਦਮ ਤਗਰ 'ਡੋਗਰਾ ਮੰਡਲ' ਕਨੈ ਜੁਡੇ ਦੇ ਰੇਹ।

ਇੰਨੋਂ ਅਪਨੀ ਰੋਜੀ—ਰੁਟਾਂਟੀ ਆਸਟੈ ਬਡੇ ਕਮ—ਧਾਂਦੇ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਦਗੀ ਚਲਾਨੇ ਆਸਟੈ ਬਡਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਕਰਨਾ ਪੇਆ। ਪਕਕੀ ਨੌਕਰੀ ਇੰਨੋਂਗੀ ਰਿਸੈਟਲਮੈਂਟ ਮੈਹਕਮੇਂ ਚ ਥਹੋਈ ਤੇ ਇਹ ਡਿਪਟੀ ਪ੍ਰਾਵਿਸ਼ਿਯਲ ਑ਫਿਸ ਦੇ ਔਹਦੇ ਪਰਾ ਰਟੈਰ ਹੋਏ। 23 ਮਾਰਚ, 1992 ਈਂਡੋਂ ਗੀ ਦਿਲੈ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੀਨੇ ਕਰੀ ਇੰਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ।

(ii) **ਖਚਨਾਂ** : ਡੋਗਰੀ ਚ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੋਰੋਂ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਧੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਇੰਦੇ ਆਸੇਆ ਦਿੱਤੇ ਗੇਦੇ ਧੋਗਦਾਨੋਂ ਚ 'ਗੁਤਲੂ', 'ਮੰਗੂ ਦੀ ਛਭੀਲ', 'ਵੀਰ ਗੁਲਾਬ', ਤੇ 'ਦਾਦੀ ਤੇ ਮਾ' ਚਾਰ ਕਵਿਤਾ—ਸੱਗੈਹ; 'ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂਡ', 'ਸਰਪਂਚ' ਤੇ 'ਅਧੋਧਾ' ਨਾਟਕ; ਮਲਾਟੀ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ ਜੇਹਡਾ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਛਾਪੇ ਗੇਦੇ ਏਕਾਂਕੀ—ਸੱਗੈਹ "ਡੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀ" ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਦ਼ ਨਾਟਕਕਾਰ 'ਭਾਸ' ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਪ੍ਰਤਿਮਾ' ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਤੇ ਸਥੁਕਣ ਨਾਂਡ ਦੀ ਕਾਵਿ—ਪੋਥੀ ਦਾ ਸਮਾਦਾਨ ਤਲਲੇਖਨੇ ਜੋਗ ਹੈ।

(iii) **ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁਂਦੇ 1960 ਈਂਡੋਂ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ :** ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁਂਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਥਾਹਰ ਹੈ। ਡੋਗਰੀ ਚ ਛਪਨੇ ਆਹਲਾ ਪੈਹਲਾ ਨਾਟਕ 'ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂ' ਹੈ, ਜਿਸੀ ਪ੍ਰੋਠਾ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ, ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਤੇ ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਅਬਰੋਲ ਹੋਰੋਂ ਰਲਿਥੈ ਲਿਖੇਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ 1957 ਬਾਰੇ ਚ ਛਪਿਥੈ ਸਾਮਨੇ ਆਇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦਦੇਸ਼ ਢੁਗਰ ਦੇ ਗ੍ਰਾਂਡ ਸਮਾਜ ਚ ਫੈਲੀ ਦਿਵੈਂ ਬੁਰਾਇਥੈ ਬਾਰੈ ਆਮ ਜਨਤਾ ਗੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਂਦਾ ਬਰੋਧ ਕਰਿਥੈ ਇਕ ਸਾਫ—ਸੁਥਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੈ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਨਾ ਹਾ।

ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੁਂਦਾ ਦੁਆ ਨਾਟਕ 'ਸਰਪਂਚ' ਨਾਂ ਕਨੈ ਸਨ् 1966 ਚ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੈ ਕੀ ਜੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ, ਪਾਤਰ ਤੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਢੁਗਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਨੈ ਸਰਬਧਤ ਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾਨਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਚ ਮਾਡਾ—ਮੁਟਟਾ ਫੇਰ—ਬਦਲ ਕਰਿਥੈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਢੁਗਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਦ਼ ਲੋਕਨਾਥਕ 'ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ' ਦੀ ਕਾਰਕ ਉਘਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ

ਪਿਛੋਂ ਪੰਚਾਧਰੀ ਰਾਜ ਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਪੰਚਾਧਰੀ ਰਾਜ ਬਾਰੋਂ ਜਾਗ੍ਰਤ ਕਰਨਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਬਾਂਗੀ ਨਾਂਡ ਵਾ ਪਾਤਰ ਇਕ ਜਾਲਮ ਜਗੀਰਦਾਰ ਏ ਜੇਹੜਾ ਅਪਨੇ ਚੱਚੇ ਭਾਡ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਜਮੀਨ ਜਬਰਦਸ਼ਟੀ ਦਬਾਈ ਲੈਂਦਾ ਏ ਤੇ ਪ੍ਰੋ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਨਿਯੈ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਬਡੇ ਮਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਏ। ਬਾਂਗੀ ਦੀ ਇਸ ਕੁਰੂ ਤੇ ਕਮੀਨੀ ਵ੃ਤਿ ਚ ਮੋਹਤਵਰ ਤੇ ਫਿਡ੍ਡੂ ਨਾਈ ਜਨੇਹ ਝੂਠੇ, ਚੁਗਲਖੋਰ ਤੇ ਚਾਪਲੂਸ ਲੋਕ ਅਪਨਿਧੇ ਘਟਿਆ ਆਦਤੋਂ ਕਰੀ ਬਾਂਗੀ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੋਂ ਚ ਹੋਰ ਬਾਦਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੌਨੋਂ ਕੁਲੋਂ ਦਾ ਪਰੋਹਤ ਹਾ ਇਸ ਕਰੀ ਤੁਂਦੇ ਝਾਗਡੇ ਗੀ ਨਪਟਾਨੇ ਆਸਤੈ ਸਰਪੈਂਚ ਬਨਨਾ ਮਨੀ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਬਾਂਗੀ ਦੀ ਜੋਰਾ—ਜਬਰੀ ਤੇ ਔਹਦੇ ਆਸੇਆ ਦਿਤੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਲਾਲਚ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਾਅਦ ਸਚਵਾਈ ਦਾ ਪਕਖ ਲੈਂਦਾ ਏ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਹਕਕਾ ਚ ਫੈਸਲਾ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਬਾਂਗੀ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਗੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨੇਈ ਕਰੀ ਪਾਦਾ ਤੇ ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਹਤਿਆ ਕਰੋਆਈ ਦਿੰਦਾ ਏ।

ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਸਰਪੈਂਚ ਨਾਟਕ ਬੇਸ਼ਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾਨਕ ਕਨ੍ਨੈ ਜੁੜੇ ਦਾ ਏ ਪਰ ਤੁਨੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਰਾਹੋਂ ਸਚਵਾਈ ਤੇ ਨਾਂਡ ਦੀ ਰਖਾ ਦੇ ਕਨ੍ਨੈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੈਹਲੂ ਗੀ ਸੈਹਜ ਬਨਾਨੇ ਆਹਲੇ ਭਾਵ, ਨਾਟਕ ਗੀ ਰੋਚਕਤਾ, ਤੇ ਸਜੀਵਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਨ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੇਇਥੈ ਉਸ ਬੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਫੈਲੇ ਦੀ ਬੇਨਧਾਈ, ਝੂਠ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਨਾਂਡ ਤੇ ਸਚਵਾਈ ਦਾ ਪਕਖ ਬਾਂਦੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਸਚਵਾਈ ਪਰ ਚਲਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਾਇਥੈ ਬੀ ਸਚ ਤੇ ਨਾਂਡ ਗੀ ਜੀਂਦਾ ਰਖਦੇ ਨ। ਖੀਰ ਚ ਅਸ ਆਕਖੀ ਸਕਨੋਂ ਆਂ ਜੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੇਇਥੈ ਸਮਾਜੀ ਹਾਲਤ ਗੀ ਸਾਮਨੇ ਆਂਦੇ ਦਾ ਏ।

ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਟਕ 'ਅਧੋਧਾ' 1984 ਬੱਚੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ 1985 ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕਨ੍ਨੈ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਰਾਮਾਯਣ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੋਂਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦਿਧਿਆਂ ਕਦਰੋਂ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾ ਏ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਧਾਰਮਿਕ ਕਥਾਨਕ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਕੁਲ ਪੰਜ ਦਕਖ ਨ ਤੇ ਇਕੱਕੇ ਸੈਟ ਪਰ ਖੋਡੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

ਸ਼ਬਦੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਘਟਨਾਥਲ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਦੀ ਜਨਮ—ਮੂਮਿ ਅਧੋਧਾ ਕਨ੍ਨੈ ਸਰਬਾਂਧ ਏ ਇਸਦੇ ਆਸਤੈ ਇਸਦਾ ਨਾਂਡ ਅਧੋਧਾ ਰਕਖੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸਦਾ ਕਥਾਨਕ ਬੇਸ਼ਕ ਭਾਮੋਂ ਪੈਰਾਗਿਕ ਕਾਵਿ ਰਾਮਾਯਣ ਥਮਾਂ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ ਪਰ ਇਸ ਚ ਇਕ ਬਕਖਰਾਪਨ ਤੇ ਨਮਾਂ ਦਿਵਾਨੀਕੋਣ ਏ। ਪਾਂਤ ਹੋਰੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਜ਼ਾਨੀ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਈ ਰਾਮਾਯਣੀ ਕਾਲ ਦੀ ਪਾਸਨੀ ਤੇ ਬੋਸੀਦਾ ਸਮਾਜੀ ਕਦਰੋਂ ਦੀ ਲੀਕ ਸ਼ਾ ਹਟਿਥੈ ਅਪਨੀ ਕੁਝਲ ਸਿਰਜਨਾ—ਸ਼ਕਿਤ ਕਨ੍ਨੈ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਭਰਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸੁਕਖ ਪਾਤਰ ਅਰਥਤ ਨਾਥਿਕਾ 'ਕਕੇਈ' ਏ। ਯੁਗੋਂ ਥਮਾਂ ਚਲਦੀ ਆਵਾ ਕਰਦੀ ਧਾਰਣਾ ਮੁਜ਼ਵ ਕਕੇਈ ਗੀ ਧੂਣਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਕਨ੍ਨੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਂਦਾ ਏ। ਤੇ ਉਸੀ ਸ਼ਵਾਰੀ, ਚਲਾਕ, ਹਠੀਲੀ, ਲੋਭੀ ਤੇ ਬਖੈਹਦ ਪੋਆਨੇ ਆਹਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਦਿਕਖੇਆ ਜਂਦਾ ਏ ਪਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਾਂਤ ਹੋਰੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਕਕੇਈ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਗੀ ਬਡਾ ਮਤਾ ਤਬਦਾ ਚੁਕੇ ਦਾ ਏ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ 'ਕਕੇਈ' ਗੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰੋਂ ਦੀ ਰਖਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ, ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਹਿਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਵਿਦ੍ਰੋਹੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਕਬੂਲਨੇ ਆਹਲੀ ਦਸ਼ੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਉਸਨੇ ਨਾਰੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਮਾਨ—ਸਮਾਨ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰ—ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਆਸਤੈ ਕੇਈ ਤੋਹਮਤਾਂ ਜ਼ਰਿਆਂ, ਰਾਜਸੀ ਸੁਖ ਤਾਗਿਧੈ ਰੱਖੇਣਾ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ।

ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੋਰੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਇਥੈ ਜਨਮਾਨਸ ਚ ਕਕੇਈ ਜਨੇਹ ਚਰਿਤ੍ਰੇ ਬਾਰੈ ਇਕ ਪਕਕੀ ਰੁਦਿਵਾਦੀ ਧਾਰਣਾ ਗੀ ਧੁੰਘਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਉਨੌਂਗੀ ਚੰਗਾ ਬਨਾਇਥੈ ਉਂਦੇ ਬਾਰੈ ਸ਼ੈਲ ਤੇ ਹਮਦਰੀ ਆਹਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕਾਧਮ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਹੋਰੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਮੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਗੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਲੀਕ ਥਮਾਂ ਹਟਿਥੈ ਨਮੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਗੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਏ। ਕਕੇਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਗੀ ਨਮੋਂ, ਦੂਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਨਾਰੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੋਂ ਦੀ ਰਖਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ; ਲੇਖਕ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ; ਲੇਖਕ ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤਿਕਾਰ; ਲੇਖਿਕਾ ਪ੍ਰੋਫੀਲ ਵੀਣਾ ਗੁਪਤਾ
4. ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਿਆ 2005

DOGRINATAK TE GADYA SAHITYA DA ITHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – I
LESSON – 2**

**ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਤੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ,
ਰਚਨਾਂ ਤੇ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਛਪੇ ਦੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :**

ਰੂਪਰੇਖਾ :

2.1 ਉਦਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਟਿਆਲੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਝੂਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ, ਤੱਦਿਯੋਂ ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੈਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨੈਂ ਬਾਰੋਂ ਆਏ ਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

2.2 ਪਾਠ ਪਰਿਚੇ

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਤੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸਯੋਗ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।

2.3 ਪਾਠ–ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ

2.31 ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ।

- (i) ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ।
- (iii) ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਹੁਂਦੇ ਆਸੇਆ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਲਿਖੇ ਗੇਂਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

2.3.2 ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ

- (i) ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ।
- (iii) ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦੇ ਆਸੇਆ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਲਿਖੇ ਗੇਂਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ।

2.31 ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ

(i) ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ : ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੰਘ ਉਪਨਾਲਕਾਰ, ਕਹਾਨੀਕਾਰ, ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ, ਨਾਟਕਕਾਰ, ਕਵਿ, ਗਜ਼ਲ ਗੇ ਸ਼ਾਯਰ, ਨਿਬੰਧਕਾਰ, ਸਮਾਦਕ, ਸੂਰਿਕਾਰ, ਚਿਤਰਕਾਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਾਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ ਹੁਂਦਾ ਜਨਮ 28 ਫਰਵਰੀ 1931 ਗੀ ਭਲਵਾਲ ਨਾਂਡ ਦੇ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਹੋਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਾਮਸਿੰਹ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤਿ ਧਰਮ ਦੇਵੀ ਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਢਲੀ ਪਢਾਈ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲੈ ਚ ਗੈ ਹੋਈ। 1945 ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਥਮਾਂ ਦਸਮੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਫਿਰੀ ਏਹ ਰਿਯਾਸ਼ੀ ਫੌਜਾ ਚ ਭਰਥੀ ਹੋਈ ਗੇ। 1947 ਦੇ ਪਾਕਿਸ਼ਟਾਨੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਬੀ ਲਡਾਈ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਤੇ ਜਾਂਗੀ ਕੈਂਦਰੀ ਬੀ ਰਿਹਾ। 1950–51 ਚ ਉਥੋਅਾਂ ਰੇਹਾ ਹੋਨੇ ਪੈਰੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਕੇਈ ਆਰਜੀ ਨੌਕਰਿਆਂ ਕੀਤਿਆਂ। ਤੇ ਫ਼ਹੀ 1953 ਚ ਜਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਲੀਸ ਵਿਭਾਗ ਚ ਭਰਥੀ ਹੋਈ ਗੇ। ਪੁਲੀਸ ਵਿਭਾਗ ਚ 32 ਬਾਰੇ ਅਪਨਿਆਂ ਸੇਵਾਂ ਦੇਵਿਆ ਫਰਕਰੀ 1986 ਚ ਡੀ. ਏਸ. ਪੀ. ਔਹਦੇ ਪਰਾ ਰਟੈਰ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਕਰੀ ਦਰਾਨ ਪਢਾਈ—ਲਖਾਈ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿ ਲੇਖਨ ਜਾਰੀ ਰਕਖੇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੋਗਰੀ ਬਿਸ਼ੇ ਚ ਏਮ. ਏ. ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਪੀ.ਏ.ਚ.ਡੀ. ਬੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਤੇ ਅਜ਼ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਅਪਨੀ ਰਚਨਾਏਂ ਕਨੈ ਸਮੁੱਦ ਕਰਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਜਮ਼ਾਲ ਹੋਰ ਸਫਲ ਮੁਰਤਿਕਾਰ ਤੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਬੀ ਨ।

(ii) ਰਚਨਾਂ : ਜਮ਼ਾਲ ਹੋਰ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਅਜ਼ ਬੀ ਮਤਬਾਤਰ ਲਿਖਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਂਦਿਧੇਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬੌਰਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :—

ਕਵਿਤਾ ਸਂਗ੍ਰਹ :-

1. ਨਮੀਂ ਕਵਿਤਾ ਨਮੋਂ ਰਖਿੰਦੇ	2. ਸ਼ਸਮਾਂ ਜਲੈ ਕੀ ਧੜਕੀ—ਧੜਕੀ (ਗਜ਼ਲ ਸਂਗ੍ਰਹ)
3. ਕੋਰਜ	4. ਸਗਤ
5. ਮੌਤਿਆ ਖਲਾਰੈ ਖੁਸ਼ਬੂ (ਗੀਤ ਸਂਗ੍ਰਹ)	6. ਬੁਨਤਰ (ਗਜ਼ਲ ਸਂਗ੍ਰਹ)

ਕਹਾਨੀ ਸਂਗ੍ਰਹ :-

1. ਧੁਖਦੇ ਗੋਹਟੇ	2. ਚਾਨਨੀ ਦਾ ਸੇਕ
3. ਮੇਰਾ ਦੇਸ ਮੇਰੇ ਲੋਕ	

ਉਪਨਿਆਸ :-

1. ਸਾਂਝੀ ਧਰਤੀ ਬਖਲੇ ਮਾਹਨੂ	2. ਕਾਨੀ ਬਰਸਾਂਤ
3. ਚਰਖਡੀ	

ਨਾਟਕ :-

1. ਮੰਡਲੀਕ	2. ਆਨ ਮਰਧਾ
3. ਅਲਲਢ ਗੋਲੀ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀ	4. ਚੌਸਰ (ਏਕਾਂਕੀ)
5. ਪਿੰਜਾਰਾ	6. ਕੌਡੇ ਘੁਟਟ
7. ਸਰਕਾਰ	8. ਰਾਮਲੀਲਾ
9. ਪੰਜਤਾਰਾ (ਰੇਡਿਯੋ ਨਾਟਕ)।	10. ਦੇਵਯਾਨੀ
11. ਧਾਰਾਂ ਗ੍ਰੰਜੀ ਪੇਇਆਂ	

12. ਦੇਵਪੁਤਰ (ਗ੍ਰੀਕ ਲੇਖਕ ਸੋਫੋਕਲਿਸ ਦੇ ਮਥੂਰ ਨਾਟਕ ਇਡਿਪਸ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਚ ਅੰਗੀਕਰਣ)

ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ “ਸਮਕਾਲੀਨ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ” ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਤੇ ਸਮਾਦਨ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜਮ਼ਾਲ ਹੋਰੋਂ ਕੇਈ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲੇ ਦੇ ਨ। ਜਿਧੀਆਂ :—

1. ਜਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਬੈਸਟ ਬੁਕ ਅਵਾਰਡ—

(i) ਕੋਰਜ—1972	(ii) ਸਾਂਝੀ ਧਰਤੀ ਬਖਲੇ ਮਾਹਨੂ—1976
(iii) ਰਾਮਲੀਲਾ—1989	(iv) ਪੰਜਤਾਰਾ—1993
2. ਸਾਹਿਤਿ ਅਕਾਦਮੀ ਆਸੇਆ 1978 ਚ “ਸਾਂਝੀ ਧਰਤੀ ਬਖਲੇ ਮਾਹਨੂ” ਉਪਨਿਆਸ ਪਰ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ।
3. ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਕੇਈ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਏਂ ਆਸੇਆ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

(iii) ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦੇ ਆਸੇਆ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਲਿਖੇ ਗੇਂਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁੱਝਾਨ: ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਗੀ ਬਡਾ ਮਤਾ ਧੋਗਦਾਨ ਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਬਡੇ ਸ਼ੈਲ ਨਾਟਕ ਦਿੱਤੇ। ਇੰਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਾਟਕ 'ਮੰਡਲੀਕ' ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਸਨ् 1972 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਧਾਰ ਰਾਜਾ ਮੰਡਲੀਕ ਦੀ ਬਾਰ ਏ। ਏਹ ਗਥਾ ਢੁਗਰ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਰਾਜਸਥਾਨ ਚ ਬੀ ਬਡੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਲੋਕਕਥ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਾਗ ਜਾਤਿਧੇਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਲਡਾਈ ਦਾ ਸ਼ੈਲ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਮੰਡਲੀਕ ਦਾ ਜਨਮ, ਓਹਦਾ ਗੌਡ ਬੰਗਲੈ ਜਾਨਾ, ਉਥੁਆਂ ਦੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਸਿਰਗਲਾ ਕਨੈ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਵਾਹ ਕਰਨਾ, ਸੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ, ਮੰਡਲੀਕ ਦਾ ਕਪਲਾ ਗਰੈ ਗੀ ਛੜਕਾਨਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸੂਤ੍ਯੂ ਬਗੈਰਾ ਦਾ ਵਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਕਥਾਨਕ ਗੀ ਬਡੀ ਕੁਛਲਤਾ ਕਨੈ ਨਭਾਏ ਦਾ ਏ। ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੋਰੋਂ ਲੋਕ ਕਥ ਧਾਨੀ ਰਾਜਾ ਮੰਡਲੀਕ ਦੀ ਬਾਰ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਇਥੈ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਇੰਦਾ ਦੂਆ ਨਾਟਕ "ਆਨ-ਮਰਧਾਦਾ" ਨਾਂ ਕਨੈ ਸਨ् 1975 ਚ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁੱਝਾਨ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਏ। ਜਮ਼ਾਲ ਹੋਰੋਂ ਆਪੂ ਬੀ ਫੌਜਾ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੀ ਤੇ 1965 ਤੇ ਫਹੀ 1971 ਦੀ ਜਾਂਗ ਦੇ ਬਾਦ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਜਜਬੇ ਕਨੈ ਓਤ-ਪ੍ਰੋਤ ਸਾਹਿਤਿ ਸਿਰਜੇਯਾ। ਇੰਦੇ ਚ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਬੀ ਬਡਾ ਮਤਾ ਧੋਗਦਾਨ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਭਾਰਤ-ਪਾਕ ਧੁਦਧ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਖੜਕ ਸਿੱਹ ਇਕ ਐਸਾ ਰਿਟਾਈਅਰ ਫੌਜੀ ਏ ਜੇਹੜਾ ਅਪਨੀ ਆਨ-ਮਰਧਾਦਾ ਇਸੈ ਚ ਸਮਝਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹਦਾ ਭਗੋੜਾ ਫੌਜੀ ਪੁਤਰ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੱਹ ਪਰਤਿਧੈ ਧੁਦਧ ਚ ਲੱਡੈ। ਤੇ ਬਾਦ ਚ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੱਹ ਅਪਨੇ ਧੀ ਦੀ ਸਿਕਖਮਤ ਲੇਇਥੈ ਬਡੀ ਛਾਦਰੀ ਕਨੈ ਲੱਡਦ ਏ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਈ ਜੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕ ਲਿਖਨੇ ਪਿਛੋਂ ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਸਾਮਨੇ ਇਕੱਕੀ ਲਕਘ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੋਤਾਏਂ ਗੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਖਾ ਆਸਤੈ ਤਧਾਰ ਕਰਨ, ਇਸੈ ਕਰੀ ਇਥੈ ਨਾਟਕੋਂ ਦਾ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂਤ ਗੈ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੇਮ ਆਹਲੇ ਰੁੱਝਾਨ ਗੀ ਬਾਂਦੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਤ੍ਰਿਧਾ ਨਾਟਕ "ਅਲਲੜ ਗੋਲੀ ਬੀਰ ਸਹਾਹੀ" ਬੀ 1975 ਚ ਗੈ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਅਧਾਰ ਢੁਗਰ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪ੍ਰੇਮ ਗਥਾ ਏ। ਅਰਥਤ ਇਕ ਲੋਕ ਗਥਾ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਯਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਮੁਕਖ ਪਾਤ੍ਰ 'ਕੁੰਜੂ-ਚੈਂਚਲੋ' ਨ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂਤ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਚ ਛਪਨੇ ਆਹਲਾ ਏਹ ਪੈਹਲਾ ਪਦ ਨਾਟਕ ਏ। ਏਹਦੇ ਸਾਂਗਾਦ ਬਡੇ ਜਾਨਦਾਰ ਨ।

ਸਨ् 1985 ਚ ਇੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਟਕ 'ਸਰਕਾਰ' ਨਾਂ ਕਨੈ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਬੀਰ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ, ਸ਼ਾਖਸੀਧਤ, ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਤੇ ਨੀਤਿਧੇਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ ਤੇ ਉਸ ਬੇਲੇ ਦੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਝਲਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਏਹ ਨਾਟਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾਨਕ ਆਹਲੇ ਰੁੱਝਾਨ ਦੀ ਤੰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸਨ् 1985 ਚ ਇੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਟਕ 'ਕੌਡੇ ਘੁਟਟ' ਨਾਂ ਕਨੈ ਛਪੇਆ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਘਰੇਲੂ ਸਮਸਥਾਏਂ ਆਹਲੇ ਰੁੱਝਾਨ ਦੀ ਤੰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਥੈ ਨੇਹ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਸਥਾਨ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਿਵੇਂ ਘਰੇਲੂ ਸਮਸਥਾਏਂ ਦਾ ਸੈਫ਼ਜ ਤੇ ਧਥਾਰਥ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਆਮਤੌਰ ਪਰ ਇਥੈ ਜਨੇਹ ਰੁੱਝਾਨ ਆਹਲੇ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਆਰਥਕ ਤੰਗੀ, ਮਾਨਸਿਕ ਕਥਾਨਕ ਤੇ ਮਨੁਖੀ ਕਦਰੋਂ ਦੇ ਤ੍ਰੁਟਟਨੋਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। 'ਕੌਡੇ ਘੁਟਟ' ਨਾਟਕ ਚ ਬੀ ਪਦਮਾ, ਰਸਣ, ਧੋਗਧਾਨ ਤੇ ਧਨਪਤ ਇਥੈ ਨੇਹੀ ਸਮਸਥਾਏਂ ਕਨੈ ਸਾਂਘਰਥ ਕਰਦੇ ਲਮਦੇ ਨ।

इंदा इक नाटक 1984 च 'पिंजरा' नां कन्नै बी छपी चुके दा ऐ। इस नाटक च बी समाजी समस्याएं गी उजागर कीता गेदा ऐ। कथानक दा अधार पब्लिशर्ज ते होर इयै जनेही दूऱ्यें एजैसियें आसेआ होने आहला लेखक वर्ग दा शोशण ऐ। एह नाटक यथार्थ परिस्थितियें दा इक यथार्थ चित्रण पेश करदा ऐ।

नरसिंह देव जम्बाल होरें पौराणिक ते धार्मक रुझानें आहलें नाटकें दी रचना बी कीती दी ऐ। जम्बाल हुंदी इस रुझान आहले नाटकें पर खरी पकडे ऐ। इस्सै रुझान गी लेइयै 1987 च 'रामलीला' नां कन्नै इक होर नाटक छपेआ। रामलीला सत्ते अंकें पर अधारत ते सत्तें रातें च खेडेआ जाने आहला विशाल नाटक ऐ। एह नाटक तुलसी रामायण शा प्रभावत ऐ।

इस्सै रुझान दी तर्जमानी करदे जम्बाल हुंदे दो होर नाटक 'देवयानी' ते 'अपने जाल शिकार बी आपूं' 'देवयानी' शीर्षक दे तैहत कताबै च छपे दे न। देवयानी नाटक डोगरी दे किश गिने-चुने दे सफल नाटकें दी श्रेणी च औंदा ऐ। पौराणिक कथानक होने करी नाटककार ने हर पात्र दा चरित्र-चित्रण बडे शैल ढंगै कन्नै करदे होई दूर पास्सै राक्षस जाति दा चित्रण बी बडी सफलता कन्नै कीते दा ऐ।

कुल मलाइयै दिक्खेआ जा तां नरसिंह देव जम्बाल होरें डोगरी नाटकें च देश-प्रेम, घरेलू समस्याएं दे कन्नै-कन्नै पौराणिक ते इतिहासक कथानक आहलें रुझानें गी उजागर कीते दा ऐ। अर्थात उन्नैं पौराणिक ते इतिहासक आदि विशें दे इलावा लोक-साहित्य पर बी कलम चुक्की दी ऐ।

2.3.2 श्री मोहन सिंह ते उंदे नाटके दे प्रमुख रुझान

(i) **जीवन परिचे** : डोगरी दे प्रसिद्ध नाटककार ते कवि मोहन सिंह हुंदा जन्म 1955 ई० च गुढा सलाथिया च होआ। एह इक प्रतिभाशाली लेखक न। मोहन सिंह होरें अपने लेखन दी शुरुआत कविता कन्नै कीती, जिस च समाजी समस्याएं ते कुरीतें बरुद्ध रोह खिंझ दे सुर मते प्रधान न। डोगरी ते डुगर च नुक्कड नाटक गी लोकप्रिय बनाने च इंदा नुमायां योगदान ऐ। एह मैहकमा इरीगेशन च पटबारी दे औहदे पर कम्म करदे रेह।

पढ्ने-लिखने दा शौक इनेंगी बचपन थमां गै हा। इन्नैं अपनी साहित्यक प्रतिभा गी कविता ते नाटके राहें व्यक्त कीता। सन् 1969 च एह अपना ग्रां छोडियै जम्मू आई पुज्जे।

(ii) **रचनां** : मोहन सिंह हुंदे अज्ज तगर छपे दे साहित्य दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

कविता संग्रह

1. अस लोक
2. घडी (खंड काव्य)

नाटक

1. काला सूरज (1982 ई०)	2. पंज कल्याणी (1986 ई०)
3. अपनी डफली अपना राग (1990 ई०)	4. सत्त जमां सत्त (नुक्कड नाटक) (1998 ई०)
5. इक लड्डाई होर (रंगमंची नाटक)	6. नयांड (नाटक)
7. समां कुसमां (नाटक)	8. तितलियां (गजल संग्रह)

इनें रचनाएं दे इलावा मोहन सिंह होरें केर्ड पुस्तकें दा संकलन-संपादन ते अनुवाद बी कीते दा ऐ। इनें गी इंदे नाटक '**काला सूरज**' गी रियास्ती कलचरल अकैडमी आसेआ ते '**अपनी डफली अपना राग**' गी साहित्य अकादेमी, नमीं दिल्ली पासेआ 1984 ते 1991 ई० च सम्मानित कीता जाई चुके दा ऐ। इंदे आसेआ अनुवाद कीते दे उपन्यास '**मछरे**' गी बी 2001 ई० च साहित्य अकादेमी नमीं दिल्ली आसेआ सम्मानित कीते दा ऐ।

(iii) मोहन सिंह हुंदे 1960 ई० दे बाद दे नाटके दे प्रमुख रुझान : मोहन सिंह होर डोगरी दे साहित्यकारें च प्रमुख थाहर रखदे न। इनें डोगरी नाटक साहित्य गी समृद्ध गै नई कीता, बल्के अपनी प्रतिभा दी छाप बी छोड़ी। मोहन सिंह हुंदे नाटके च जेहड़ा प्रमुख रुझान उभरियै सामने औंदा ऐ, ओह ऐ भ्रश्ट व्यवस्था बरुद्ध विद्रोह ते कन्नै-कन्नै समाजी चेतना जगाने दा रुझान बी प्रमुख रूपै च उभरदा ऐ।

मोहन सिंह हुंदा पैहला नाटक '**काला सूरज**' नां० कन्नै 1982 ई० च प्रकाशत होआ। एह इक प्रतीकात्मक रचना ऐ। इस नाटक दा समूलचा ताना-बाना अज्जै दी खोखली व्यवस्था पर अधारत ऐ। इस खोखली व्यवस्था च हर कोई अपना सुआर्थ साधने च लगे दा ऐ। हर कोई चरितरहीनता दे काले सूरजे कन्नै अपने रस्ते चानन बनाने दी कोशश करा करदा ऐ। स्यासी ते समाजी नेता बक्ख-बक्ख चाली दे मरहक्खे लाइयै लोक-सेवा दे थाहर लोकें दा शोशन करा करदे न। अर्थात् अज्ज दी व्यवस्था च जो किश होआ करदा ऐ उस्सै गी नाटककार ने पाठकें ते दर्शकें सामनै बांदै करने दी कोशश कीती दी ऐ।

इंदा दूआ नाटक '**पंजकल्याणी**' नां० कन्नै 1986 च प्रकाशत होआ। एह नाटक बी '**काला सूरज**' आहला लेखा प्रतीकात्मक ऐ। नाटक दा कथानक जनवादी द्रिश्टीकोण पर अधारत ऐ। रुढ़िवादी सोच, ऊंच-नीच, जात-पात, भ्रश्टाचार, धार्मक आडम्बरें ते सम्प्रदायकिता कारण समाज पर पैने आहले बुरे असर बगैरा गी नाटककार ने उभारेदा ऐ। इस च नाटककार ने दस्सेदा जे जेहड़े लोक समाज च बुराइयें खलाफ संघर्ष करदे न, लोकें गी जागृत करदे न, समाज-सुधार जां कल्याण दा कम करदे न, सुआर्थी लोक उंदे रस्ते च अड़चना पैदा करदे न। द'ऊं पीढ़ियें दे छिंडे, जात-पात, छल-फरेब अर्थात् अज्ज दी व्यवस्था बारै नाटककार ने खुल्लियै वर्णन कीते दा ऐ।

'अपनी डफली अपना राग' सन् 1990 च प्रकाशत होआ। इस संग्रह च '**अपनी डफली अपना राग**', '**नमीं अवाज**' ते '**दनां सोचो ते सेही**' नाटक संकलत न।

'अपनी डफली अपना राग' नाटक लोक-शैली च लखोए दा ऐ। इस नाटक च डुगर-प्रदेश दी सम्यता-संस्कृति, कार-व्यहार, एकता-भाईचारे ते भलोकेपन दी सशक्त तस्वीर पेश करने दे कन्नै-कन्नै स्यासी नेताएं ते उंदे चिमचें हृथें होने आहले लोकें दे शोशन दा यथार्थ चित्रण कीते दा ऐ।

'नमीं अवाज' इस नाटक संग्रह दा दूआ नाटक ऐ। एह इक प्रतीकात्मक नाटक ऐ। नाटक दा कथानक खड़जैतरकारी ते भ्रश्टाचारी व्यवस्था दे संरक्षक ते इसदे शकार होने आहले ते इस व्यवस्था दे खलाफ अवाज चुकने आहलें पर अधारत ऐ।

भ्रश्ट लोक अपनी चालें कन्नै लोकें दा शोशन करदे न ते आम लोक इंदी चालें गी समझी नई सकदे ते उल्लू बनदे रैहदे न। नाटककार ने इस नाटक राहें एह दस्सने दा प्रयास कीते दा जे इयै नेही भ्रश्ट व्यवस्था गी बदलने आस्ते संयुक्त प्रयासें ते जागृति दी लोड होंदी ऐ।

ਇਸ ਸੱਗੈਹ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਟਕ 'ਦਨਾਂ ਸੋਚੋ ਤੇ ਸੇਹੀ' ਇਕ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਏ। ਇਸ ਚ ਇਕ ਆਮ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰੈ ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਏ। ਸੁਖਧਾ ਰਾਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਲੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਘਰੈ ਚ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਚਲਾਨੇ ਆਸਤੈ ਹਰ ਬੇਲੈ ਘਰੈ ਚ ਬਖੋੜ ਪਾਈ ਰਖਦੇ ਨ। ਤੇ ਤੁਂਦੇ ਕਾਰਣ ਘਰੈ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਦਸਥ ਬੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨ। ਖੀਰ ਜਾਲਮ ਸਿੱਹ ਦੇ ਸਮਝਾਨੇ ਪਰ ਸੁਖਧਾ ਰਾਮ ਗੀ ਅਪਨੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਸਾਸ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਘਰੈ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਿਮੇਬਾਰੀ ਅਪਨੇ ਬੜਡੇ ਪੁਤਰ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਗੀ ਸੌਂਪੀ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝਾਨੇ ਦੀ ਕੋਥਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਜੇ ਘਰੈ ਗੀ ਸੇਹੀ ਫੁੰਗੇ ਕਨੈ ਚਲਾਨੇ ਆਸਤੈ ਪਤਿ-ਪਲੀ ਦੌਨੈ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਮਿਲਨਾ ਬਢਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ।

ਮੋਹਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਟਕ 'ਸਮਾਂ ਕੁਸਮਾਂ' ਏ। ਇਹ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਵਾਂਗ-ਨਾਟਕ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਭਰਮਾਨੇ ਗਿਤੈ ਅਜ਼ਿਆ ਕਲਲਾ ਦੇ ਨੇਤਾਗਣ ਜੇਹੜੇ ਸ਼ਵਾਂਗ ਰਚਦੇ ਨ, ਜੇਹੜੇ ਨਾਰੇ ਲਾਂਦੇ ਨ ਜਾਂ ਲਾਰੇ ਲਾਂਦੇ ਨ, ਤੁਂਦੇ ਪਰ ਬਢਾ ਤ੍ਰਿਕਖਾ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵਾਂਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਮਖੌਟਾ ਪਾਰਟੀ, ਸੋਵਿਆ ਪਾਰਟੀ, ਲੰਗੋਟਾ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਘੋਟਾ ਪਾਰਟੀ ਜਨੇਹ ਨਾਂਡ ਤੇ ਇਕ ਦੂਰ ਪਰ ਛੀਂਟਾਕਸ਼ੀ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਇਨ੍ਹੋਂ ਨੇਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਦਸ਼ਨਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਮੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਏ।

ਮੋਹਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦਾ ਨਾਟਕ 'ਇਕ ਲੜਾਈ ਹੋਰ' ਬੀ ਇਸੈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚ ਆਂਦਾ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਓਹਦੇ ਚ ਬੀ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਏਂ ਤੇ ਅਜ਼ਜ ਦੀ ਭ੍ਰਾਟ ਵਕਥਾ ਬਾਰੈ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ।

ਨਿਸ਼ਕਰਥ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਅਸ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ ਜੇ ਮੋਹਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦੇ ਨਾਟਕੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ ਸਿਆਸੀ ਵਾਂਗ ਤੇ ਅਜ਼ਜ ਦੀ ਭ੍ਰਾਟ ਵਕਥਾ ਏ। ਤੁਨੋਂ ਅਪਨੇ ਸਤੇ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕੇਂ ਚ ਇਸੈ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਇਂਦੇ ਨਾਟਕੇਂ ਚ ਮਤੀ ਗਿਨਤਰੀ ਸਿਆਸੀ ਵਾਂਗ ਨਾਟਕੇਂ ਦੀ ਏ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਡੱਕ. ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਿ-2002 ਤੇ 2007
4. ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਡੋਗਰੀ, ਅੰਕ-203

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – I
LESSON – 3**

**ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਤੇ ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ,
ਰਚਨਾਂ ਤੇ 1960 ਈਂਦ੍ਰ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :
ਰੂਪਰੇਖਾ**

3.1 ਉਦਦੇਸ਼ :

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿੱਧੈ ਵਿਦਾਰ्थੀ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਤੇ ਡੱਡੀ ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ, ਤੱਦਿਧੇ ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨਾਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਡਨ। ਤੇ ਇੰਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਬਾਰੈ ਆਏ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਉਤਤ ਦੇਣੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਡਨ।

3.2 ਪਾਠ–ਪਰਿਚੇ :

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਤੇ ਡੱਡੀ ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਇੰਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਹੈ।

3.3 ਪਾਠ–ਪਕ੍ਰਿਯਾ :

3.3.1 ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

- (i) ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ।
- (iii) ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ।

3.3.2 ਡੱਡੀ ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

- (i) ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ
- (ii) ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ
- (iii) ਜਾਨ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ।

3.3.3 ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

(i) ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ : ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਬਿਅ ਦੇ ਮਾਲਕ ਰਤਨ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ 3 ਮਾਰਚ, 1957 ਈਂਦ੍ਰ ਗੀ ਜਮ੍ਮੂ ਸ਼ੈਹੜਾ ਚ ਮਣੀਰਾਮ ਹੁੰਦੇ ਘਰ ਹੋਆ। ਏਹ ਪਿਛੁਆਂ ਅੰਖ–ਘਰੋਟੇ ਦੇ ਰੌਹਨੇ ਆਇਲੇ ਹੋ। ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਅਠਮੀਂ ਤਗਰ ਦੀ ਪਢਾਈ 'ਪਾਪੁਲਰ ਅਕੈਡਮੀ' ਜਮ੍ਮੂ ਥਮਾਂ ਹੋਈ ਤੇ ਪਫੀ ਦਸਮੀ ਸਨ 1973 ਬਰੇ ਚ ਗੈਰਮੈਂਟ ਹਰਿਸਿੱਹ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਥਮਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ ਪੀ.ਏ.ਚ.ਈ. ਵਿਭਾਗ ਚ ਬਤੌਰ ਡੇਲੀ–ਬੇਜਰ 1979 ਈਂਦ੍ਰ ਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਨ 1985 ਚ ਇਸਾਂ ਵਿਭਾਗ ਚ ਸਥਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਤੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਕਨੌ–ਕਨੌ

ਬੀ.ਏ. ਆਨਰ्ज਼ ਤੇ ਆਈ.ਬੀ.ਆਈ. ਦਿਧਾਂ ਪਰਿਕਥਾਂ ਬੀ ਪਾਸ ਕੀਤਿਆਂ। ਦੋ਷ੀ ਹੋਰ ਇਸਲੈ ਪੀ.ਏਚ.ਈ. ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮਕੈਨਿਕਲ ਵਿੰਗ ਚ ਕਾਰਧਰਤ ਨ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਗੀ ਸੁਪਰਵਾਇਜ਼ ਕਰਦੇ ਨ।

(ii) ਰਚਨਾਂ : ਰਲਨ ਦੋ਷ੀ ਹੋਰ ਇਕ ਸਫਲ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਅਮਿਨੇਤਾ, ਕਹਾਨੀਕਾਰ, ਕਥਿਤ ਗਜ਼ਲ ਗੋਡ ਸ਼ਾਯਰ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਵਿਦਾਰੀ ਜੀਵਨ ਥਮਾਂ ਗੈ ਕਲਾ ਕਨ੍ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਹਾ। ਏਹ ਅਪਨੇ ਸਕੂਲ ਚ ਕੇਈ ਸਾਹਿਤਕ ਗਤਿਵਿਧਿਯਾਂ ਚ ਬਧੀ—ਚਢਿਧੈ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ਰਲਨ ਦੋ਷ੀ ਹੋਰੋਂ ਢੁਗਗਰ ਮਚ ਦੇ ਸਂਪਰਕ ਚ ਔਨੇ ਪਰ ਬਾਕਾਧਦਾ ਅਪਨਾ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਏਹ ਜਸ਼੍ਮੂ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਤੇ ਜਲਾਂਧਰ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਕੇਨਦ੍ਰ ਦੇ ਅਪਰੂਬਡ ਡ੍ਰਾਮਾ ਆਰਿਸਟ ਤੇ ਕਮਾਂਝਰ ਬੀ ਨ। ਇੰਦੇ ਆਸੇਆ ਰਚਿਤ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਬਾਂਬੀ ਇਸ ਚਾਲੀ ਐ :—

- ❖ ਕਲਿਅਗ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਨਾਟਕ, 1990 ਈ0)
- ❖ ਕਾਲਚਕਕਰ (ਨਾਟਕ ਸਾਂਗੈਂਹ, 2001 ਈ0)
- ❖ ਕਮਲੋ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਂਹ, 2002 ਈ0)
- ❖ ਕਠਪੁਤਲੀ (ਨਾਟਕ ਸਾਂਗੈਂਹ, 2007 ਈ0)
- ❖ ਕੈਕਟਸ (ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਂਹ, 2010 ਈ0)

ਅਨੁਵਾਦ :

❖ ਕਸਾਈਬਾਣਾ	❖ ਕਰਾਮਾਤ
❖ ਦੇਵੀ	❖ ਨਰਕ (ਪ੍ਰੈਸ ਚ)

ਏਹ ਚਾਰੈ ਰਚਨਾਂ ਨਾਟਕ ਨ ਤੇ ਰਲਨ ਦੋ਷ੀ ਹੋਰੋਂ ਇੰਦਾ ਢੋਗਰੀ ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਰਲਨ ਦੋ਷ੀ ਹੋਰੋਂ ਕੇਈ ਨਾਟਕੋਂ, ਟੈਲੀ—ਫਿਲਮਾਂ ਚ ਅਮਿਨਿਯ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਈ ਧਾਰਾਵਾਹਿਕ ਨਾਟਕੋਂ ਆਸਤੈ ਪਟਕਥਾ ਲੇਖਨ ਦਾ ਕਮ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਜਸ਼੍ਮੂ ਪਰਾ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਕਿਸ ਨਾਟਕੋਂ ਆਸਤੈ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਡਾਰੇਕਟਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੀ ਨਭਾਈ ਦੀ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਢੋਗਰਾ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ, ਢੋਗਰਾ ਆਰਟ ਤੇ ਕ੍ਰਾਪਟ, ਢੋਗਰਾ ਵਾਈ—ਯੰਤ੍ਰ ਬਾਗੈਰਾ ਵਿਖੋਂ ਪਰ ਸ਼ੋਧਪਰਕ ਅਧਿਧਨ ਦਾ ਕਮ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਏਹ ਇਕ ਸਫਲ ਅਮਿਨੇਤਾ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ—ਕਨ੍ਹੈ ਸਫਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬੀ ਨ।

(iii) ਰਲਨ ਦੋ਷ੀ ਹੁੰਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ : ਰਲਨ ਦੋ਷ੀ ਹੁੰਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਾਟਕ 'ਕਲਿਅਗ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ' ਨਾਂਦ ਕਨ੍ਹੈ ਸਨ् 1990 ਬਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੋਂ ਸਨ् 1989 ਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮਚਨ ਨਟਸ਼ਾਲਾ ਆਸੇਆ ਸ਼੍ਰੀ ਜਨਕ ਖੜ੍ਹੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ਨ ਚ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦਾ ਹਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਏ। ਏਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤ ਮੁਲ੍ਹਿਂ ਕਨ੍ਹੈ ਜੁਡੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਅਜ਼ ਦੇ ਸਮਾਜ ਅਰਥਾਤ੍ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦਿਧੇ ਰੀਤੋਂ—ਕੁਰੀਤੋਂ ਤੇ ਖਾਮਿਧੇ ਤੇ ਇੰਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੀ ਅਪਨੇ ਅਨੁਮਤ ਤੇ ਤਕੋਂ ਰਾਹੋਂ ਪਾਠਕੋਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸਾਮਨੇ ਰਖਨੇ ਦਾ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਅਰਥਾਤ੍ ਸਮਾਜ ਦੀ ਧਾਰਾਵਾਹਿਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਥਾਂ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਦੌਨੇ ਵਰਗ ਬਖਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਏ। ਪਰਾਨੇ ਜਮਾਨੇ ਥਮਾਂ ਸ਼ਾਹੁਕਾਰ ਤੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਆਏ ਨ ਤੇ ਓਹ ਸੋਚਦੇ ਨ ਜੇ ਉਧੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨ। ਓਹ ਨੇਈ ਚਾਹਿੰਦੇ ਜੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਧਾਰੀ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਵਰਗ ਚ ਕੋਈ ਜਾਗ੍ਰਤਿ ਆਵੈ। ਇਸੇ ਰੁਝਾਨ ਗੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨੇ ਦੀ ਕੋਥਾਂ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਇਂਦਾ ਦ੍ਰਿਆ ਨਾਟਕ ਸਾਂਗੈਹ 'ਕਾਲਚਕਕਰ' ਨਾਂ ਕਨੈ 2001 ਬਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਦੋ ਨਾਟਕ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਪੈਹਲਾ 'ਕਰਮਯੋਗੀ' ਤੇ ਦ੍ਰਿਆ 'ਕਾਲਚਕਕਰ'।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਨਾਟਕ 'ਕਰਮਯੋਗੀ' ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਮੰਚਨ ਨਟਸ਼ਾਲਾ ਆਸ਼ਵੇਅ 1993-94 ਚ ਜਿਲਾ ਨਾਟਕ ਉਤਸਵ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਚ ਸ਼੍ਰੀ ਜਨਕ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ਨ ਚ ਅਮਿਨਵ ਥਿਯੇਟਰ ਚ ਹੋਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਛੁਗਰ ਦੀ ਐਤਿਹਾਸਕ ਲੋਕਗਾਥਾ ਬਾਵਾ ਬਿਰਪਾਨਾਥ ਦੀ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਐਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਕ ਰੁਜ਼ਾਨ ਗੀ ਤਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਦਸ਼ਵੇਅ ਗੇਦਾ ਜੇ ਬਾਵੇ ਦੇ ਰਾਜ ਚ ਇਕ ਬਡਾ ਬਡਾ ਸੌਕਾ ਪੇਆ ਤੇ ਲੋਕੋਂ ਦਾ ਪਾਨੀ ਦੇ ਬਾਗੈ ਜੀਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਈ ਗੇਆ। ਰਾਜਾ ਬੀ ਬਡਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾ ਖੀਂਹ ਤਾਂਨੋਂ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਿਕਿਖਿਧੈ ਖੂਹ ਕਫ਼ਨੇ ਦੀ ਸ਼ਕਿਮ ਬਨਾਈ ਨੇਈ ਮਿਲੀ। ਰਾਜਾ ਖੂਹ ਕਫ਼ਨਾਂਦਾ ਪਰ ਤਾਂਦੇ ਚ ਪਾਨੀ ਨੇਈ ਨਿਕਲਦਾ। ਤੇ ਫ਼ਹੀਂ ਰਾਜ ਜੋਤਸ਼ੀ ਦੇ ਆਖਨੇ ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਗਤੀ ਦੀ ਬਲਿ ਦੇਨੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਨਾਈ ਗੇਈ। ਓਹ ਜਾਗਰ 'ਬੀਰੇ' ਗੁਰੂ ਗੋਰਖਨਾਥੋਂ ਦਾ ਭਗਤ ਹਾ। ਇਸ ਕਰੀ ਓਹ ਉਸਦੀ ਬਲਿ ਲਗਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੋਂ ਉਥੋਂ ਪੁਜੀ ਜਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚੀਂਹੀ ਤੁਂਗਲੀ ਗੀ ਪਛ ਕਰਾਇਥੈ ਖੂਹੈ ਚ ਲਹੁਏ ਦਾ ਇਕ ਤੋਪਾ ਚੋਆਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਪਾਨੀ ਅਪਨੇ-ਆਪ ਉਪਰ ਉਠੀ ਆਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਬੀਰੇ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਓਹ ਗੁਰੂ ਗੋਰਖਨਾਥੋਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਨੀ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਇਧਾਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਐਤਿਹਾਸਕ ਕਥ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੇਇਥੈ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਤੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦਾ ਵਿਤ੍ਰਣ ਬੀ ਹੋਏ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਦ੍ਰਿਆ ਨਾਟਕ 'ਕਾਲਚਕਕਰ' ਏ। ਏਹ ਇਕ ਸਮਸਥਾ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਟਕ ਏ ਜਿਸ ਚ ਸਮਕਾਲੀ ਭ੍ਰਾਂਤ ਸਮਾਜ ਦਿਯੇ ਭ੍ਰਾਂਤ ਨੀਤਿਯੋਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਲੱਚ-ਕਦਰੋਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੇ ਸਨ् 1991 ਚ ਅਮਿਨਵ-ਥਿਯੇਟਰ ਚ ਮਹਿਤ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦਾ ਹਾ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦਿਯਾਂ ਸਮਸਥਾਂ ਗੈ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ ਨ। ਅਰਥਾਤ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਅਜ਼ਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਿਯਾਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਮਸਥਾਂ - ਭ੍ਰਾਂਤ ਨੇਤਾ, ਭ੍ਰਾਂਤ ਨਿਜਾਮ, ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ, ਨਾਰੀ ਸ਼ੋਸ਼ਨ, ਕਰਸਾਨੇ ਤੇ ਮਜੂਰੋਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਨ, ਵੇਖ ਕਨੈ ਗਦ਼ਰੀ, ਮੀਡਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਰੁਢਿਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਚ ਵਧਾਪੇ ਦੇ ਅਂਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਾਗੈ ਗੀ ਬਾਂਦੇ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਧਾਂ ਸਮਸਥਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਰਾਹੋਂ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਨਿਜੀ ਸਵਾਰਥ ਛੋਡਿਥੈ ਖਰੇ ਕਮ਼ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਦਿਤੇ ਦਾ ਏ। ਤਾਂਨੋਂ ਰਾਵਣ, ਕਂਸ, ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ, ਹਿਟਲਰ ਬਾਗੈ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਇਥੈ ਏਹ ਸ਼ਪ਼ਟ ਕੀਤੇ ਦਾ ਜੇ ਹਰ ਕੁਸੈ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਥਮਾਂ ਜਾਨਾ ਏ ਤੇ ਫ਼ਹੀਂ ਏਹ ਅਨੀ ਦੌਡ ਕੈਹਦੇ ਆਸਤੈ। ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਤਾਂਨੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਬਾਗੈ ਸਮਸਥਾਏਂ ਗੀ ਬੀ ਬਾਂਦੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਮਾਨਵਤਾ, ਏਕਤਾ ਤੇ ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਮਨੁਕਖੀ ਕਦਰੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਛੁਗਰ ਦੀ ਜਨਤਾ ਗੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਕਰਨਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਐਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਮਸਥਾਏਂ ਪਰ ਪਦ੍ਯ-ਗਦ੍ਯ ਮਿਸ਼ਨਿਤ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ ਜੇਹੜੀ ਰੋਚਕਤਾ ਗੀ ਬਧਾਂਦੀ ਏ।

ਰਲ ਦੋ਷ੀ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਟਕ ਸਾਂਗੈਹ 'ਕਠਪੁਤਲੀ' ਨਾਂ ਕਨੈ 2007 ਬਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਬੀ ਦੀ ਦੋ ਨਾਟਕ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਪੈਹਲਾ ਨਾਟਕ 'ਕਠਪੁਤਲੀ' ਤੇ ਦ੍ਰਿਆ 'ਕੈਂਸੀ ਧਰਤੀ ਕੈਂਸੇ ਲੋਕ' ਏ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਾਟਕ 'ਕਠਪੁਤਲੀ' ਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੇ ਸਨ् 1995-96 ਚ ਨਟਸ਼ਾਲਾ ਆਸ਼ਵੇਅ ਸ਼੍ਰੀ ਜਨਕ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ਨ ਚ ਅਮਿਨਵ ਥਿਯੇਟਰ ਚ ਖੇਡੇਆ ਜਾਈ ਚੁਕੇ ਦਾ ਹਾ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੁਜ਼ਾਨ

ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚ ਢੁਗਰ ਦੇ ਗ੍ਰਾਂ-ਪਿੰਡੋਂ ਚ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕੇਨਦ੍ਰੀ ਪਾਤਰ ਮਾਫੂ ਦੀ ਧੀਓ ਰਾਧਾ ਹੈ। ਮਾਫੂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਕਰਸਾਨ ਹੈ, ਜੇਹਡਾ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਕਰ੍ਜ਼ ਹੇਠ ਦਕਾਏ ਦਾ ਸਾਰੀ ਤੁਸਾਨ ਵਾਹੋਂ ਦਾ ਸੂਦ-ਬਿਆਜ ਮਕਾਂਦੇ-ਮਕਾਂਦੇ ਆਪੂ ਮੁਕਕੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸਰਪਂਚ ਦਾ ਕਾਮਾ ਬੀ ਹੈ ਹਾ। ਮਾਫੂ ਦੇ ਸਰਨੇ ਪਰੈਨਤ ਸ਼ਾਹ ਉਸਦੇ ਜਾਗਤ ਗੱਗੂ ਕੋਲਾ ਸੂਦ ਬਸੂਲਨੇ ਦੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਆਈ ਸਰਪਂਚ ਉਸੀ ਅਪਨਾ ਕਾਮਾ ਬਨਾਨਾ ਚਾਹਦਾ ਹੈ। ਪਛੀ ਓਹ ਦਮੌਂ ਮਿਲਿਯੈ ਮਾਫੂ ਦੀ ਯੁਆਨ ਧੀਓ ਰਾਧਾ ਕਨੈ ਸੁਣੂ ਕਾਲਾ ਕਰਦੇ ਨ ਜਿਸ ਮੁਜਬ ਓਹ ਤੱਦੇ ਹਥੈ 'ਕਠਪੁਤਲੀ' ਬਨਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਆਤਮਹਤਿਆ ਕਰੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਇਕ ਨਮੀਂ ਚੇਤਨਾ ਦੇਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਨਕਰਤਾਏਂ ਕਨੈ ਬਦਲਾ ਲੈਨੇ ਆਸਤੈ ਕਿਟ੍ਰਿ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏਹ ਨਾਟਕ ਬੀ ਗ੍ਰਾਂ-ਪਿੰਡੋਂ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਕ ਸਮਸਥਾ ਗੀ ਬਾਵੈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਜਾਗੂਤ ਕਰਨਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਸੁਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਦੂਆ ਨਾਟਕ '**ਕੈਸੀ ਧਰਤੀ ਕੈਂਕੇ ਲੋਕ**' ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮੰਚਨ ਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੋਂ ਸਨ 1998–99 ਚ ਅਮਿਨਵ ਥਿਏਟਰ ਚ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦਾ ਹਾ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਬੀ ਅਜ਼ਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੁਕਖ ਸਮਸਥਾ ਭਰਾਤਾਚਾਰ ਪਰ ਹੈ। ਏਹਦੇ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਅਜ਼ਜ ਦੇ ਨਿਜਾਮ ਜੇਹਦੇ ਚ ਮੰਤ੍ਰੀ ਥਮਾਂ ਸਤਾਰੀ ਤੇ ਬਡ਼ਡੇ ਅਫਸਰ ਥਮਾਂ ਚਪਡਾਸੀ ਤਗਰ ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਇਸ ਭਰਾਤਾਚਾਰ ਦੇ ਮਾਧਾਜਾਲ ਚ ਫਸੇ ਦੇ ਹੋਨੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਸੇਆ ਨਿਤ ਨਮੈਂ ਷ਡ਼ਧਾਰੋਂ ਗੀ ਰਚਨੇ ਦੀ ਨੀਤਿ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਈ ਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਨ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੈ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਚਾਂਊਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣੋਂ ਚ ਬੰਡੋਏ ਦਾ ਹੈ। ਪੈਹਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣ ਚ ਜਸੂਰਾ ਤੇ ਮਦਾਰੀ ਜਸੂਰੂ ਸ਼ੈਹਰਾ ਦੇ ਐਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਾਂਕ੍ਰਤਿਕ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤਿਧਾਰਾਂ-ਸਮਸਥਾਏਂ ਦਾ ਜਾਧਾ ਲੇਇ ਦਰਸ਼ਕਿਆਂ ਤੇ ਪਾਠਕਿਆਂ ਗੀ ਸੋਹਗਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਦੂਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣ ਚ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਗੁੰਡਾਰਾਜ ਦਸ਼ਾਵੇਂ ਆਸੇਆ ਗੇਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣ ਚ ਪਫੇ-ਲਿਖੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਬੇਰੋਜਗਾਰ ਨੌਜ਼ਾਨਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦੀਖਾ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਤੇ ਖੀਰਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣ ਚ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਇਕ ਗ੍ਰਾਈ ਮਾਫ਼ਨੂ ਦਾ ਸ਼ੈਹਰ ਚ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਸ਼ਕਕੈ ਚਾਫ਼ਿਆਂ ਅਪਨੀ ਲਾਡੀ ਪਰ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਗੀ ਚੁਪਚਾਪ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਇਆਂ ਦਿਕਖਨੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੇਬਸੀ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ।

ਨਿਸ਼ਕਰਥ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਅਸ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ ਜੇ ਰਲ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦੇ ਨਾਟਕ ਐਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਸਥਾਏਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨ ਤੇ ਸਬੈ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੇ ਸ਼੍ਰੀ ਜਨਕ ਖਯੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ਨ ਚ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਉਤਸਵਾਂ ਤੇ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਚ ਮੰਚਤ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦੇ ਹੈ।

3.3.2 ਡੱਠੀ ਜਾਨ ਸਿੰਹ ਤੇ ਤੱਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

(i) **ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ :** ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਲੇਖਕ ਡੱਠੀ ਜਾਨ ਸਿੰਹ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ 24 ਜਨਵਰੀ 1954 ਚ ਜਸੂਰੂ ਚ ਹੋਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਏਮ. ਏ. ਡੋਗਰੀ ਕਰਨੇ ਪਰੈਨਤ ਪੀ.ਏ.ਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗ੍ਰੀ ਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਿਪਲੋਮਾ ਇਨ ਜੰਨਲਿਜ਼ ਏਂਡ ਮੱਸ ਕਮਨੀਕੇਸ਼ਨ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ ਵਿਵਸਾਯਕ ਜੀਵਨ ਜਸੂਰੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਚ ਏਸਿਸਟੈਂਟ ਅਡੀਟਰ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਤੇ ਪਛੀ ਤਰਕੀ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਅਡੀਟਰ, ਚੀਫ-ਅਡੀਟਰ ਤੇ ਇਸਲੈਂ ਐਡਿਸ਼ਨਲ ਸੈਕ੍ਰੇਟਰੀ (ਏਡਿਟੋਰੀਲ) ਦੇ ਔਹਦੇ ਪਰਾ ਰਟੈਰ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦੇ ਨ।

(ii) **ਰਚਨਾਂ :** ਡੱਠੀ ਜਾਨ ਸਿੰਹ ਹੁੰਦੇ ਸਮੈਂ-ਸਮੈਂ ਪਰ ਪਤਰ-ਪਤਰਿਕਾਏਂ ਚ ਕਵਿਤਾਂ, ਲੇਖ ਬਾਗੈਰਾ ਛਪਦੇ ਰੈਹਦੇ ਨ। ਕੀਂਹੇ ਓਹ ਆਪੂ ਲੇਖਨ, ਸਕਲਨ ਤੇ ਸਹਾਦਨ ਕਨੈ ਜੁਡੇ ਦੇ ਨ। ਇੰਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਗੈਰਾ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਹੈ :-

- ❖ ਸੈਹਕਦਾ ਕਲਲ (ਲੇਖ ਸਾਂਗੈਹ, 1998 ਈੰਡੀ)
- ❖ ਬਾਗ ਸੁਰਗਲ (ਨਾਟਕ, 2004 ਈੰਡੀ)

- ❖ बावा जितमल (नाटक, 2005 ई०)
- ❖ मोहनलाल सपोलिया (मोनोग्राफ-2005, साहित्य अकादेमी, दिल्ली)

डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा संपादन दे खेतर च बड़ा मता योगदान ऐ। इन्हें डोगरी डिक्षणरी भाग-4, 5, 6, लौहका डोगरी शब्दकोश ते डोगरी हिंदी शब्दकोश दा सह-संपादन ते शीराजा डोगरी अंक नं० 155 थमां 184 ते साढ़ा साहित्य 2001 थमां 2004 दा संपादन कीते दा ऐ। एहदे इलावा इन्हें किश डोगरी पुस्तकें दे हिंदी अनुवाद बी कीते दे न।

(ii) **डॉ. ज्ञान सिंह ते इंदे नाटके दे प्रमुख रुझान :** डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा पैहला नाटक 'बावा सुरगल' नां० कन्नै 2004 ई० च प्रकाशत होआ। एह नाटक पौराणक ते धार्मक रुझान गी उजागर करदा ऐ। बावा सुरगल दी डुगर च बड़ी मानता ऐ। थाएं-थाएं एहदे थान अर्थात् स्थान मिली जंदे न। बावा सुरगल दी कथ कारके दे रूप च बी लभदी ऐ। इस चाल्ली एह इक लोक साहित्यक गी बी उजागर करदा ऐ।

डॉ. ज्ञान सिंह होरें कारक दा स्हारा लेइयै इस नाटक दे कथानक दी रचना कीती दी ऐ। नाटक दी शुरुआत इक कारक कन्नै कीती दी ऐ ते फही नाथ (जोगी) ते चेले दे वार्तालाप कन्नै कथ अगें चलदी ऐ। नाटककार ने राजा बासक, रानी नेबला, रानी गैहरी, रानी कपूरी, प्यूहली पंडत, दलीपू सुरगल ते तुल्लन (राजा वासक ते रानी नेवला दे पुत्र) बगैरा पातरें दा वर्णन कीते दा ऐ। एह सबै पात्तर कारके च मिलदे न। एहदे च रानियें दा इक-दूए कन्नै व्यवहार, राजा वासक दा राज बंडना ते बावा सुरगल दी शक्ति दा वर्णन मुक्ख घटनां न।

नाटककार ज्ञान सिंह होरें इस नाटक राहें डुगर च नागराज ते नागें प्रति डोगरें दी आस्था गी दर्शाए दा ऐ। बावा सुरगल साढ़ी यानी डोगरें दी धार्मक आस्था कन्नै जुड़े दा ऐ।

इंदा दूआ नाटक 'बावा जितमल' नां० कन्नै 2005 बरे च प्रकाशत होआ। एह नाटक इतिहासक कथानक पर अधारत ऐ। बावा जित्तो पर पैहले बी केई नाटक लखोई चुके दे न। नाटककार ने डुगर च प्रचलत बावा जित्तो दी कारक गी अधार बनाइयै इस नाटक दी रचना कीती ऐ। इस नाटक च कुल 13 द्रिश्श न। नाटक दे पैहले द्रिश्श च जोजां आसेआ बुआ कौड़ी पर बाहन चलाने ते फही माफी मंगने दा वर्णन ऐ। दूए द्रिश्श च जोजां आसेआ पंचैत बुलाने ते किश लोके गी अपने पक्ख च करने दी गल्ल ऐ। त्रिये द्रिश्श च पंचैत आसेआ दौनें पक्खें दा फैसला सुनियै गल्त फैसला सुनाने दा वर्णन ऐ। चौथे द्रिश्श च जोजां दे पुत्र जित्तो गी डडला रुलकाइयै खुशियां मन्नादे दस्से गेदे न।

पंजमें द्रिश्श च बावा जित्तो दा ग्हार ग्रां छोड़ने दा निश्चा ते फही बूआ कौड़ी कन्नै घरा निकलने दा वर्णन ऐ। छेमें द्रिश्श च बावा अपने मितर रुल्लो दे घर पंजोड़ आइयै उसी ग्हार छोड़ने ते उसी रहाने-बहाने आस्तै किश जमीन दुआने दी गल्ल कीती ऐ। सतमें द्रिश्श च बावे आसेआ अपने मितर रुल्लो कन्नै जाइयै राजदरबार च चौथे हिस्सा लगान देने दा करार करियै बहाने आस्तै जमीन लेई लैंदा ऐ। अठमें द्रिश्श च ज्यूनी आसेआ बावा जित्तो गी इस लिखता बारै सोहगा करना दस्सेदा ऐ। नौमें द्रिश्श च बावा जित्तो ते उसदे भाईवाल ईसो आसेआ जंगल साफ करियै जमीन त्यार करना दस्सेआ गेदा ऐ। इस्सै द्रिश्श च कनक त्यार होने दा बी वर्णन ऐ। दसमें द्रिश्श च मैहता वीर सिंह अपने करिदे कन्नै कनक भरन औंदा ऐ ते नोखी ते

ਪਲੀ ਦੀ ਕਨਕ ਦਿਕਿਖਿਯੈ ਲਲਚਾਈ ਜਂਦਾ ਏ। ਅਪਨੇ ਕਰਿਦੇ ਦੇ ਆਖਨੇ ਪਰ ਜਿਤ੍ਤੋ ਦੀ ਗੈਰ ਮਜੂਦਗੀ ਚ ਕਨਕ ਭਰਾਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਜਾਹਰਮੈਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਸ਼ ਚ ਕਨਕ ਲੇਝਿਯੈ ਬਾਪਸ ਜਂਦੀ ਜੋਜਾਂ ਦੀ ਮਲਾਟੀ ਬਾਵੇ ਕਨੈ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਨੇ ਪਰ ਬਾਵਾ ਓਹਦੇ ਸ਼ਾ ਕਨਕ ਆਹਲੀ ਗਂਢ ਖੋਫੀ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਬਾਹਰਮੈਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਸ਼ ਚ ਬਾਵਾ ਘਰ ਜਾਇਧੈ ਕਟਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਏ ਤੇ ਜ੍ਯੂਨੀ ਦਾ ਗੱਲਾਂ ਸੁਨਿਧੈ ਹਕਕ ਤੇ ਨਿਆਂ ਆਸਤੈ ਬਲਿਦਾਨ ਤਗਰ ਦੇਨੇ ਦੀ ਸੋਚੀ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਤੇਹਰਮੈਂ ਤੇ ਖੀਰਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਸ਼ ਚ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ ਗੁਸ਼ੈਂ ਚ ਖਲਾਡੇ ਚ ਔਂਦਾ ਏ, ਕਨਕ ਭਰਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀ ਰੋਕਦਾ, ਇਸੀ ਗੀ ਖੋਲਦਾ ਏ, ਭਰੀ ਦਿਧਾਂ ਛਟਾ ਪਰਤੀ ਦਿੰਦਾ ਏ ਤੇ ਸਪਾਹਿਧੈ ਕਨੈ ਲੜਾਈ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ। ਇਸੈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਸ਼ ਚ ਜਿਸਲੈ ਬਾਵੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨੇਈ ਜਂਦੀ ਤਾਂ ਕਨਕੇ ਦੇ ਫੈਰੈ ਪਰ ਚਢਿਧੈ ਅਪਨੇ ਛਿਡ੍ਹੈ ਚ ਕਟਾਰਾ ਖੋਹਬੀ ਬਲਿਦਾਨ ਦੇਈ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਮੈਹਤੇ ਦਾ ਲਾਸ਼ ਛਪਾਲਨਾ। ਬੁਆ ਕੌਡੀ ਦਾ ਖੁਲਾਡੇ ਚ ਔਨਾ ਤੇ ਇਸੋ ਆਸੇਆ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਸ਼ਨੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ।

ਨਿਸ਼ਕਰਥ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਅਸ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ ਜੇ ਡਾਂ. ਜਾਨ ਸਿੰਹ ਹੁਂਦੇ ਦਮੈਂ ਨਾਟਕ ਧਾਰਮਕ ਆਸਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨ। ਛੁਗਰ ਦੇ ਜਨ-ਮਾਨਸ ਚ ਬਾਵਾ ਸੁਰਗਲ ਤੇ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ ਦੀ ਬਡੀ ਮਾਨਤਾ ਏ। ਏਹ ਸਾਡੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤਿਧ ਚ ਬੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਨ। ਸਾਫ਼ੀ ਆਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ। ਅਜੇਂ ਕੇ ਜਿਤ੍ਤੋ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਾਤਰ ਏ ਪਰ ਲੋਕੋਂ ਚ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਧਾਰਮਕ ਆਸਥਾ ਬੀ ਬਡੀ ਮਤੀ ਏ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਦੌਨੋਂ ਨਾਟਕੋਂ ਰਾਹੋਂ ਛੁਗਰ ਦੇ ਜਨ-ਮਾਨਸ ਦਾ ਇੰਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਆਸਥਾ ਤੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C.No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – II
LESSON – 4

1960 ਈਂਦੀ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ

ਰੂਪਰੇਖਾ:

ਤਦਦੇਸ਼ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਪਾਠੋਂ ਗੀ ਪਢਨੇ ਪੱਧੇ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪਾਠਯ-ਕ੍ਰਮ ਚ ਲਗਣੇ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ ਤੇ ਉਂਦੇ ਏਕਾਂਕਿਅਤੀਆਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਗ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਪੁਛੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲਿਆਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਚ ਤੈ ਪਾਠ ਨ ਜਿਂਦੇ ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰੋਂ— ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ, ਨਿਰੋਧ ਖੜੂਰਿਆ, ਜਿਤੋਨਾ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵਤ ਤੇ ਦੇਵਰਲ ਸ਼ਾਸ਼ਵਤ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਕਨੌਂ-ਕਨੌਂ ਇੰਦੀ ਏਕਾਂਕਿਅਤੀਆਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਚੰਗੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗੇਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਸਭਨੋਂ ਪਾਠੋਂ ਚ :—

- (i) ਏਕਾਂਕੀਕਾਰੋਂ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਏਕਾਂਕੀਕਾਰੋਂ ਵਿਦਿਆਂ ਰਚਨਾਏਂ।
- (iii) ਏਕਾਂਕੀਕਾਰੋਂ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਅਤੀਆਂ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਦੱਸੇਗੇ ਗੇਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ 1960 ਈਂਦੀ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀਕਿਅਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ :

ਰੂਪਰੇਖਾ:

4.1 ਤਦਦੇਸ਼:

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਆਂ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਉਂਦੇ ਏਕਾਂਕਿਅਤੀਆਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਕਨੌਂ ਸਰਬਾਂਧਤ ਪੁਛੇ ਗੇਂਦੀਆਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

4.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ:

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਉਂਦੇ ਏਕਾਂਕਿਅਤੀਆਂ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀਆਂ ਹਨ।

4.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ :

- (i) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ।

(ii) ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦਿਆਂ ਰਖਨਾ।

(iii) ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦੇ ਆਸੇਆ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਲਿਖੇ ਗੇਂਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ।

4.4 ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਤੇ ਉਂਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ :

(i) **ਜੀਵਨ ਪਰਿਚੇ** : ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦਾ ਜਨਮ 30 ਜੁਲਾਈ 1934 ਚੰ ਪੱਧੋ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਹੁਂਦੇ ਘਰ ਜਸ਼੍ਨੂ ਸ਼ੈਹਰੇ ਚ ਹੋਆ ਤੇ ਇੰਦੀ ਪਾਲਮਾ ਸ਼ੈਹਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚ ਹੋਈ। ਰਣਵੀਰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਥਮਾਂ ਦਸਮੀਂ ਪਾਸ ਕਰਿਏ, ਤਾਂਨੋਂ 1954 ਚੰ ਗਾਂਧੀ ਮੈਮੋਰੀਲ ਸਾਈਸ ਕਲੇਜ ਥਮਾਂ ਬੀ. ਐ. ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਫਿੰਨੀ ਬੀ. ਐਡ. ਤੇ 1956 ਚੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲੈ ਚ ਮਾਸਟਰ ਲਗੀ ਗੇ। ਕਥਮੀਰ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਥਮਾਂ ਤਾਂਨੋਂ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਸ਼ੇ ਚ ਐਮ. ਐ. ਕੀਤੀ। 1953 ਚੰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਆਯੁਰਵੇਦਿਕ ਕਾਲੇਜ ਚ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਲੈਕਚਰ ਨਿਧੁਕਤ ਹੋਈ ਗੇ। ਬਕਖ—ਬਕਖ ਕਾਲਜੋਂ ਚ ਅਪਨਿਆਂ ਸੇਵਾਂ ਦਿਤਿਆਂ ਤੇ ਕੋਈ 36 ਬਰੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੇ ਪੱਤੇ ਰਟੈਰ ਹੋਏ। 18 ਜੂਨ, 2011 ਗੀ ਇੰਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ।

(ii) **ਰਖਨਾਂ** : ਡੋਗਰੀ ਕਹਾਨੀ, ਉਪਨਿਆਸ ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰ ਏ। ਇੰਨੋਂ ਲਿਖਨਾ ਅਪਨੇ ਕਾਲੇਜ ਦੇ ਦਿਨੋਂ ਥਮਾਂ ਗੈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਹਾ ਤੇ ਇੰਦੀ ਪੈਹਲੀ ਡੋਗਰੀ ਕਹਾਨੀ “ਟਕਕਦੂ ਕਿਧਾਂ ਚਢਾਂ” ਸਨ् 1952 ਚੰ ਛਹੀ ਹੈ। ਤਦੁੰ ਕੋਲਾ ਲੇਇਧੈ ਅਪਨੇ ਖੀਰੀ ਦਿਨੋਂ ਤਗਰ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦੇ ਰੇਹ। ਇੰਦਿਆਂ ਰਖਨਾਏ ਦਾ ਬਾਂਸਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :-

❖ ਖੀਰਲਾ ਮਾਹਨੂ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)	❖ ਚਾਨਨੀ ਰਾਤ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)
❖ ਤਾਰੋਂ ਦੀ ਲੋ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)	❖ ਦੁੱਢਾ, ਲਹੂ, ਜੈਹਰ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)
❖ ਨਾਯਕ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)	❖ ਧਾਰਾਂ ਤੇ ਧੂਡਾ (ਉਪਨਿਆਸ)
❖ ਜਨੌਰ (ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ)	❖ ਇਕ ਜਨਮ ਹੋਰ (ਰੇਡਿਓ ਏਕਾਂਕੀ)
❖ ਬੰਜਰ (ਰੇਡਿਓ ਏਕਾਂਕੀ)	❖ ਇਕ ਪਰਛਾਮਾ ਬਦਲੀ ਦਾ (ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕ)
❖ ਧਾਰੂ (ਰੇਡਿਓ ਏਕਾਂਕੀ)	❖ ਅੰਗਾਰੇ ਦੀ ਲੋ (ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕ)
❖ ਅੰਬਰ ਛੂਹੇ ਧਰਤ ਨਮਾਨੀ (ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕ)	❖ ਜਾਲ, ਸਥਾਨ, ਮਚਿਹਿਆਂ (ਉਪਨਿਆਸ) ਬਗੈਰ।

ਇੰਨੋਂਗੀ ਇੰਦੇ ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ “ਦੁੱਢਾ, ਲਹੂ, ਜੈਹਰ” ਪਰ 1974 ਚੰ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲੀ ਚੁਕੇ ਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇੰਨੋਂਗੀ ਕੇਈ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰੋਂ ਕਨੈ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

(iii) **ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦੇ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਚ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ :** ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੋਰ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਏਕਾਂਕੀ ਲੇਖਕਾਂ ਚਾ ਇਕ ਹੈ। ਇੰਦੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕਾਂ ਗੀ ਬੀ ਕੇਇਂਧੋਂ ਸ਼ਾਪਾਦਕੇਂ ਏਕਾਂਕੀ ਮਨਿਯੈ ਛਾਪੇਆ ਗੇਦਾ ਏ ਤੇ ਕੇਇਂਧੋਂ ਸਮੀਕਾਖਕੇਂ / ਆਲੋਚਕੇਂ ਬੀ ਇੰਨੋਂ ਗੀ ਏਕਾਂਕੀ ਗੈ ਮਿਥੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਬੀ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਏਕਾਂਕੀ ਗੈ ਮਿਥੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਪ੍ਰੋਵੋਡ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਹੁਂਦਾ ਪੈਹਲਾ ਏਕਾਂਕੀ ‘ਨੀਚ’ ਏ, ਜੇਹੜਾ 1966 ਚੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਡੋਗਰੋਂ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਤੇ ਆਨ—ਮਰਾਦਾ, ਆਤਮ ਬਲਿਦਾਨ ਤੇ ਦੇਸ਼—ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾਏ ਦਾ ਗੁਹਾਡ ਏ।

‘ਨੀਚ’ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇੰਦਾ “ਜੁਕਕਾਂ” ਨਾਂਡ ਦਾ ਏਕਾਂਕੀ ਬੀ ਛਾਪੇਆ। “ਜੁਕਕਾਂ” ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਤਾਂਨੋਂ ਸਦਸ਼੍ਯੋਂ ਦਿਯਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ ਜੇਹੜੇ ਮਾਤਾ—ਪਿਤਾ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਬਨਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਉਂਦੇ ਪਰ ਗੈ ਬੋਝ ਬਨਦੇ ਨ। ਉਂਦਾ ਨਾਂਡ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਨਕਕ ਬਡਾਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਦਿਵਾਕਰ, ਸੁਧਾਕਰ ਤੇ ਕੁਸ਼ਲਿਆ ਕਿਥ ਇਧਾਂ ਗੈ ਕਰਦੇ ਨ।

ਇੰਦੇ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰੋ। ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਕਿਸ਼ ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕੇਂ ਗੀ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚ ਰਕਖੇਆ ਗੇਦਾ ਐ ਤੁਂਦਾ ਬਾਂਸਾ ਤੇ ਤੁਂਦੇ ਚ ਆਏ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ :-

ਪ੍ਰੋ। ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਛੇ ਰੇਡਿਓ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਂਹ "ਇਕ ਜਨਮ ਹੋਰ" 1971 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਏਹਦੇ ਚ "ਮਰਗਾਈ", "ਲਹੁ ਦੀ ਬਾਜ", "ਚਾਰ ਥਮ ਚਰਾਸੀ ਬਰਗ", "ਨਿਧਾਲਪ", "ਫਾਡੀ ਕਾਂ" ਤੇ "ਇਕ ਜਨਮ ਹੋਰ" ਨਾਂ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀ ਸੰਕਲਤ ਰੇਡਿਓ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚ ਅਪਨੀ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਐ। ਮਤੇ ਹਾਰੇ ਏਕਾਂਕੀ ਸਮਾਜੀ ਸਮਸਥਾਏਂ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਵਿਸ਼ੱਗਤਿਏ ਜਾਂ ਘਰੇਲੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸ਼ ਪਹਲੁਏਂ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਨ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਏਕਾਂਕੀ 'ਮਰਗਾਈ' ਐ, ਜੇਹਦੇ ਚ ਫਾਡੀ ਤੇ ਸ਼ੈਹਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚ ਅੰਤਰ ਦੱਸੇਦਾ ਐ। ਫਾਡੇਂ ਚ ਰੈਹਨੇ ਆਹਲੀ ਸ਼ੈਹਰਾ ਚ ਆਇਧੈ ਸੁਕਿਕਿਧੈ ਤੀਲਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਸਾਂਗਾਦ ਬਡੇ ਬਨਕਦੇ-ਫਕਦੇ ਤੇ ਮਨਾ ਗੀ ਛੂਹਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਜਿਧਾਂ :

ਹਾਡ ਲਕਖ ਸਖ਼ਤ ਸੇਈ ਪਰ ਬਗਦੇ ਨਾਲੋਂ ਦਾ ਰਾਹ ਨੇਈ ਰੋਕੀ ਸਕਦੇ।

"ਮਰਗਾਈ ਲਕਖ ਗਾਸੋਂ ਉਪਰ ਤੁਢ਼ਡਰੈ ਪਰ ਸਰੋਂ ਬਾਜੂ ਉਸੀ ਸੰਦੋਖ ਨੇਈ।"

ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਫਾਡੀ ਚੀਜੇ-ਬਸਤੋਂ ਦੇ ਨਾਏ ਦਾ ਬੀ ਖਾਸਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਏ ਦਾ ਐ। ਜਿਧਾਂ :— ਮਕੇਂ ਦਾ ਆਟਾ, ਅਨਾਰਦਾਨਾ, ਗੁਚਿਧਾਂ ਤੇ ਕਲਾਡਿਧਾਂ ਬਾਗੈਰਾ।

"ਲਹੁ ਦੀ ਬਾਜ" ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਇਕ ਨੇਹ ਮਨੁਖ ਦਾ ਵਰਣਨ ਐ ਜੇਹਡਾ ਪਥੁਏਂ ਕੋਲਾ ਬੀ ਬੁਰਾ ਐ। ਜੇਹਦਾ ਛੁਚਾ ਫੁਝੇਂਹਾਂ ਲਹੁਏ ਦਾ ਤਰੇਹਾਏ ਦਾ ਰੈਹਨਦਾ ਐ। 'ਜਾਨੋ' ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਪਾਤਰ ਐ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਭਾਇ ਗੀ ਖੂਨੀ, ਸ਼ਤਾਨ ਤੇ ਮਨੁਖਤਾ ਦੇ ਨਾਂਡ ਪਰ ਕਲਕ ਸਮਝਦੀ ਐ। ਇਹ ਇਕ ਸਫਲ ਏਕਾਂਕੀ ਐ।

"ਚਾਰ ਥਮ ਚਰਾਸੀ ਬਰੋ" ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਾਂਕੀ ਐ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਕੁਡਿਧਿਧੋਂ ਆਸਤੈ ਬਾਹ ਦੀ ਪਰਮਪਰਾ ਗੀ ਲਾਜਮੀ ਮਨੇਆ ਗੇਦਾ ਐ ਤੇ ਦੱਸੇਅਾ ਗੇਦਾ ਜੇ ਜੇਹਡੀ ਜਨਾਨੀ ਇਸ ਪਰਮਪਰਾ ਗੀ ਨੇਈ ਨਮਾਂਦੀ, ਓਹ ਜਨਾਨੀ ਖੁਆਨੇ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨੇਈ ਐ। ਪਰ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਇਕ ਪਾਤਰ 'ਇੰਦ੍ਰਾ' ਅਪਨੇ ਭੈਨ-ਭਾਇ, ਭਨੇਡ ਭਨੇਡ ਦੀ ਪਾਲਮਾ ਕੁਆਰੇ ਰੇਹਿਧੈ ਕਹਿਧੈ ਇਹ ਸਾਕਿਤ ਕਰੀ ਦਿੰਦੀ ਐ ਜੇ ਬਾਂਸਾ ਬਾਹ ਦੇ ਬੀ ਥਮ੍ਮੇ-ਬਰਗੋਂ ਧਾਨਿ ਘਰ-ਘੁਸ਼ਟੀ ਸਸ਼ਾਲੀ ਸਕਦੀ ਐ।

'ਨਿਧਾਲਪ' ਏਕਾਂਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਦੀ ਦ੃ਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਇਕ ਸਫਲ ਏਕਾਂਕੀ ਐ। "ਫਾਡੀ ਕਾਂ" ਏਕਾਂਕੀ ਫਾਡੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੇ ਫਾਡੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਧਰਮਾਰਥ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਐ। ਫਾਡੀ ਇਲਾਕੇ ਚ ਫੈਲੀ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਮੁਕਖ-ਨੰਗ ਦਾ ਸਜੀਵ ਤੇ ਸਾਮਧਾਨ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਐ। ਲੋਗ ਅਪਨੀ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਣ ਅਪਨੀ ਧਿਧੀਂ ਗੀ ਬੇਚਨੇ ਆਸਤੈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨ। ਗੁਜਰ ਨਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਦਾ ਐ ਤੇ ਇਥੁਅਂ ਅੜਾਨਤਾ ਦਾ ਨਵੇਰਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਐ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਧਾਰ ਤੇ ਸੁਖੋਂ ਦਾ ਤਾਗ ਕਹਿਧੈ ਫਾਡੇਂ ਦੀ ਲਾਜ ਬਚਾਂਦਾ ਐ।

'ਇਕ ਜਨਮ ਹੋਰ' ਏਕਾਂਕੀ ਸਰਦਾਰਾ ਨਟ ਤੇ ਚੈਂਚਲੋ ਨਟਨੀ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰੇਮ ਉਪਰ ਅਧਾਰਤ ਐ। ਦ'ਮੈਂ ਇਕ-ਦੂਰੀ ਗੀ ਅਨਸਥ ਧਾਰ ਕਰਦੇ ਨ ਪਰ ਰਾਜਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਪਾਲ ਤੁਨੋਂ ਗੀ ਪੂਰੀ ਤਮਰ ਨੇਈ ਮਿਲਨ ਦਿੰਦਾ। ਓਹ ਬਜੋਗ ਦੀ ਅਗਗੀ ਚ ਮਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਤੇ ਤੁਂਦੇ ਮਨੈ ਚ 'ਇਕ ਜਨਮ ਹੋਰ' ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਬਨੀ ਦੀ ਰੌਂਹਦੀ ਐ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਰਾਜਾ ਸਗ੍ਰਾਮਪਾਲ ਦਾ ਠਾਠ-ਕੁਰਤਾ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬੀ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਐ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਾਬਦ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਚ ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਘਾਡੋਂ, ਧਾਰੋਂ, ਜਾਂਗਲੋਂ, ਜਾਡੋਂ ਬਗੈਰਾ ਦਾ ਸਜੀਬ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਘਾਡੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਿਵੇਂ ਸਮਝਾਏਂ ਗੀ ਗੈ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨੇ ਵੀ ਕੋਥਾਂ ਕੀਤੀ ਵੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੇਡਿਓ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ਾਬਦ 'ਧਾਰੂ' ਨਾਂ ਕਨੈ 1974 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਸ਼ਾਬਦ ਦੇ ਛੇ ਏਕਾਂਕੀ ਨ-**ਗਲੇਡਿਯਟਰ**, **'ਬਿਨ ਆਲਡੇ ਦੇ ਪਂਥੀ'**, **'ਯਾਈ ਦੀ ਇਕ ਰਾਤ'**, **'ਇਕ ਫੁਂਗ ਤਰੇਆਈ ਦੀ'**, **'ਮੇਰਾ ਲਹੁ ਤੇਰਾ ਪਾਨੀ'** ਤੇ **'ਧਾਰੂ'**।

'ਗਲੇਡਿਯਟਰ' ਮੋਨੋਲਾਗ ਕਿਸਮਾ ਦਾ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ ਜੇਹਦੇ ਚ ਇਕੱਕੀ ਪਾਤਰ ਧਾਰੀ ਲੇਖਕ ਆਪੂ ਹੈ। ਓਹ ਹਰ ਇਕ ਲੇਖਕ ਗੀ ਅਪਨੇ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਖੂਨੀ ਅਰਥਤ 'ਗਲੇਡਿਯਟਰ' ਸਮਝਾਦਾ ਹੈ ਜੇਹਡਾ ਅਪਨੇ ਉਪਰ ਜੋਰਦਾਰ ਬਾਰ ਕਿਹੜੀ ਲਹੁ-ਲੁਹਾਨ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਰੀ ਅਦਧੀ-ਅਦਧੀ ਰਾਤੀਂ ਤਗਰ ਜਾਗਿਅਂ ਨਮੀਂ-ਨਮੀਂ ਰਚਨਾਏਂ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

"ਬਿਨ ਆਲਡੇ ਦੇ ਪਂਥੀ" ਤੇ "ਮੇਰਾ ਲਹੁ ਤੇਰਾ ਪਾਨੀ" ਧੁੱਦੇਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏਕਾਂਕੀ ਨ। "ਬਿਨ ਆਲਡੇ ਦੇ ਪਂਥੀ" ਚ 1971 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸ਼ਟਾਨ ਲੜਾਈ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਮੇਰਾ 'ਲਹੁ ਤੇਰਾ ਪਾਨੀ' ਚ ਬਾਂਗਲਾਦੇਸ਼ ਉਪਰ ਪਾਕਿਸ਼ਟਾਨੀ ਹਮਲੇ ਦਾ ਧਥਾਰਥ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਨ੍ਹਾਂ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਚ ਲੜਾਈ ਚ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਮਾਲੀ ਤੇ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਦਰਦਨਾਕ ਵਰਣਨ ਹੈ।

"ਯਾਈ ਦੀ ਇਕ ਰਾਤ" ਏਕਾਂਕੀ ਵੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਭਦਰਵਾਹ ਦੇ ਠੰਡੇ, ਰੌਸਲੇ ਤੇ ਖੁਬਸੂਰਤ ਥਾਹਰ 'ਯਾਈ' ਉਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਹਰ ਉਪਰ ਸ਼ਾਰੀਕਾਂ ਗੁਜਰੀ, ਲਾਲੂ ਗੁਜ਼ਰ, ਸੇਠ ਸ਼ਿਵਨਾਥ, ਓਹਦੀ ਦੂਰੂ ਪਤਨੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰੱਜੀਤ ਆਸੇਆ ਕਟ੍ਟੀ ਗੇਦੀ ਇਕ ਰਾਤੀਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਰੱਜੀਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਹਾਨ-ਮੇਲ ਦਾ ਬੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸੀ ਪਾਰ ਬੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਮੀਰ ਪਿਤਾ ਅਪਨੀ ਧੀਓ ਵਾਹ ਬਜਾਏ ਰੱਜੀਤ ਦੇ 45 ਏਂ ਬਾਰੇ ਦੇ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਕਨੈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਚਨਾ ਮਨੈ ਥਮਾਂ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਗੀ ਸ਼ੀਕਾਰ ਨੇਈ ਕਰਦੀ ਤੇ ਰੱਜੀਤ ਗੀ ਉਸੀ ਮਾਰਨੇ ਵੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤੁਆਈ ਸ਼ਾਰੀਕਾਂ ਤੇ ਕਾਲੂ ਭਾਮੋਂ ਗਰੀਬ ਨ ਪਰ ਸੁਖੀ ਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਇਸ ਘਟਨਾਕਮ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਜਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸ਼ਲੈਪੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਡੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕਨੈ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਾਬਦ ਵੀ ਖੀਰੀ ਏਕਾਂਕੀ ਧਾਰੂ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਥਾਨਕ ਬੀ ਭਦਰਵਾਹ ਵੀ ਸਨਾਕੀ ਸ਼੍ਯੋਜ ਧਾਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹਰ ਬਾਰੇ ਵਾਸਕ ਨਾਗ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਾਤਰੋਂ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਧਾਰਾ ਦੇ ਧਾਰੂਏਂ ਦਾ ਬੀ ਸ਼ੈਲ ਚਾਲੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੈ। ਢੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਹਿਤ ਚ ਇਹਦਾ ਅਪਨਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰ ਹੈ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਾਬਦ ਦੇ ਦੋ ਏਕਾਂਕੀ ਧੁੱਦ ਵਾਲੇ ਰੂਜ਼ਾਨ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਥਾਨੀਕ ਏਕਾਂਕੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਚਿਤ੍ਰਣ ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਹੜੀ ਭਦਰਵਾਹ ਦੇ ਖੁਬਸੂਰਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਨ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ਾਬਦ 1976 ਚ "ਅੰਗਾਰੇ ਦੀ ਲੋਡ" ਨਾਂਦ ਕਨੈ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਚ "ਅੰਗਾਰੇ ਦੀ ਲੋਡ", "ਗੁੰਜ", "ਅੰਮਰ ਦੂਰ ਤੁਚਾ" ਤੇ "ਕੁਰੁਕ਷ੇਤ੍ਰ" ਚਾਰ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ਾਬਦ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਚਾਰੋਂ ਏਕਾਂਕੀ ਬਡੇ ਰੋਚਕ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰ੍ਣ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਤੋਂ-ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਸਾਰੇ ਰੇਡਿਓ ਪਰਾ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦੇ ਨ।

"ਅੰਗਾਰੇ ਦੀ ਲੋਡ" ਏਕਾਂਕੀ ਵਾਲੇ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰ ਰੱਜੀਤ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਰਜਨੀ ਤੇ ਬਲਦੇਵ ਦੂਰੂ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰਾਂ ਚਾ ਨ। ਰਜਨੀ ਦੇ ਝੂਠੇ ਅਰੋਪ ਕਾਰਣ ਰੱਜੀਤ ਗੀ ਸੱਤ ਸਾਲ ਸਿਖਾ ਕਟਟਨੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਲਦੇਵ ਰਜਨੀ ਪਰ ਸ਼ਕਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੀ ਮਾਰਦਾ-ਕੁਟਟਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੀਰ ਰੱਜੀਤ ਦੇ ਸਮਝਾਨੇ ਪਰ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਨਿਵੇਦਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ।

“ਗੁੰਜ” ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਕਾਲੇਜ ਦੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਕਾਰਣ ਫੈਲੀ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਵ ਵਰਮਾ ਇਸਦਾ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਤੇ ਅਪਨੇ ਅਸੂਲੋਂ ਪਰ ਚਲਨੇ ਆਹਲੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਗੀ ਬਾਂਦੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਅਜ਼ਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਹਰ ਕੋਈ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਅਪਨਾਇਥੈ ਅਗੇ ਬਧਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਸ਼ਹੇਇ ਸ਼ਿਕਾਕ ਅਪਨੀ ਸਚਵਾਈ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਪਰ ਚਲਿਥੈ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਸਮਝਾਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਸਮਝਨੇ ਗੀ ਤਾਰ ਨੇਈ ਹੈ। ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ, ਉਸਦੇ ਅਸੂਲੇ ਤੇ ਕਥਸਕਥ ਦੀ ਜੰਦੀ—ਯਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

“ਅੰਮਰ ਦੂਰ ਚਚਾ” ਇਕ ਮਨੋਵਿਜਾਨਕ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ।

“ਕੁਰੁਕ਷ੇਤ੍ਰ” ਇਸ ਸੱਗੈਹ ਦਾ ਇਕ ਜੋਰਦਾਰ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਸਚਵਾਈ ਪਰ ਚਲਨੇ ਆਹਲੇ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਪਰਿਸਥਿਤਿਯਾਂ ਦੇ ਕੁਰੁਕ਷ੇਤ੍ਰ ਚ ਰੋਜ ਲਡਨਾ ਪੌਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਗਾਈ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਚ ਇੱਸਾਨ ਗੀ ਅਪਨੀ ਰੋਜੀ—ਰੁਟਟੀ ਚਲਾਨੇ ਆਸਟੈ ਕੇਹ—ਕੇਹ ਨੇਈ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਤੇ ਕਨੇਹਿਥੈ ਪਰਿਸਥਿਤਿਯਾਂ ਬਿਚੋਂ ਗੁਜਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਇਸ ਸੱਗੈਹ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦਾ ਮੁਕਖ ਰੁਝਾਨ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਤੇ ਸਚਵਾਈ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਨੇ ਅਪਨੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਰਾਹੋਂ ਇਹ ਦਸ਼ਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੈ ਜੇ ਸਚਵਾਈ ਤੇ ਅਸੂਲੋਂ ਪਰ ਚਲਨੇ ਆਹਲੇ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਕਨੇਹਿਥੈ ਪਰਿਸਥਿਤਿਯਾਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਹੈ।

ਇੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਏਕਾਂਕੀ ਸੱਗੈਹ 1980 ਚ **“ਬੰਜਰ”** ਨਾਂ ਕਨੈ ਛਫੇਆ। ਇਹਦੇ ਚ ਕੁਲ 4 ਏਕਾਂਕੀ ਨ “ਬੰਜਰ”, “ਚੀਢਾਂ ਦੇਨ ਗੁਆਹੀ”, ਲਾਮ੍ਹੇ ਪੈਂਡੇ ਦੇ ਮਸਾਫਰ ਤੇ “ਠੰਡਾ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ”। “ਬੰਜਰ” ਏਕਾਂਕੀ ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਤਪ—ਤਾਗ ਦੀ ਸੁਚੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਬੈ ਪਾਤਰ ਅਪਨੀ—ਅਪਨੀ ਭੂਮਿਕਾ ਖੜੀ ਚਾਲੀ ਨਭਾਦੇ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਚ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰੀ ਦਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਡੀ ਸ਼ਾਹੀਨੇਯੋਗ ਹੈ। “ਚੀਢਾਂ ਦੇਨ ਗੁਆਹੀ” ਚ ਬਾਪੂ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਸੀ ਅਪਨੀ ਘਰੇਆਲੀ ਤੇ ਥੀਓ ਕਨੈ ਅਨਸਥਾ ਧਾਰ ਹੈ। ਲਾਡੀ ਦੇ ਮਰਨੇ ਪੈਰੈਨਤ ਓਹ ਅਪਨੀ ਥੀਓ ਸੱਜਨਾ ਕਨੈ ਇੱਨਾ ਹਿੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇ ਓਹਦੇ ਬਾਹ ਪੈਰੈਨਤ ਉਸਦੇ ਬਿਛੋਡੇ ਗੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨੇਈ ਕਰੀ ਪਾਂਦਾ ਤੇ ਸੁਨਨਾਨ ਜਾਂਗਲੋਂ ਜਾਂਡੇ ਜਾਇਥੈ ਤੁਪਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਓਹਦੇ ਇਸ ਅਨਸਥ ਧਾਰ ਦਿਧਾਂ ਗੁਆਹੀ ਜਾਂਗਲੋਂ ਦਿਧਾਂ ਚੀਢਾਂ ਦਿੰਦਿਧਾਂ ਨ।

“ਲਾਮ੍ਹੇ ਪੈਂਡੇ ਦੇ ਮਸਾਫਰ” ਏਕਾਂਕੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ, ਜੇਹਦੇ ਚ ਅਚਛਾਇਆਂ—ਬੁਰਾਇਆਂ, ਸੁਖ—ਦੁਖ ਵਿੱਚੋਂ ਪਕਖ ਕਨੈ—ਕਨੀ ਚਲਦੇ ਨ। ਇਥੈ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ ਹੈ।

“ਠੰਡਾ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ” ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਪ੍ਰੋਵ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਹੁੰਦਾ ਨਜ਼ਿਰਿਆ ਹਕੀਕਤ ਪਸੰਦ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਬਡਾ ਬਲਵਾਨ ਹਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਸਮੇਂ ਵੇਂ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇੱਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਨਾ ਬੀ ਰੋਹ ਰੋਸਾ ਹੋਏ ਜਾਂ ਕਿਨਾ ਬਡਾ ਹਾਦਸਾ ਕੀ ਨੇਈ ਹੋਏ ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਫ਼ ਹਰ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਗੀ ਠੰਡਾ ਕਰੀ ਓਡਦੀ ਹੈ। ਏਕਾਂਕੀ ਅਪਨੇ ਪਾਤਰੋਂ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਰਾਹੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਨ् 1934 ਚ ਜ਼ਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕਾਦਮੀ ਪਾਸੇਆ ਸਤ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦਾ ਸੱਗੈਹ “ਸਤ ਰੰਗ” ਨਾਂ ਕਨੈ ਛਾਪੇਆ ਗੇਆ। ਇਸ ਸੱਗੈਹ ਚ ਪ੍ਰੋਵ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ “ਰਿਸਰਚ ਸ਼ਕਾਲਰ” ਬੀ ਹਾ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਉਦਦੇਸ਼ ਆਧੁਨਿਕ ਪੁਸ਼ਟਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਆਸੇਆ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਉਂਦੇ ਉਚਚ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਬੇਕਦਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਤੁਗਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਂਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸਰਵਸ਼੍ਰੇ਷਼ਟ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ।

ਨਿਸ਼ਕਰਣ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਅਸ ਆਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ ਜੇ ਪ੍ਰੋਵ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਰਾਹੋਂ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਰੁਝਾਨੋਂ ਗੀ ਤੁਗਾਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਉਂਦੇ ਏਕਾਂਕੀ ਕਥਾ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ, ਸ਼ਿਲਿ ਤੇ ਪਾਤਰੋਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ—ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਰੀ ਦ੍ਰਾਏ ਲੇਖਕਾਂ ਥਮਾਂ ਬਕਖਰੇ ਤੇ ਇਕ ਸਫਲ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਸਿਦ਼ਾ ਕਰਨੇ ਚ ਸ਼ਕਸ਼ ਨ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ; ਲੇਖਕ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ; ਲੇਖਕ ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਿ—2003
4. ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਡੋਗਰੀ ਅੰਕ—206

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – II
LESSON – 5**

**स्व. नरेन्द्र खजूरिया ते जितेन्द्र शर्मा हुंदा जीवन परिचे,
रचनां ते 1960 ई० दे बाद दे डोगरी एकांकी दे प्रमुख रुझानः
रूपरेखा:**

5.1. उददेश्यः

इस पाठ गी पढियै विद्यार्थी डोगरी दे प्रमुख एकांकीकार नरेन्द्र खजूरिया ते जितेन्द्र शर्मा हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते इंदे एकांकियें च आए दे प्रमुख रुझानें बारै जानकारी हासल करी सखडन। ते इंदे एकांकियें बारै पुछे गेदे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

5.2 पाठ–परिचे:

इस पाठ च एकांकीकार स्व. नरेन्द्र खजूरिया ते स्व० जितेन्द्र शर्मा हुंदे जीवन परिचे, रचनाएं ते उंदे एकांकियें च आए दे रुझानें बारै विस्तृत जानकारी दित्ती गेदी ऐ।

5.3 पाठ–प्रक्रिया:

5.3.1 नरेन्द्र खजूरिया ते उंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान :

- (i) नरेन्द्र खजूरिया हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) नरेन्द्र खजूरिया हुंदियां रचनां
- (iii) नरेन्द्र खजूरिया हुंदे 1960 ई० दे बाद दे एकांकियें दे प्रमुख रुझान

5.3.2. जितेन्द्र शर्मा ते उंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान :

- (i) जितेन्द्र शर्मा हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) जितेन्द्र शर्मा हुंदियां रचनां।
- (iii) जितेन्द्र शर्मा हुंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान :

5.3.1 स्व. नरेन्द्र खजूरिया ते उंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान :

(i) जीवन–परिचे : डोगरी दे प्रसिद्ध साहित्यकार नरेन्द्र खजूरिया हुंदा जन्म 1933 बरे च पं० गौरी शंकर हुंदे घर होआ। एह डोगरी दे मन्ने–परमने दे गद्यकार विश्वनाथ खजूरिया ते उच्चकोटि दे साहित्यकार पदमश्री प्रो० रामनाथ शास्त्री हुंदे लौहके भ्रा हे। मसां सत्तें बरे दे हे जे इंदी माऊ दा सुर्गवास होई गेआ ते पन्दरें बरे दी बरेसू च इंदे पिता दा बी काल होई गेआ। इस करी इंदा बचपन काफी औखें भरोचा रेहा। 1957 च मैट्रिक ते 1961 च अंग्रेजी विशे कन्नै एफ. ए. दी परीक्षा पास कीती। कोई अटठ बरे सकूल

ਮਾਸ्टਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਿਯੈ 1964 ਈ. ਚ ਕਲਚਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਚ ਹਿੰਦੀ ਅਡੀਟਰ ਤੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਈ ਗੇ। ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਨ੍ਨੈ—ਕਨ੍ਨੈ ਡੋਗਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਬੀ ਕੀਤਾ। 24 ਅਪ੍ਰੈਲ 1970 ਈ. ਗੀ ਲੌਹਕੀ ਸਾਰੀ ਬਮਾਰੀ ਕਨ੍ਨੈ ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁਂਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ।

ਰਚਨਾਂ : ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੀ 37ਏਂ ਬਰੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰਾ ਚ ਤੇ 12ਏਂ ਬਰੇ ਦੋਂ ਥੋਹੜੇ ਜਨੇਹ ਅਰਸੇ ਚ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਬਡਾ ਮਤਾ ਸਮੂਦਾ ਕੀਤਾ। ਤੰਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬ੍ਰੌਰਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਐ :-

- ❖ ਕੋਲੋਂ ਦਿਯਾਂ ਲੀਕਰਾਂ (ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਰੋਚਕ ਕਹਾਨਿਆਂ (ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਨੀਲਾ ਅੰਭਰ ਕਾਲੇ ਬਦਦਲ (ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਸ਼ਾਨੇ (ਉਪਨਿਆਸ)
- ❖ ਢੌਂਦਿਆਂ ਕੱਧਾ (ਨਾਟਕ)
- ❖ ਅਸ ਭਾਗ ਜਗਾਨੇ ਆਹਲੇ ਆਂ (ਬਾਲ ਏਕਾਂਕੀ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਅਪਨੇ—ਪਰਾਏ (ਏਕਾਂਕੀ ਸਂਗੈਹ)

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਅਨੁਵਾਦ, ਸਕਲਨ, ਸਮਾਦਨ ਤੇ ਕਿਥ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾਂ ਲਿਖਿਯੈ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਸਮੂਦਾ ਕੀਤਾ।

ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਪੈਹ੍ਲੀ ਫਿਲਮ “ਗੱਲਾਂ ਹੋਇਆਂ ਬੀਤਿਆਂ” ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਬੀ ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਤੱਨੋਂ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕ ਬੀ ਲਿਖੇ ਜੇਹੜੇ ਸਮੇਂ—ਸਮੇਂ ਪਰ ਰੇਡਿਓ ਕਲੰਚੀਰ—ਜਸਮੂ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੋਏ। ਇੰਦੇ ਚਾ ਮੁਕਖ—ਮੁਕਖ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ—ਬੰਗਾ, ਪਾਸੀ ਧਰਤੀ, ਫੂਲਾਂ ਰਾਨੀ, ਨਵੇਰਾ ਤੇ ਸਬੇਰਾ, ਬਦਲਾ, ਢਲਦਿਆਂ ਸ'ਜਾਂ, ਪੈਂਛੀ ਪਰਤੋਏ ਪਰ, ਅਪਨੇ—ਪਰਾਏ, ਹੀਖੀ, ਸੰਜੋਗ, ਅਪਨੇ—ਅਪਨੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਟਕਕਰ ਬਗੈਰਾ ਨ।

ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸਾ ਚ ਬੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ‘ਰਾਸਤਾ ਕਾਟੋ ਔਰ ਹਾਥ’ (ਨਾਟਕ) ‘ਰਾਸਤੇ ਮੌਂ (ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ) ਤੇ ਕੋਈ 12—13 ਰੇਡਿਓ ਨਾਟਕ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਤੰਦੀ ਮੈਂਟ ਨ।

ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਤੰਦੇ ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ ‘ਨੀਲਾ ਅੰਭਰ ਕਾਲੇ ਬਦਦਲ’ ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ ਪਰ 1970 ਬਰੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਥਹੋਆ। ਜੇਹੜਾ ਉਸਦੇ ਮਰਣੋਪਰਾਨਤ ਤੰਦੀ ਧਰਮਪਲਨੀ ਲਿਲਿਤਾ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ‘ਅਸ ਭਾਗ ਜਗਾਨੇ ਆਲੇ ਆਂ’, “ਢੌਂਦਿਆਂ ਕੱਧਾ, ਰਾਸਤਾ ਕਾਟੋ ਔਰ ਹਾਥ”, ਰਾਸਤੇ ਮੌਂ (ਹਿੰਦੀ) ਬਗੈਰਾ ਰਚਨਾਏਂ ਪਰ ਤੁਨੋਂਗੀ ਰਿਯਾਸਤੀ ਕਲਚਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਪੁਰਸਕਾਰੋਂ ਕਨ੍ਨੈ ਬੀ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

(iii) ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁਂਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ : ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁਂਦਾ ਪੈਹ੍ਲਾ ਧੋਗਦਾਨ ਬਾਲ—ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦਾ ਸਂਗੈਹ ‘ਅਸ ਭਾਗ ਜਗਾਨੇ ਆਲੇ ਆਂ’ 1960 ਬਰੇ ਚ ਛਘੇਆ। ਇਸ ਸਂਗੈਹ ਚ ‘ਬੁਦ਼ਰਾਮ’, ‘ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਸਾਡੇ ਸਾਂਗੀ’, ‘ਜਾਗੋ ਤੇ ਜਗਾਓ’, ‘ਕੋਲਮਬਸ ਦੇ ਸਾਥੀ’, ‘ਤੈ ਮਤਬਨੇ’, ‘ਅਂਗੇਜ਼ੀ ਮੂਤ’ ਤੇ ‘ਅਸ ਭਾਗ ਜਗਾਨੇ ਆਲੇ ਆਂ’ ਸਤ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਚ ਜਧਾਨੋਂ ਦੇ ਮਨ ਪਰਚਾਨੇ ਆਹਲੀ ਰੋਚਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਟਕੋਹਦਾ ਏ ਤੇ ਏਹ ਸਾਰੇ ਏਕਾਂਕੀ ਮਨੋਰਾਜਨ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਤੰਦੇ ਚ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਗੀ ਉਸ਼ਸਾਰਨੇ ਆਹਲੇ ਨ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹੈ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਏਕਾਂਕੀ 'ਬੁਦ੍ਧੁਰਾਮ' ਪੱਜਮੀ ਪਢਦੇ ਇਕ ਸਿੜ੍ਹੇ—ਸਾਦੇ ਭਲੋਕਡ ਜਾਗਤੈ ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਏ ਜੇਹੜਾ ਪਢਾਈ ਚ ਰਲਿ ਘਟਟ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਪਢਾਈ ਚ ਧਿਆਨ ਨੇਈ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਹਰ ਬਾਰੀ ਪਰੀਕਸ਼ਾ ਚ ਫੇਲ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ। ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇਸ ਜਾਗਤੈ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੃ਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਸੂਰਿ ਅਗੋਂ ਮਥਾ ਟੇਕਨੇ ਤੇ ਪਰੀਕਸ਼ਾ ਚ ਪਾਸ ਹੋਨੇ ਦੀ ਸੁਕਖਨ ਕਨੈ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਬੁਦ੍ਧੁਰਾਮ ਸੁਕਖਨੋਂ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੃ਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਤਰਲੇ—ਮਿਨਤੋਂ ਦੇ ਬਾਬਜੂਦ ਫੇਲ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ ਤੇ ਜੋਠੋਂ—ਜੋਠੋਂ ਰੇਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਮਾਸਟਰ ਹੋਰ ਉਸੀ ਸਮਝਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਪਢਨੇ ਆਸਤੈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਨ। ਅਗਲੇ ਵਰੇ ਬੁਦ੍ਧੁਰਾਮ ਅੰਭਲ ਔਂਦਾ ਏ। ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਦਾ ਉਦਦੇਸ਼ ਇਥੈ ਨੇਹ ਜਾਗਤੋਂ ਗੀ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਢੰਗੈ ਕਨੈ ਪਢਨੇ ਆਸਤੈ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨਾ ਏ।

'ਸਾਢੇ ਸਾਥੀ ਸਾਢੇ ਸਾਂਗੀ' ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ੇਰ, ਗਿਦਦਡ, ਰਿਛ਼, ਭਗੇਆਡ, ਚਿੱਤਰਾ ਬਗੈਰਾ ਜਾਂਗਲੋਂ—ਜਾਡੇ ਦੇ ਤੇ ਗੈ, ਦਾਂਦ, ਘੋੜਾ, ਖੋਤਾ, ਮਿਡਡ, ਬਕਕਰੀ, ਕੁਤਾ ਬਗੈਰਾ ਬਸਤੀ ਦੇ ਪਥਾਏਂ ਦੀ ਸਮਾ ਦੇ ਰੂਪਾ ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਜਾਡੈ ਦੇ ਪਥਾ ਬਸਤੀ ਦੇ ਪਥਾਏਂ ਗੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਤਕਸਾਂਦੇ ਤੇ ਭਡਕਾਂਦੇ ਨ। ਬਸਤੀ ਦੇ ਪਥਾ ਉਂਦੀ ਇਕ—ਇਕ ਗਲਲਾ ਦਾ ਸ਼ੈਲ ਕਰਾਸਾ ਜਾਬਾਬ ਦੇਇਥੈ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਨ ਮਨੁਕਖ ਜਾਤਿ ਪਥਾ ਜਾਤਿ ਕਨੈ ਆਤਮੀਧਤਾ ਦਾ ਵਧਾਰ ਕਰਦੀ ਏ ਤੇ ਪਥਾ ਜਾਤਿ ਬੀ ਮਨੁਕਖੀ ਜਾਤਿ ਦਾ ਪਰੋਪਕਾਰ ਕਰਦੀ ਏ। ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਉਦਦੇਸ਼ ਆਪਸ ਚ ਰਲੀ—ਮਿਲਿਯੈ ਰੈਹਨੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਸੁਖਰਤ ਕਰਨਾ ਏ।

'ਜਾਗੋ ਤੇ ਜਾਗਾਓ' ਏਕਾਂਕੀ ਯਾਨੋਂ—ਜਾਗਤੋਂ ਚ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਦਾ ਉਦਦੇਸ਼ ਰਖਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਕਨੈ ਤੁੰਦੇ ਅੰਦਰ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਸਨ ਤੇ ਨੁਮਾਯਾਂਦਗੀ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸਕਨ। ਇਸਦੇ ਕਨੈ ਗੈ ਸਿਗਰੇਟ—ਸ਼ਰਾਬ ਜਨੇਹ ਨਥੋਂ ਦਾ ਬਰੋਧ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸਿਕਖਮਤ ਬੀ ਇਸਦਾ ਮਕਸਦ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਏਕਾਂਕੀ ਇਕ ਸਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਚ ਜਾਗਤੋਂ ਦੀ ਇਕ ਪੂਰੀ ਕੈਨਨਟ ਲਗਦੀ ਏ, ਤੇ ਸਭਨੋਂ ਵਿਭਾਗੋਂ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰਿਯੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸ਼ ਹੋਰ ਸਦਖ ਮਜੂਦ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਸਬੈ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅਪਨੇ—ਅਪਨੇ ਮੈਹਕਮੋਂ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਰਿਪੋਰਟ ਪਢਦੇ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਅਗਲੀ ਧੋਜਨਾ ਬੀ ਦਸਦੇ ਨ। ਹਰ ਮੈਹਕਮੋਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਤੇ ਹਰ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅਗਲੀ ਧੋਜਨਾ ਬਾਰੈ ਬਚਾਰ ਬਡੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਨ। ਇਹ ਇਕ ਚਾਲੀ ਕਨੈ ਜਾਗਤੋਂ ਦੀ ਮੱਕ (ਨਕਲੀ) ਪਾਰਲਿਯਾਮੈਂਟ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ।

'ਕੋਲਮਬਸ ਦੇ ਸਾਥੀ' ਏਕਾਂਕੀ ਜਾਗਤੋਂ—ਯਾਨੋਂ ਗੀ ਖੇਡੋਂ—ਖੇਡੋਂ ਚ ਸ਼ਿਕਾ ਤੇ ਤਹਜ਼ੀਬ ਦੇ ਗੁਣੋਂ ਕਨੈ ਵਾਕਫ ਕਰਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਤੁੰਦੇ ਚ ਸੂਝਾ—ਬੂਝਾ ਤੇ ਸਮਝਾਦਾਰੀ ਕਨੈ ਪਰਿਸਥਿਤਿਯੋਂ ਦਾ ਮਕਾਬਲਾ ਕਰਨੇ ਦਾ ਗੁਣ ਬੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਕੁਲਦੀਪ, ਕਮਲ ਤੇ ਸ਼ਰਤ ਕੋਲਮਬਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਨੇ ਦਾ ਭਾਵ ਮਨੈ ਚ ਧਾਰਿਯੈ ਕੁਸੈ ਅਨੋਖੀ ਤਪਲਥੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਦੀ ਠਾਨਿੱਧੈ ਘਰਾ ਹਾਰਾ ਨਿਕਲੀ ਪੌਂਦੇ ਨ ਤੇ ਰਸ਼ਤੇ ਚ ਤੁੰਨੋਂਗੀ ਬੋਹਜ਼ੇ ਕਧ ਤੇ ਪਹੀ ਜਾਗਤ ਫੜਨੇ ਆਹਲੋਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਤੈਵੈ ਜਨੇ ਬਡੀ ਚਤਰਾਈ ਕਨੈ ਤੁੰਨੋਂਗੀ ਪੁਲਸਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰੀ ਦਿੰਦੇ ਨ। ਅਗੋਂ ਚਲਿਧੈ ਕਮੈ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਚ ਜਿਸਲੈ ਜਾਗਤ ਫੜਨੇ ਆਹਲੋਂ ਦੇ ਜਾਲ ਚ ਫਸੀ ਜਾਂਦੇ ਨ, ਤਾਂ ਬੀ ਹਿਮਤ ਤੇ ਸੂਝਾਬੂਝਾ ਕਨੈ ਬਚੀ ਨਿਕਲਦੇ ਨ, ਤੇ ਤੁੰਨੋਂਗੀ ਪੁਲਸਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਿਧੈ ਸਮਾਜ—ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜ—ਸੇਵਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੇ ਨ ਤੇ ਕੋਲਮਬਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਨੇ ਦਾ ਮਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਸ ਚ ਜਾਗਤੋਂ ਦੀ ਹਿਮਤ, ਸੂਝਾਬੂਝਾ ਤੇ ਵਾਦਰੀ ਦਿਧੋਂ ਗਲੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ।

"ਤੈ ਮਤਬਨੋ" ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਮਦਨ, ਗੋਪਾਲ ਤੇ ਗੋਪੀ ਤੈਵੈ ਭਾ ਅਪਨੇ ਸਾਂਤਾਨਹੀਨ ਚਾਚੇ ਦੇ ਮਤਬਨੇ ਬਨਨੇ ਦੇ ਸੁਖਨੇ ਚ ਨਾਂ ਪਢਦੇ—ਲਿਖਦੇ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਕੋਈ ਕਮ—ਕਾਜ ਕਰਦੇ ਨ, ਬ ਤੁੰਦਾ ਲੌਹਕਾ ਭਾ ਵਿਜਯ ਤੁੰਦੀ ਬੇਹਲਡਖੋਰੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਧਨੈ ਦੀ ਹੀਖੀ ਰਖਨੇ ਦੀ ਆਦਤੈ ਪਰ ਹਰ ਬੇਲੈ ਤੁੰਨੋਂਗੀ ਰਸ਼ਾਂ ਲਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਗੰਢੀ—ਗੰਡਿਧੈ ਤੁੰਦਾ ਮੌਜੂ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਖੀਰ ਇਕ ਦਿਨ ਤੁੰਦੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਤਾਰ ਔਂਦੀ ਏ ਜੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾਗਤ ਹੋਏ ਦਾ ਏ, ਇਹ ਸੁਨਿੱਧੈ ਤੈਨੈ ਗੀ

ਨਹੰਨੀ ਜਨ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਅਸਲ ਚ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਦਾ ਉਦਦੇਸ਼ ਜਗਤੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪੈਰੋਂ ਪਰ ਖਡਾਨੇ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਦੇਨਾ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਜਾਗਤੋਂ-ਜ੍ਰਧਾਨੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪੈਰੋਂ ਪਰ ਖਡਾਨੇ ਤੇ ਦੂਏ ਦੇ ਸ਼ਹਾਰੇ ਨੇਈ ਰੌਹਨੇ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਭੂਤ' ਜਿਥੈ ਜਾਗਤੋਂ-ਵਿਦ्यਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਸ਼ਿਕਾ ਗੈਹਣ ਕਰਨੇ ਪਾਸੈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਏ, ਉਥੈ ਅਧਿਆਪਕੋਂ-ਸਿਕਾਕੋਂ ਗੀ ਬੀ ਜਾਗਤੋਂ-ਜ੍ਰਧਾਨੋਂ ਗੀ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਫੰਗੈ ਕਨ੍ਨੈ ਪਰਚਾਇਥੈ ਪਢਾਈ ਪਾਸੈ ਤਾਂਦੀ ਰੁਚਿ ਜਗਨੇ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸਜ਼ਾਂਦਾ ਏ। ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਸ਼ੈਂਕਰ ਨਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਨੇਈ ਔਨੇ ਕਾਰਣ ਸਕੂਲ ਨੇਈ ਜਂਦਾ ਤੇ ਬਮਾਰ ਹੋਨੇ ਦੇ ਛਾਨੇ ਲਾਂਦਾ ਏ। ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਇਸ ਗਲਲਾ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ ਤਾਂ ਭਡੀਨ ਬਨਿਯੈ ਓਹਵੇ ਘਰ ਪੁਜਿਯੈ ਉਸੀ ਆਖਦੇ ਨ ਜੇ ਤੇਰਾ ਮਸਾਨ 'ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਭੂਤ' ਏ? ਤਾਂ ਸ਼ੈਂਕਰ ਮਨੀ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਅਮ੍ਗੋਂ ਆਸਤੀ ਮਨਚਿਤ ਲਾਇਥੈ ਪਢਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਪਾਂਦਾ ਏ।

'ਅਸ ਭਾਗ ਜਗਨੇ ਆਲੇ ਆਂ' ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਖੀਰਲਾ ਏਕਾਂਕੀ ਏ, ਜਿਸ ਚ ਮੋਹਨ ਨਾਂਡ ਦੇ ਥਥੈ ਜਾਗਤੇ ਗੀ ਸਬੈ ਥਾ—ਥੈਥਾ ਆਕਖੀ ਛੇਡਦੇ ਨ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਜਾਕ ਢੁਆਂਦੇ ਨ, ਪਰ ਰਮੇਸ਼ ਨਾਂਡ ਦਾ ਜਾਗਤ ਓਹਵੇ ਕਨ੍ਨੈ ਬਡੀ ਹਮਦਰ੍ਦੀ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਉਸੀ ਅਡਕਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਸਬਕ ਗਾਈ—ਗਾਈ ਸੁਨਾਨੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਹੋਰਨੋਂ ਸ਼ਾਰਾਰਤੀਂ ਜਾਗਤੋਂ ਗੀ ਉਸੀ ਨੇਈ ਛੇਡਨੇ ਦੀ ਸਿਕਖਮਤ ਬੀ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀਂ ਰਮੇਸ਼ ਸਭਨੋਂ ਜਾਗਤੋਂ ਦੀ ਆਪੂ ਚੌਂ ਦੋਸ਼ਤੀ ਕਰਾਇਥੈ ਸਭਨੋਂ ਗੀ ਇਕ—ਮਿਕ ਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਸੁਕਖ ਉਦਦੇਸ਼ ਬੀ ਰਲੀ—ਮਿਲਿਯੈ ਰੌਹਨੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਏ।

ਨਰੰਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰ ਅਪਨੇ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ ਰਾਹੋਂ ਅਗਲੇ ਵਾਰਾਂ ਗੀ ਕਰਮਠ, ਨਾਂਕਾਰੀ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਸਮੱਨ ਦਿਕਖਨਾ ਚਾਹਂਦੇ ਹੋ, ਇਥੈ ਬਜਹ ਏ ਜੇ ਇਨੋਂ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਚ ਪਢਾਈ—ਲਖਾਈ, ਸ਼ਾਸਨ—ਅਨੁਸਾਸਨ ਤੇ ਸ਼ਿਖਟਾਚਾਰ ਵੇਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮਾਜ—ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜ—ਸੇਵਾ ਗੀ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਨੇ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਮਿਲਦੀ ਏ। ਇਨੋਂ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦਦੇਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਸੁਖ ਰੁਝਾਨ ਮਨੋਰਾਜਨ ਦੇ ਕਨ੍ਨੈ—ਕਨ੍ਨੈ ਸਿਕਖ ਮਤ ਦੇਨਾ ਏ।

ਨਰੰਦ੍ਰ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਦੂਆ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ 'ਅਪਨੇ—ਪਰਾਏ' ਨਾਂਡ ਕਨ੍ਨੈ ਤਾਂਦੇ ਮਰਣੋਪਰਾਨਤ 1975 ਬਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਕਿਥਾ ਏਕਾਂਕੀ 'ਏਤਵਾਰ ਦੀ ਸੈਰ', 'ਤਾਂ ਜੇ ਤ੍ਰੁਟਟੈ ਗੱਢੀ ਲੈਨੀ ਓ', 'ਧਾਰੀ ਧਰਤੀ', 'ਅਪਨੇ—ਪਰਾਏ' ਬਗੈਰਾ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ਾ ਢੋਗਰੀ ਤੇ ਦੂਝੋਂ ਪਤਿਕਾਏਂ ਚ ਛਹੀ ਚੁਕੇ ਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਕੁਲ ਪੱਂਜ ਏਕਾਂਕੀ ਨ, ਜਿਂਦੇ ਉਪਰਲੇ ਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ 'ਹਿਜਰਤ' ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਏ।

'ਅਪਨੇ—ਪਰਾਏ' ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਸੁਕਖ ਭਾਵ ਜਾਤ—ਪਾਤ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਏ, ਪਰ ਕਨ੍ਨੈ ਗੈ ਮੀਰੋਂ ਤੇ ਗਰੀਬੋਂ ਦੇ ਸਭਾਤ—ਸੁਆਤਮੋਂ ਦਾ ਨਰੋਆ ਚਿਤ੍ਰਣ ਬੀ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਅਸੀਰ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਹਮਦਰ੍ਦੀ ਚ ਸਿਰਫ ਅਪਨਾ ਸੁਆਰਥ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਜਿਗਰੀ ਹਮਦਰ੍ਦੀ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਨਿਸ਼ਵਾਰਥ ਭਾਵ ਕਨ੍ਨੈ ਧਰਮ ਤੇ ਰਿਖਤਾ ਨਭਾਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਬੀ ਇਥੈ ਉਦਰੇਸ਼ ਏ।

'ਏਤਵਾਰ ਦੀ ਸੈਰ' ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਕਵਟੁ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਕਨ੍ਨੈ ਸਰਬਧਤ ਏ, ਖਾਸ ਕਰੀ ਕਮਮ—ਕਾਜੀ ਲੋਕ ਜੇਹਡੇ ਹਫ਼ਤੇ ਚ ਛੇ ਦਿਨ ਕਮੈ—ਕਾਜੇ ਚ ਰੁਜ਼ੀਂ ਦੇ ਰੌਹਨਦੇ ਨ ਤੇ ਸਿਰਫ ਐਤਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਤਾਂਦੀ ਛੁਟਟੀ ਦਾ ਦਿਨ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਓਹ ਸੈਰ—ਸਥਾਨੇ ਦੀ ਸੋਚਦੇ ਨ, ਪਰ ਤਾਂਦੀ ਮਸ਼ਵਰਾਵੀਤ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਮੇਲ—ਜੋਲ ਤਾਂਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਗੀ ਤੋਡ੍ਹ ਨੇਈ ਚਾਫ਼ਨ ਦਿੰਦਾ। ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਘਰ ਆਈ ਜਂਦਾ ਏ ਤੇ ਕਦੋਂ ਕੋਈ। ਦਿਵਾਕਰ ਤੇ ਉਮਾ ਕਨ੍ਨੈ ਬੀ ਕਿਥਾ ਇਸੈ ਚਾਲੀਂ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਏਤਵਾਰੋਂ ਦੀ ਛੁਟਟੀ ਗੀ ਨੈਹਰਾ ਪਰ ਪਿਕਨਿਕ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਨਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਪੈਹਲੋਂ 'ਦੁਖਿਆ' ਹੋਰ ਅਪਨਿਆਂ ਰਚਨਾਂ ਸੁਨਾਨੇ ਆਸਤੇ ਆਈ ਜਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਫਹੀ ਇਕ ਰਿਟਾਈਰਡ ਮਾਸਟਰ ਅਖਬਾਰ ਕਢਫ਼ਨੇ ਦੀ ਧੋਜਨਾ ਲੇਇਥੈ ਆਨੀ

ਪੁਜਦੇ ਨ, ਤੇ ਇੰਧਾਂ ਦਿਵਾਕਰ ਤੇ ਉਮਾ ਦੀ ਨੈਹਰ ਪਰ ਜਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਧਰੇ ਦਾ ਰੇਹੀ ਜਂਦਾ ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਓਹ ਸਿਨਮੋਂ ਦਿਯਾਂ ਟਿਕਟਾਂ ਆਹਨਦੇ ਨ, ਬ ਫ਼ਹੀ ਉਮਾ ਦੀ ਸ਼ੇਲੀ ਪ੍ਰੇਮ ਆਈ ਟਪਕਦੀ ਏ, ਇਸਕਰੀ ਤੰਦਾ ਸਿਨਮੋਂ ਜਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬੀ ਰੇਹੀ ਜਂਦਾ ਏ। ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ ਮਾਹਨੂ ਦਾ ਸਮਾਜੀ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਤੇ ਮਸ਼ਕੀਧਿਤ ਕਰੀ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਚ ਪੈਨੇ ਆਹਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੀ ਦਰਸ਼ਾਂਦਾ ਏ। ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਨਾਟਕੀਧਿਤ ਦੇ ਗੁਣ ਖਾਸੀ ਮਾਤਰਾ ਚ ਨ ਤੇ ਹਾਸੇ-ਮਜਾਕ ਦਾ ਪੁਟ ਬੀ ਰੌਂਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਏ।

'ਧਾਸੀ ਧਰਤੀ' ਏਕਾਂਕੀ ਅਪਨੀ ਧਿੱਸਤੀ, ਅਪਨੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਬਸਨੀਕੇਂ ਦੇ ਕਲਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਸੁਖਰਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਨਾਥਿਕਾ ਦੇਵਕੀ ਗੀ ਅਪਨੇ ਭਾ ਕਥ ਪਾਨੀ ਦੀ ਕੂਹਲ ਦਾਜੇ ਚ ਮਿਲੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਬੈਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਬਰ ਨੇਈ ਦੇਨੇ ਕਾਰਣ ਦੇਵਕੀ ਦੇ ਸੌਹਾਰਿਧਿਆਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਭਾਊ ਬਥਕਾਰ ਤਨਾਜਾ ਖੜਾ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਰੋਹੈ ਚ ਆਇਧੈ ਕੂਹਲ ਬੰਦ ਕਰੀ ਓਡਦਾ ਏ। ਦੇਬਕੀ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦੂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਾਹਰ ਅਪਨੇ ਘਰ ਤੇ ਗ੍ਰਾਂ ਆਸਟੈ ਕੂਹਲ ਕਡਫਨ ਜਂਦੀ ਏ। ਬੜੀ ਮਤੀ ਮੇਹਨਤ ਕਹਿਧਿ ਕੂਹਲ ਕਡਫਦੀ ਤੇ ਦੂਈ ਬਕਖੀ ਦੇਬਕੀ ਦੇ ਭਾਊ ਤਵਰੇ ਦਾ ਬਾਰ ਦੇਵਕੀ ਗੀ ਲਗਦਾ ਏ ਤੇ ਲਹੁ-ਲੁਹਾਨ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਏ। ਦੇਵਕੀ ਦਾ ਭਾ ਅਪਨੇ ਹਤਥਾ ਅਪਨੀ ਮੈਨੂ ਦੀ ਹਤਥਾ ਪਰ ਬੜਾ ਕਲਪਦਾ ਤ ਪਛਤਾਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਹੂਨ ਕਿਸ਼ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕਦਾ। ਖੀਰ ਅਪਨੇ ਹਤਥਿਆਂ ਸਦਾ-ਸਦਾ ਲੇਈ ਕੂਹਲ ਕਡਫ਼ੀ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੇਬਕੀ ਨੇ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦੂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਇਧੈ ਅਪਨੇ ਕੁਲ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਪਾਨੀ ਬਾਹਰ ਬੇਹਾਲੀ ਥਮਾਂ ਸੁਕਤ ਕਰਾਇਧੈ ਅਪਨਾ ਧਰਮ ਨਭਾਯਾ।

'ਤਾਂ ਜੇ ਤ੍ਰੁਟ੍ਟੈ ਗੱਢੀ ਲੈਨੀ ਓ' ਏਕਾਂਕੀ ਗ੍ਰਾਈ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਸਰਲ, ਨਿਸ਼ਵਾਰਥ ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਭਰੋਚੇ ਸੁਆਤਮ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਏ। ਚੰਦੂ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਸੁਕਖ ਪਾਤਰ ਏ ਜੇਹੜਾ ਰੂਪਾਂ ਨਾਂਦ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਬ ਚੈਂਚਲ ਕੁਝੀ ਕਨੈ ਬਡਾ ਮਤਾ ਧਾਰ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਚਵੇ ਹਿਰਖ ਦਾ ਗੈ ਬਖਾਨ ਏ। ਰੂਪਾਂ ਕੁਸੈ ਸ਼ੈਹਰੀ ਬਾਬੂ ਗੀ ਚਾਂਹਦੀ ਏ ਪਰ ਉਸਦੇ ਚਲੀ ਜਾਨੇ ਪੈਰੈਨਤ ਓਹ ਚੰਦੂ ਗੀ ਅਪਨਾਂਦੀ ਏ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਸਟੇਜ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੇਡਿਯੋ ਨਾਟਕ ਦੌਨੋਂ ਦੇ ਗੁਣ ਮਜ਼ੂਦ ਨ।

ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਖੀਰਲਾ ਏਕਾਂਕੀ 'ਹਿਜਰਤ' ਏ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਦੋ ਗੈ ਸੁਕਖ ਪਾਤਰ ਨ-ਬਾਬਾ ਜਿਤੋ ਤੇ ਉਸਦੀ ਧੀਡ ਬੁਆ ਕੌਡੀ। ਇਹ ਦਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਾਤਰ ਬਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ ਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਬਾਵਾ ਜਿਤੋ ਦੇ ਅਪਨੇ ਪੁਸ਼ਟੈਨੀ ਥੇਹ ਮੁੱਖ ਆਸਟੈ ਛੋਡਦੇ ਬੇਲਲੈ ਦੀ ਬੜੀ ਮਾਰਮਕ ਘਟਨਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਉਸ ਹਿਜਰਤ (ਵਿਸਥਾਪਨ) ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਗੀ ਬੜੀ ਕੁਛਲਤਾ ਕਨੈ ਚਿਤ੍ਰੇ ਗੇਦਾ ਏ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਧੈ ਦਿਕਖੇਅਂ ਜਾ ਤਾਂ ਇਨੋਂ ਏਕਾਂਕਿਧਿਆਂ ਦਾ ਸੁਕਖ ਰੁਝਾਨ ਜਾਂ ਸੁਰ ਸਮਸਥਾਏਂ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਪਰਿਥਿਤਿਧਿਆਂ ਤੇ ਵਿਸਾਂਗਤਿਧਿਆਂ ਅਰਥਾਤ ਘਰੇਲੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸ਼ ਪੈਹਲੁਏਂ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਏ।

5.3.2 ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਤੰਦੇ ਏਕਾਂਕਿਧਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

(i) **ਜੀਵਨ ਪਹਿਚਾਨ :** ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੰਦ ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ 17 ਮਾਰਚ 1931 ਚ ਜਸ਼੍ਨੂ ਚ ਹੋਆ। ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਹੋਰ Ist JAK (ਜਿਸੀ ਉਸਲੈ ਰਘੁਪ੍ਰਤਾਪ ਆਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾ) ਆਰਮੀ ਚ ਲੈਪਟੀਨੈਂਟ ਦੇ ਓਹਦੇ ਪਰ ਹੈ ਤੇ ਕਰਨਲ ਦੇ ਓਹਦੇ ਪਰਾ ਰਟੈਰ ਹੋਏ। ਇੰਦੀ ਪਤਮੀ ਤਗਰ ਪਦਾਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲੇ ਚ ਗੈ ਹੋਈ। ਫ਼ਹੀ ਦਸਮੀਂ ਤਗਰ ਦੀ ਪਦਾਈ ਮੱਡਲ ਅਕੈਡਮੀ ਥਮਾਂ ਹੋਈ। ਫ਼ਹੀ ਅਗਲੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਸਨ 1948 ਚ ਪ੍ਰਿੰਸ ਆਫ ਵੇਲਜ਼ ਕਾਲੇਜ ਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਕਾਲੇਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗੈ ਯਸ਼ਪਾਲ ਸ਼ਰਮਾ, ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਅਬਰੋਲ, ਬੋਧਰਾਜ ਸ਼ਰਮਾ ਸਮੇਤ ਰੇਡਿਯੋ ਕਥਸੀਰ ਜਸ਼੍ਨੂ ਦੇ ਦੇਹਾਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਸਟੈ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ। ਸਾਹਿਤਿਕ ਗਤਿਵਿਧਿਧਿਆਂ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਪਦਾਈ

ਬੀ ਜਾਰੀ ਰਕਖੀ ਤੇ 1957 ਚ ਬੀ. ਏ. ਪਾਸ ਕੀਤੀ, 1959 ਚ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਕਿਆ ਬੀ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। 1960 ਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਥਮਾਂ ਏਮ. ਏ. ਉਰ੍ਦੂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਏਹਦੇ ਇਲਾਜ ਇੱਨ੍ਹੋਂ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰ੍ਦੂ ਚ ਆਨੰਦ ਦਿਧਾਂ ਪਰਿਕਿਆਂ ਬੀ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ। 16 ਬਾਰੋਂ ਤਗਰ ਰੋਡਿਓ ਕਥਮੀਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਚ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰੋਡਯੂਸਰ ਛਾਮਾ ਕਮ਼ ਕਰਦੇ ਰੇਹ ਤੇ ਏਹਦੇ ਬਾਦ ਸਨ् 1986 ਚ ਬਤੌਰ ਏਡਿਸ਼ਨਲ ਸੈਕ੍ਰੇਟਰੀ, ਕਲਚਲ ਅਕੈਡਮੀ ਥਮਾਂ ਰਟੈਰ ਹੋਏ। ਡੋਗਰੀ ਦੀ ਪੈਹਲੀ ਫਿਲਮ 'ਗਲਾਂ ਹੋਇਆਂ ਬੀਤਿਆਂ ਚ ਇੱਨ੍ਹੋਂ ਨਾਯਕ ਦੀ ਮੂਮਿਕਾ ਨਭਾਈ ਹੀ। ਸਨ् 1986 ਚ ਕੇਨ੍ਦ੍ਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ "Festival of India" ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਗੀ ਫ਼ਰਾਂਸ, ਹਾਲੈਂਡ ਤੇ ਲੰਦਨ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਮੁਲਖੋਂ ਚ ਮੇਜੇਆ। ਡੋਗਰੀ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਦਿਤ ਸਿੱਹ, ਕ੃ਣਾ ਕੁਮਾਰੀ, ਛੂਡਾ ਰਾਮ ਤੇ ਤੁੰਦੇ ਸਾਥਿਧੇਂ ਕਨੈ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰ Troop Leader ਬਨਿਯੈ ਗੇ ਹੈ। ਏਹ 1988 ਥਮਾਂ 1995 ਤਗਰ North Zone Cultural Centre, Patiala J & K State ਦੇ Liaison Officer ਬੀ ਰੇਹ।

(i) ਰਚਨਾਂ : ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਲਿਖਨਾ ਅਪਨੇ ਕਾਲੇਜ ਦਿਨੋਂ ਜਿਸਲੈ ਰੋਡਿਓ ਕਥਮੀਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਚ ਦੇਹਾਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਸਟੈਂ ਨਿਧਕਤ ਹੋਏ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਹਾ। ਇੱਨ੍ਹੋਂ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਸਮਾਦਨ ਬੀ ਕੀਤੀ ਦੇ ਨ। ਇੰਦਿਧੇਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਅਦ ਇਸ ਚਾਲੀ ਐ :—

- ❖ ਕੂਂਝਜਾਦੀ (ਲੋਕ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਇਕ ਮੌਲਿਕ ਨਾਟਕ)
- ❖ ਸੁੱਨਾ ਤੇ ਸ਼ਵਾਰਥ (ਅਨੂਦਿਤ ਨਾਟਕ)
- ❖ ਦੱਤਾ (ਅਨੂਦਿਤ ਨਾਟਕ)
- ❖ ਆ਷ਾਡ਼ ਕਾ ਏਕ ਦਿਨ (ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ 'ਮਲਿਕਾ' ਨਾਂ ਕਨੈ)
- ❖ ਨਵੇਰੇ ਦੇ ਤਾਨੀ ਸੰਜੋਗੇਂ ਦੇ ਧਾਗੇ (ਏਕਾਂਕੀ)
- ❖ ਸ਼ੂਟਿੰਗ (ਏਕਾਂਕੀ)
- ❖ ਤੁੱਝਣਾ (ਏਕਾਂਕੀ)
- ❖ ਕਰਤਵਾਂ (ਏਕਾਂਕੀ)
- ❖ ਬੁਡ ਸੁਹਾਗਨ (ਏਕਾਂਕੀ) ਬਗੈਰ।
- ❖ ਕਥਾ—ਕਥਾਰੀ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ)
- ❖ ਪੰਜਰਾਂ (ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ)

ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਟ੍ਰੂ ਵਿਸ਼ੋਂ ਪਰ ਕੇਈ ਲੇਖ ਤੇ ਨਿਬੰਧ ਬੀ ਲਿਖੇ ਦੇ ਨ।

(iii) ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਤੁੰਦੇ 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਧੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਚਨਾਵਾਂ : ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਖਾਸ ਧੋਗਦਾਨ ਐ। ਇੱਦਾ ਪੈਹਲਾ ਏਕਾਂਕੀ 1960 ਦੇ ਦਾਹਕੇ ਚ "ਕਰਤਵਾਂ" ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਹੇਆ। ਏਹ ਇਕ ਰੋਡਿਓ ਏਕਾਂਕੀ ਐ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਲਡਾਈ ਚ ਮਾਰੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਸੈਨਿਕ ਦੀ ਜੁਆਨ ਵਿਧਵਾ ਦੇ ਪੁੰਨ ਬਾਹ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਗੀ ਚੁਕੇਆ ਗੇਦਾ ਐ ਤੇ ਨਿਵਾਰਣ ਸੁਝਾਯਾ ਗੇਦਾ ਐ ਜੇ ਵਿਧਵਾਏਂ ਦਾ ਬਾਹ ਤੁੰਦੇ ਦੇਰੋਂ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਜਾਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰੋਂ ਚ ਅਮਰ, ਅਜੀਤ, ਮਾਂ ਤੇ ਅਮਰ ਦੀ ਲਾਡੀ ਨਿਸ਼ਾ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਸਮਾਜੇ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਅਪਨਾ—ਅਪਨਾ ਕਰਤਵਾਂ ਨਿਮਾਏ ਦਾ ਐ। ਅਮਰ ਜੇਹਡਾ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਐ, ਲਡਾਈ ਚ ਦੇਸੈ ਖਾਤਰ ਰਿਹਾਂ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਐ, ਅਜੀਤ ਅਪਨੇ ਬਡੇ ਭਾਂ ਦੀ ਖੀਰੀ ਇਚਾ ਮਤਾਬਕ ਨਿਸ਼ਾ ਕਨੈ ਬਾਹ ਕਰਦਾ ਐ, ਨਿਸ਼ਾ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੀ ਖੀਰੀ ਇਚਾ ਮਤਾਬਕ ਦੇਰੈ ਕਨੈ ਬਾਹ ਕਰਨੇ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀ ਐ ਤੇ ਮਾਂ ਸਮਾਜੀ ਰੁਦਿਵਾਦਿਧੇਂ ਖਲਾਫ ਅਪਨੀ ਜੁਆਨ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਦਾ ਅਪਨੇ ਨਿਕਕੇ ਪੁੱਤਰੇ ਕਨੈ ਬਾਹ ਕਰਾਂਦੀ ਐ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਸਮਾਜੇ ਅਪਨਾ—ਅਪਨਾ ਕਰਤਵਾਂ ਨਭਾਏ ਦਾ

ਏ। ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ 1966 ਚ ਜਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕਾਦਮੀ ਆਸੇਆ “ਸਤ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ” ਨਾਂਡ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਦਾ ਏ।

ਸਨ् 1969 ਚ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋ ‘ਪੰਜਰਾਂ’ ਨਾਂਡ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ੱਗੈਹ ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਇੰਦਾ ਅਪਨਾ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ ਨਵੇਂ ਦੀ ਤਾਨੀ, ਸ਼ਾਮਲ ਦੇ ਧਾਰੇ ਬੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ। ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ ਭਲਿਊਡਲਿਊ ਜੈਕਸਨ ਹੁਂਦੀ ਪ੍ਰਸਿੰਘ ਕਹਾਨੀ ‘ਮਕਿਜ ਪਾ’ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਅਂਧ ਵਿਖਾਸ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਦੇ ਨਰਾਲੇ ਮੇਲ ਕਨੈ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚ ਸੋਮਨਾਥ ਤੇ ਸਰਜੂ ਨਾਂਡ ਦੇ ਪਾਤਰੋਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਿਤਿਧਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੈਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਦਾ ਏ।

1972-73 ਚ ਡੋਗਰੀ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਏਕਾਂਕੀ ਅਂਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ, ਜਿਸ ਚ ਪੰਜ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇੰਦੇ ਚ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ‘ਸੁਰ-ਸਸ਼ਾਟ’ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਪੇਆ। ਇਹ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਹਾਸ਼ਿਆ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ। ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਤੈ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰ ਸ਼ਾਂਕਰ, ਮਾਯਾ ਤੇ ਗੋਪਾਲ ਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਗੀ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਏਕਾਂਕੀ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਂਸਾ ਦੀ ਰਖਾਨਗੀ ਤੇ ਪਾਤਰੋਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ‘ਸੁਰ-ਸਸ਼ਾਟ’ ਗੀ ਇਕ ਸਫਲ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚ ਖਡੇਰਦੇ ਨ।

ਜਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਇਕ ਹੋਰ ਏਕਾਂਕੀ ਅਂਕ ਡੋਗਰੀ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਏਕਾਂਕੀ ਅਂਕ-2 ਨਾਂ ਕਨੈ 1973 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗੇਆ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਬੀ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ “ਸ਼ੂਟਿੰਗ” ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਪੇਆ। ਫਿਲਮੀ ਕਲਾਕਾਰੋਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਇਕ ਸਫਲ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ। ਹਿਰੋਇਨ ‘ਮਾਲਾ’ ਇਹਦੀ ਕੇਨਦ੍ਰੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਇਸੈ ਪਾਤਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘਟਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਦੇ ਖੀਰੀ ਰੋਜ ਦੇ ਬਿਛੋਡੇ ਗੀ ਸਾਡੇ ਸਾਮਨੈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੋਂ ਕਲਾਕਾਰੋਂ ਗੀ ਬਿਛੋਡੇ ਦਾ ਗਮ ਹੈ, ਪਰ ਆਪੂਰ ਬਿਚੋਂ ਬਿਛੁਡਨੇ ਦਾ ਨੇਈ। ਸਾਰੋਂ ਗੀ ਗੈ ਫਿਲਮ ਦੀ ਹਿਰੋਇਨ ਮਾਲਾ ਕੋਲਾ ਬਿਛੁਡਨੇ ਦਾ। ਸਾਰੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਦਿਵਾਨੇ ਨ ਤੇ ਓਹ ਉਸ ਆਸਤੈ ਕਿਸ਼ ਬੀ ਕਰੀ ਸਕਦੇ ਨ। ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨਿਆ ਕਨੈ ਜੁਡੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਚਾਲੂਪਨ ਤੇ ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਬਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਭੋਲੇਪਨ ਦਾ ਇਕ ਮਾਰਮਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਬਾਦ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਾਤਰੋਂ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਹੈ।

ਸਨ् 1979 ਚ ਜਮ੍ਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਚਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਡੋਗਰੀ ਬਾਲ ਏਕਾਂਕੀ ਅਂਕ ਛਾਪੇਆ ਗੇਆ। ਇਸ ਚ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਏਕ ਏਕਾਂਕੀ ‘ਚੌਰੇ ਗੀ ਮੌਰ’ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਚੁਟਕਲੋਂ ਗੀ ਜਬਰਦਸਤੀ ਨਾਟਕੀਧਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਚ ਹਾਸ਼ਿਆ-ਰਸ ਦਾ ਪੁਟ ਤੇ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਲ ਰੰਗ ਨਾਟਕੀਧਤਾ ਆਹਲੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨੇਈ ਲਭਦੀ। ਇਸੀ ਹਾਸ਼ਿਆ-ਜ਼ਾਲਕੀ ਆਖਨਾ ਜਾਦਾ ਮੁਨਾਸ਼ ਹੋਗ।

ਸਨ् 1982 ਚ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਅਂਕ 5-6 ਚ ਪੰਜ ਏਕਾਂਕੀ ਛਾਪੇ ਦੇ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਚ ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ‘ਤ੃ਣਾ’ ਨਾਂਡ ਦਾ ਏਕਾਂਕੀ ਬੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਐ ਅਜੈ ਦੇ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰੇ ਚ ਆਏ ਦੇ ਦੋਹਰੇਪਨ ਤੇ ਨਾਰੀ-ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ, ਜੇਹਡਾ ਦੇਹ-ਬਪਾਰ ਤੇ ਮਸੂਮ ਕੁਡਿਹਿਂ ਦੀ ਹਤਿਆ ਰਾਹੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ ਪੈਸੇ ਤੇ ਯੌਨ-ਬਪਾਰ ਗੀ ਗੈ ਸੁਧਤਾ ਦੇਨੇ ਆਹਲੇ ਕੁਰੂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਕ ਧਾਰਾ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤ੃ਣਾ ਇਕ ਅਮੀਰ ਘਰੈ ਦੀ ਇਕਕਲੀ ਧੀਡ ਹੈ ਤੇ ਸੁਧੀਰ ਕਨੈ ਬੇਝਨਾਹ ਧਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਊ-ਬਬੈ ਦੀ ਮੰਜ਼ੀ ਦੇ ਬਾਗੈ ਤ੃ਣਾ ਸੁਧੀਰ ਕਨੈ ਬਾਹੁੰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੁਧੀਰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਚ ਤ੃ਣਾ ਦੀ ਹਤਿਆ ਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪੈਸੋਂ ਕਨੈ ਮੌਜ ਮਸ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸਦੇ ਕਨੈ ਪਰਤਿਧੀ ਨਾਰੀ ਦਾ ਗੈ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਏਕਾਂਕੀ ਭਾਰਤੀਧ ਆਧੁਨਿਕ ਏਕਾਂਕਿਧਿਆਂ ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਏਕਾਂਕੀ ‘ਬੁਢਦ ਸੁਹਾਗਨ’ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਾਪੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਐਸੀ ਨਾਟਧ-ਕਥਾ ਹੈ ਜੇਹਡੀ ਢੁਗਗਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਪਰ ਲੋਡ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨੋਂ ਦਿੰਨੋਂ ਸਮਾਜ ਚ ਲੌਹਕੀ ਤਮਰੀ ਚ

ब्याह करी देने आहली कुरीति बड़ी मती प्रचलित ही। एहकडा रवाज साढे डुग्गर च बडा आम हा। बच्चे दे ब्याह उसलै करोआई दिते जंदे हे, जिसलै उनेंगी अपने जीवन साथी बारै किश बी पता नेई होंदा।

इस एकांकी दी नायिका 'रानी साहब' बी लौहकी उमरी च गै छोई जंदी ऐ ते ओहदा अजें रफ्हेरा बी नेई होए दा होंदा तां घरेआहले दी मौत होई जंदी ऐ। रानी गी अपने घरेआहले दा मूळ पैहली बारी सेहरे च खटोए दा ते दूर्व बारी कपकनै च खटोए दा होने करी नेई लब्धी सकेआ जिस करी उसी सारी उमर विजोगी ते विधवा जीवन च गै गुजारने पेई।

जितेन्द्र शर्मा हुंदी रचनाएं च सरलता ते स्भाविकता आहला गुण स्पश्ट झलकदा ऐ। इंदे एकाकियें दे विशे डुग्गर समाज च प्रचलत रीति रबाजें, अंध विश्वासें, समाजी विसंगतिये, पैसे ते ऐशो-अराम आस्तै अन्नी दौड, नारी-शोशन फिल्मी जीवन ते वातावरण, लडाई ते विधवा ब्याह, हास्य रस ते मनोरंजन बगैरा रुझानें गी उजागर करदे न।

सहायक रचनां :

1. डोगरी साहित्य दा इतिहास; लेखक जितेन्द्र उधमपुरी।
2. डोगरी साहित्य दा इतिहास; लेखक शिवनाथ
3. साढे साहित्यकार; प्रो० वीणा गुप्ता
4. साढा साहित्य-2006
5. शीराजा डोगरी अंक-206

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – II
LESSON – 6**

**प्रो० रामनाथ शास्त्री ते देवरत्न शास्त्री हुंदा जीवन परिचे,
रचनां ते 1960 ई. दे बाद दे डोगरी एकांकियें दे प्रमुख रुझानः
रूपरेखा**

6.1 उद्देश्य :

इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थी डोगरी दे प्रमुख एकांकीकार प्रो० रामनाथ शास्त्री ते डॉ० देवरत्न शास्त्री हुंदे जीवन परिचे, रचनाएं दे इन्हें एकांकीकारें दे एकांकियें च आए दे प्रमुख रुझानें बारै जानकारी हासल करी सकडन। ते इस विशे बारै आए दे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

6.2 पाठ-परिचे :

इस पाठ च एकांकीकार प्रो० रामनाथ शास्त्री ते डॉ० देवरत्न शास्त्री हुंदे जीवन परिचे, रचनाएं ते इंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझानें बारै विस्तृत जानकारी दिती गेदी ऐ।

6.3 पाठ-प्रक्रिया :

6.3.1 प्रो० रामनाथ शास्त्री ते उंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान।

- (i) प्रो० रामनाथ शास्त्री हुंदा जीवन-परिचे।
- (ii) प्रो० रामनाथ शास्त्री हुंदियां रचनां।
- (iii) प्रो० रामनाथ शास्त्री हुंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान।

6.3.2 डॉ० देवरत्न शास्त्री ते उंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान :

- (i) डॉ० देवरत्न शास्त्री हुंदा जीवन-परिचे।
- (ii) डॉ० देवरत्न शास्त्री हुंदियां रचनां।
- (iii) डॉ० देवरत्न शास्त्री हुंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान।

6.3.1 प्रो० रामनाथ शास्त्री ते उंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान :

(i) **जीवन परिचे :** डोगरी साहित्य च बहुमुखी प्रतिभा दे धनी प्रो० रामनाथ शास्त्री हुंदा जन्म 15 अप्रैल 1914 ई. गी पं. गौरी शंकर हुंदे घर होआ हा। इन्हें अपना व्यवसायिक जीवन स्कूली अध्यापक दे तौरा पर शुरू कीता हा ते फही 1943 च प्रिंस आफ वेल्ज कॉलेज (जी. जी. एम. साईस कालेज) च हिंदी ते संस्कृत दे प्रोफैसर नियुक्त होए। रटैर होने परेत्त सन् 1971 च जमू यूनिवर्सिटी दे डोगरी रिसर्च सैल दे सीनियर-फैलो नियुक्त होए ते फही 1975-76 च जमू कश्मीर कल्चरल अकैडमी च डोगरी-डोगरी डिक्षानी

ਦੇ “ਚੀਫ ਅਡੀਟਰ” ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗੇ ਤੇ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਛੇ ਭਾਗੋਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਦਾ ਕਮ ਪੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋ ਡੋਗਰੀ ਸੱਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਚ ਸ਼ਹਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਭਾਈ ਹੈ। –2009 ਗੀ ਪ੍ਰੋਵੋ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ।

(ii) ਰਚਨਾਂ : ਪ੍ਰੋਵੋ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਆ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਤੱਨੋਂ ਕਹਿੰਦਾ, ਗੀਤ, ਗਜ਼ਲ, ਕਹਾਨੀ, ਨਾਟਕ ਨਿਬੰਧ, ਲੇਖ, ਆਲੋਚਨਾ ਬਗੈਰਾ ਵਿਧਾਏਂ ਚ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਿਰਜਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਸਮੂਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸੰਕ੍ਰਿਤ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਬਗੈਰਾ ਟੂਹ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਵਿਧਿਆਏਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਬੀ ਬੜੀ ਗਿਨਤਰੀ ਚ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਤੱਨੋਂ ਖਾਸਿਆਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਬਾਵਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :-

- ❖ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਿਨ (ਕਹਿੰਦਾ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਤਲਖਿਆਂ (ਗਜ਼ਲ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਬਦਨਾਮੀ ਦੀ ਛਾਂ
(ਕਹਾਨੀ ਸਂਗੈਹ, ਜਿਸ ਪਰ 1976 ਬਰੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦਾ ਏ)
- ❖ ਝਾਕਦਿਆਂ ਕਿਰਣਾਂ (ਏਕਾਂਕੀ ਸਂਗੈਹ)
- ❖ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੀ (ਨਾਟਕ)
- ❖ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੀ (ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਾਵਾ ਤੇ ਕਾਰਕ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮੂਲਧਾਂਕਨ)
- ❖ ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂ (ਨਾਟਕ, ਸਹ ਲੇਖਨ)
- ❖ ਕਲਮਕਾਰ ਚਰਣਸਿੱਹ ਬਗੈਰਾ।

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋ 1953 ਈ. ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਸਮਾਨੋਂ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ “ਨਮੀਂ ਚੇਤਨਾ” ਦੇ 86ਏਂ ਅਂਕੋਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਕੇਈ ਕਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸਮਾਦਨ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸਾਹਿਤਿਕ ਹੁੰਦੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਤੱਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਆਸਟੌ ਤੱਨੋਂਗੀ ਕੇਈ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸਮਾਨੋਂ ਕਨੈ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਰਿਯਾਸਤੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਇਨੋਂਗੀ ‘ਰੋਬ–ਆਫ ਑ਨਰ, ਜਮ੍ਮੂ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ’ ਨੇ ਢੀ. ਲਿਟ ਦੀ ਉਪਾਧਿ ਕਨੈ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। 1990 ਈ. ਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਪਤਿ ਆਸੇਆ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਦੀ ਉਪਾਧਿ ਦੀ ਸਮਾਨ ਤੇ 2001 ਬਰੇ ਚ ਇਨੋਂਗੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਦੀ ਸਾਰੇ ਕਥਾ ਸਰੋਚਚ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ (ਸਦਸ਼ਤਾ) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗੇਈ।

(iii) ਪ੍ਰੋਵੋ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਚ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ : ਡੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਇਕ ਏਕਾਂਕੀ ਸਂਗੈਹ–‘ਝਾਕਦਿਆਂ ਕਿਰਣਾਂ’ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕੇਈ ਹੋਰ ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ਾ ਬਗੈਰਾ ਚ ਸਮੇਂ–ਸਮੇਂ ਪਰ ਛਪਦੇ ਰੇਹ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਏਹ ਏਕਾਂਕੀ ਸਂਗੈਹ 1975 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਹਦੇ ਚ ਕੁਲ 6 ਏਕਾਂਕੀ ਨ–‘ਬਰਾਂਡੀ’, ‘ਪਰਾਨਾ ਬਡੀ ਨਮੀਂ ਸਿਡਕ’, ‘ਨਾਥੀ ਦਾ ਹੋਟਲ’, ‘ਸਾਮਬ’, ‘ਬੇਵਸਾਹੀ’ ਤੇ ਬੋਰੋਬਰੀ। ਇਸ ਸਂਗੈਹ ਦੇ ਚਾਰ ਏਕਾਂਕੀ–‘ਬਰਾਂਡੀ’, ‘ਪਰਾਨਾ ਬਡੀ ਨਮੀਂ ਸਿਡਕ’, ‘ਨਾਥੀ ਦਾ ਹੋਟਲ’ ਤੇ ‘ਸਾਮਬ’ ਬਕਖ–ਬਕਖ ਏਕਾਂਕੀ ਸਂਗੈਹ ਚ ਪੈਹਲੋਂ ਬੀ ਛਹੀ ਚੁਕੇ ਦੇ ਹੈ।

‘ਸਾਮਬ’ ਏਕਾਂਕੀ ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਏਕਾਂਕੀ ਏ। ਇਸਦਾ ਕਥਾਨਕ ਪਰਸ਼ਵਾਰੀ ਰਾਜ ਪਰੋਹਤ ਬਾਵਾ ਅਮ੍ਬੋ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ ਜੇਹੜੇ ਸ਼ਰਣ ਆਏ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਖਤਰੀ ਬਣਾਰੀ ‘ਰਲੀ’ ਦੀ ਰਕਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਖਾਨੀ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਮਾਵਤ ਕਰਦੇ ਨ।

"ਪਰਾਨਾ ਬੜ ਤੇ ਨਮੀ ਸਿਫ਼ਕ" ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਤੇ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ। 'ਪਰਾਨਾ ਬੜ' ਸਿਥਰ ਪਰਮਪਰਾਏਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਤੇ 'ਨਮੀ ਸਿਫ਼ਕ' ਅਗੋਂ ਲੇਈ ਜਾਨੇ ਆਹਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਨਾਯਕ ਰਿਟਾਰਡ ਕਪਾਨ ਇਕ ਪਰਾਨੇ ਬੜੇ ਸਮਾਨ ਹੈ ਤੇ ਨਾਯਕਾ ਇਨ੍ਦੁ ਜੁਆਨ, ਨਮੈਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚ ਪਲੀ ਦੀ, ਪਢੀ—ਲਿਖੀ ਦੀ ਕੁਝੀ ਨਮੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਕੁਤੈ ਬੀ ਤੱਦੇ ਵਿਚਾਰ ਮੇਲ ਨੇਈ ਖੰਦੇ ਅਰਥਤ ਦੌਂ ਪੀਛਿਯੇ ਬਸ਼ਕਰ ਕਥਮਕਸ਼ ਗੀ ਬਾਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ ਸੰਬਾਦੇਂ ਰਾਹੋਂ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ (generation gap) ਪਰਾਨੀ ਪੀਛੀ ਤੇ ਨਮੀ ਪੀਛੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਛਿੰਡੇ ਗੀ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਕਨੈ ਗੁਹਾਡੇ ਦਾ ਹੈ।

'ਬਾਰਾਂਡੀ' ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਕਥਾਵਸ਼ੁ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵਿਧਵਾ ਬਾਹੁੰ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ। ਵਿਧਵਾ ਮਾਯਾ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਤੇ ਚਾਹਿੰਦੀ ਉਭਾਇਂ ਸਾਮਨੈ ਆਂਦੇ ਨ। ਇਹਦੇ ਚ ਲਡਾਈ ਚ ਮਾਰੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਫੌਜਿਯੋਂ ਦਿਧਿਆਂ ਜੁਆਨ ਵਿਧਵਾਏਂ ਦੇ ਪੁਰਵਾਹੁ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ।

'ਨਾਥੀ ਦਾ ਹੋਟਲ' ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਏਕਾਂਕੀ ਹੈ। ਨਗਰਾ ਦੇ ਇਕ ਨਿਕਕੇ ਹੋਟਲੈ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਮਨੋਵਿਧਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। 'ਬੇਵਸਾਹੀ' ਏਕਾਂਕੀ ਬੀ ਸਮਾਜਕ ਹੈ। ਇਸ ਚ ਸਮਾਜਕ ਸਮਸਥਾ ਗੀ ਬੜੇ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਫੰਗੈ ਕਨੈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਸੁਕਖ ਪਾਤਰ ਅਮਲਾ ਤੇ ਰਸੋਵੇਂ ਭਟਕਦੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਬਦਲੋਂਦੀ ਮਨੁਖੀ ਕਦਰੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚਿੰਤਤ ਨ। ਅਜੈਂ ਦੇ ਮਰਧਾਹੀਨ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤਿ ਬੇਵਸਾਹੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਸਥਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ।

'ਬਰੋਬਰੀ' ਏਕਾਂਕੀ ਬੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਦੁਇਟਿਕਾਣ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਜਾਨ ਤੇ ਗੱਦਰਬੂ ਬਚਪਨੇ ਦੇ ਦੋਸਤ ਨ ਤੇ ਦਮੈ ਅਪਨੀ ਦੋਸਤੀ ਗੀ ਭੌਤਿਕ ਲੁਅਭ—ਲਾਲਚ ਦੇ ਬਾਹੋਂ ਨਭਾਂਦੇ ਨ। ਜਾਨ ਪਢੇ—ਲਿਖੇ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਅਫਸਰ ਹੈ ਤੇ ਗੱਦਰਬੂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੌਨੋਂ ਦੇ ਦਿਲ ਮਿਲੇ ਦੇ ਨ। ਇਸ ਚਾਲੀ 'ਬਰੋਬਰੀ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਏਕਾਂਕੀ ਮਾਨਸਿਕ ਰਿਸ਼ਤੋਂ ਮੜਾਈ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੂਲਨ ਦੀ ਮਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਚਾਲੀ ਅਸ ਦਿਖਨੇ ਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰੋਡ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਰਾਹੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸਮਸਥਾਏਂ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਰੁਝਾਨ ਗੈ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੈ।

6.3.2 ਦੇਵਰਲਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਤੇ ਤੱਦੇ 1960 ਈ. ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੁਝਾਨ :

(i) **ਜੀਵਨ-ਪਰਿਚੇ** : ਡਾਂ. ਦੇਵਰਲਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦਾ ਜਨਮ 5 ਵਿਦੇਸ਼ ਮਈ 1928 ਚ ਅਖਨੂਰ ਚ ਹੋਆ ਹਾ। ਪਢਨੇ—ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਬਚਪਨ ਥਮਾਂ ਗੈ ਹਾ। ਇਹ ਹਿੰਦੀ—ਸੰਸਕ੃ਤ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੇ ਇਕ ਕੁਛਲ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੁਦ਼ ਧਰਮੀਤਰ ਪੁਰਾਣ ਮੇ ਰਾਜ ਤੱਤ ਵਿਖੇ ਪਰ ਸੰਸਕ੃ਤ ਚ ਪੀ. ਏਚ. ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗ੍ਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਅਧਿਧਨ, ਅਧਿਆਪਨ ਚ ਗੁਜਾਰੇਆ ਤੇ ਬਤੌਰਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਰਟੈਰ ਹੋਏ ਹੈ। ਡਾ. ਦੇਵਰਲਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿ ਸ਼ੁਭਨਾਥ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕ੃ਤਿਯੋਂ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰਪੂਰਣ ਕਮਮ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਕਵਿ ਕਾਲਿਦਾਸ ਦੇ 'ਅਭਿਸ਼ਾਹ' ਦਾ ਪਦਾਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਸਤੇ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਤੇ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਬੀ ਲਿਖੇ ਦੇ ਨ।

(ii) **ਰਚਨਾ** : ਡਾਂ. ਦੇਵਰਲਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਅਧਿਧਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗੀ ਬੀ ਸਮੱਝ ਕੀਤਾ। ਇੰਦਿਹਾਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਹੋਂ ਇਸ ਚਾਲੀ ਹੈ :-

- ❖ ਪੰਜਾਬ (ਡੋਗਰੀ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗ੍ਰੇਹ)
- ❖ ਵਿਸ਼ੁਦ਼ ਧਰਮੀਤਰ ਪੁਰਾਣ ਮੇ ਰਾਜ ਤੱਤ (ਸ਼ੋਧ ਗ੍ਰਥ)
- ❖ ਰਿਤੁ ਸ਼ਹਾਰ (ਕਾਲੀਦਾਸ ਤੇ ਰਿਤੁ ਸ਼ਹਾਰ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਪਦਾਨੁਵਾਦ)

❖ नीला अम्बर काले बदल (अनुवाद)

❖ सप्तपदी (हिंदी काव्य संग्रह)

(iii) **देवरत्न शास्त्री हुंदे एकांकियें दे प्रमुख रुझान** : डोगरी एकांकी साहित्य च देवरत्न शास्त्री हुंदा इक एकांकी संग्रह “पंजरंग” नांड कन्नै सन् 1975 च प्रकाशत होआ। शास्त्री हुंदे इस संग्रह दे एकांकी साढे समाज दियां बक्ख-बक्ख यथार्थ तस्वीरां न।

‘बजट दा भविक्ख’ एकांकी दा कथानक इक प्रोफैसर ते ओहदी घरेआली कृशणा दे बनाए ऐसे घरेलू वजटा पर अधारत ऐ, जेहडा मते जतनें ते कोशिशें तोड़ नेर्ई चढ़जदा। की जे म्हीने च कोई नां कोई अन मिथ्येआ ते अन सोचेआ खर्च आई पौंदा ऐ। इस एकांकी च कृशणा नांड दे पात्तर कन्नै बी इयां गै होंदा ऐ, ओह मते सारे खर्च च कटोती करियै म्हीने दा बजट त्यार करदी ऐ, पर अचानक भंगी दा कपड़े मंगना, जागतें दियां मंगा ते ओहदी भैनू दा ब्याह निकली पौना बगैरा ओहदे बजट गी तोड़ नेर्ई चढ़न दिंदे। मध्यवर्गीय जीवन दी इक टकोहदी ते यथार्थ तस्वीर साढे सामने आई खड़ोंदी ऐ।

“बक्खरे-बक्खरे पैंडे” एकांकी बी घर-घृस्ती दे मसलें पर अधारत ऐ। घर-घृस्ती दी गड्ढी स्हई ढंगै कन्नै चलाने आस्तै पति-पत्नी दौनें दे बचारें च ताल-मेल होना लाजमी ऐ। अर्थात सतार दियां तारां सुरै च होने कारण गै संगीत पैदा होंदा। इस एकांकी च गोपाल ते ओहदी पत्नी रूपा ते कवि ते ओहदी पत्नी शर्मीला एकांकी दे ऐसे पात्तर न जिंदे बचारें च कोई ताल-मेल नेर्ई ऐ ते ओह इसदा खामियाजा भुगतदे न। पर गोपाल दी मां ते दूए पासै घरेलू नौकर दी मदाद कन्नै एह सब्बे रस्ते पर आई जंदे न। एकांकी दी भाशा मुहावरेदार ते पात्तर परिस्थितियें दे मताबक न।

“दोस कोहदा” एकांकी बी घरेलू वातावरण दी गै इक तस्वीर ऐ जेहदे च सस्स-नूहें बश्कार ते होर निककी-निककी गल्लें कारण खुड़बो-खुड़बी लग्गी रौंहदी ऐ। एह निकियां-निकियां गल्लां कदं-कदं भयानक रूप धारी लैंदियां न। पर एह कोई नेर्ई जानदा जे असली दोस कोहदा ऐ। बिना सोचे-समझे निककी-निककी गल्लें पर झगड़ा करना घरे दे म्होल गी खराब करदा ऐ। इस्सै उद्देश्य गी एकांकीकार ने दस्सने दी कोशश कीती दी ऐ। एकांकी च वातावरण दी अकासी कुशलतापूर्वक होई दी ऐ।

‘अपने पैरें उप्पर’ एकांकी बी समाजक समस्या पर अधारत ऐ। इस एकांकी दा मूल उद्देश्य ब्याह थमां पैहलें अपने पैरें पर खड़ोना ऐ। रेखा इस एकांकी दा केंद्री पात्तर ऐ। देवेन्द्र ते सुधा दे ब्याह गी तोड़-चाढ़ने च ओहदा रोल सराहनेयोग ऐ।

इस संग्रह दा खीरी एकांकी ‘हत्यारन’ ऐ। एह इक पात्तरी एकांकी ऐ ते इक जुआन, नमीं ब्याहता आसेआ अदालती च दिते गेदे ब्यानें पर अधारत ऐ। एकांकीकार ने दस्सेदा जे किस चाल्ली ओह अपने पति दे दुश्ट ब्याहर शा तंग आइयै अपने जीवन शा नराश होई जंदी ऐ। एहदी झलक ओहदे आसेआ दिते दे ब्याने चा साफ झलकदी ऐ। ओह अपनी ज्यानी धीं दा गल इस लेई घोटी छोड़दी ऐ जे उसी बी कल इयै नेही स्थिति दा सामना करना पौना ऐ। एकांकी दा उद्देश्य नारी प्रति मर्द आसेआ कीते जाने आहले जोर-जुल्म दी तस्वीर पेश करना ऐ।

कुल मलाइयै दिखेआ जा तां इस एकांकी संग्रहै च डॉ. देवरत्न शास्त्री होरें समाजक समस्याएं कन्नै सरबंधत रुझानें गी गै अपना विशे बनाए दा ऐ। इ'यै नेहियां समस्यां मध्यवर्गीय परिवारें गी आम पेश औंदियां न।

सहायक पुस्तकां :

1. डोगरी साहित्य दा इतिहास : जितेन्द्र उधमपुरी
2. डोगरी साहित्य दा इतिहास : शिवनाथ
3. शीराजा डोगरी अंक-206

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C.No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – III
LESSON – 7

1960 ਈਂ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ–ਯਾਤਰਾ :

ਰੂਪਰੇਖਾ :

ਉਦਦੇਸ਼ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਪਾਠੋਂ ਗੀ ਪਢਨੇ ਪੈਰੈਨਟ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪਾਠਿਆਕਾਰ ਚ ਲਾਗੇ ਦੇ ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਤੱਤਾਂ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ–ਯਾਤਰਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਗ ਤੇ ਇੰਦੇ ਬਾਰੈ ਪੁਛੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਣੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਡਨ।

ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਚ ਕੁਲ ਚਾਰ ਪਾਠ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ—ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ, ਨੀਲਾਮਭਰ ਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ, ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਚਮਧਾ ਸ਼ਰਮਾ, ਬਾਲਕੁਣਾ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ ਤੇ ਓਮ ਵਿਦਾਰਥੀ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਪਹਿਲਾਂ, ਰਚਨਾਏ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ—ਕਨ੍ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚੰਗੀ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠ—ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਸਭਨੋਂ ਪਾਠੋਂ ਚ :—

- (i) ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ ਦਿਧਾਂ ਰਚਨਾਂ।
- (iii) ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਦੱਸੇਗਾ ਗੇਂਦਾ ਹੈ।

**ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ,
ਰਚਨਾਂ ਤੇ 1960 ਈ. ਦੇ ਬਾਦ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ :**

ਰੂਪਰੇਖਾ:

7.1 ਉਦਦੇਸ਼ :

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮ ਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਚ ਇੰਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਡਨ। ਤੇ ਇੰਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੇ ਬਾਰੈ ਪੁਛੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਣੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਡਨ।

7.2. ਪਾਠ—ਪਰਿਚੇ :

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਇੰਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿਤੀ ਗੇਂਦੀ ਹੈ।

7.3 पाठ-प्रक्रिया :

7.3.1 प्रो० शक्ति शर्मा ते डोगरी निबंध गी उं'दा योगदान :

- (i) जीवन-परिचे
- (ii) रचनां
- (iii) डोगरी निबंध दी विकास-यात्रा च योगदान

7.3.2 श्यामलाल शर्मा ते डोगरी निबंध गी उं'दा योगदान :

- (i) जीवन परिचे
- (ii) रचनां
- (iii) डोगरी निबंध दी विकास-यात्रा च योगदान

प्रो० शक्ति शर्मा ते डोगरी निबन्धे दी उं'दा योगदान :

(i) जीवन परिचे : डोगरी गद्य लेखकं च प्रो० शक्ति शर्मा हुंदा इक म्हत्तवपूर्ण थाहर ऐ। इंदा जन्म 6 मार्च 1923 ई. गी जम्मू शैहरा च होआ। इंदा व्याह श्री श्याम लाल शर्मा हुंदे कन्नै सम्पन्न होआ। व्याह दे परैत्त परिवारिक जिम्मेबारियें दे कन्नै-कन्नै अध्यापन ते अध्ययन दा कम्म जारी रेहा। इंनें हिंदी भाशा ते साहित्य च आनर्ज, साहित्य-रत्न ते पंजाब यूनिवर्सिटी थमां एम. ए. हिंदी दी शिक्षा हासल कीती दी ऐ। प्रो० शक्ति शर्मा होरें 1944 ई. शा 1973 ई. तगर अध्ययन कार्य कीता। एह 1973 ई. च गौरमैट कालेज फार वीमेन चा हिंदी विभाग दे अध्यक्ष ते प्रोफेसर दे औहदे परा रटैर होइयां। रटैर होने परैत्त कई साहित्यक ते समाज सेवा दे कम्मे च लग्गी दियां रेहिया। इंनें हिंदी ते डोगरी भाशाएं गी अपना योगदान दित्ते दा ऐ। इंनें कई कृतियें दा अनुवाद बी कीते दा ऐ। सन् 2004 च इंदा सुर्गवास होई गेआ।

(ii) रचनां : प्रो० शक्ति शर्मा होर हिंदी भाशा दे कन्नै-कन्नै डोगरी च बरोबर लिखियां रेहियां ते मते सारे अनुवाद बी कीते दे न। लोक-साहित्य कन्नै उन्नेंगी खास लगाड हा लोक गीतें पर उन्नें खासा कम्म कीते दा ऐ। बक्ख-बक्ख पत्रिकाएं च डोगरी, हिंदी ते अंग्रेजी भाशा च उं'दे कई लेख छपे दे न। शक्ति शर्मा हुंदियें मौलक ते अनुदित रचनाएं दा व्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

मौलक रचनां :

- ❖ त्रिवेणी (डोगरी निबन्ध-लेख संग्रह) 1961 ई०
- ❖ स्याढा (डोगरी निबन्ध संग्रह) 1968 ई
- ❖ गिल्लुएं दियां कथां (लोक प्रचलत बालकथां) 1991 ई०

अनुदित रचनां :

- ❖ पाथिक दा सुखना (तमिल लेखक स्व. रा. कृष्णमूर्ति कल्कि हुंदे उपन्यास दा डोगरी अनुवाद) 1986 ई०
- ❖ आलोक पर्व (हिंदी लेखक हजारी प्रसाद द्विवेदी हुंदे निबंध संग्रह दा डोगरी अनुवाद) 1994 ई०
- ❖ प्रो० शक्ति शर्मा हुंदा डोगरी निबंध गी योगदान

डोगरी साहित्य दी पैहली निबंधे दी पुस्तक “त्रिवेणी” 1961 ई० च प्रकाशत होई। इसदे रचनाकार प्रो० शक्ति शर्मा ते श्यामलाल शर्मा होर हे। इस संग्रह गी त्रै हिस्से च बंडेआ गेदा ऐ। पैहले हिस्से च डोगरी भाशा ते व्याकरण कन्नै सरबंधत छे लेख न। दूर हिस्से च डुगर संस्कृति सरबंधी पंज ते त्रिए भाग च कुल

ਸਤ ਲੇਖ ਨ। ਪੈਹਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਲੇਖ 'ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਕਿਸ ਤਥ' ਚ ਇਸ ਗਲੈ ਪਰ ਚਿੱਤਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇ ਆਂਧਰਾ ਕੇਹ ਏ ? ਆਂਧਰਾ ਦਾ ਵਿਕਤ ਰੂਪ ਕੇਹ ਏ ? ਆਂਧਰਾ ਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਕੋਹਦੇ ਕਨ੍ਹੇ ਏ ? ਆਂਧਰਾ ਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੁਨੈ ਕਾਰਣੇ ਔਦਾ ਏ ? ਵਾਕਰਣ ਦੀ ਲੋਡ ਕੀ ਬੜੋਂਦੀ ਏ? ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਭਨੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਂ ਦੇ ਉਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਬਚਾਰੇ ਦੀ ਇਕ ਕਡੀ ਜਨ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਦੂਆ ਨਿਬੰਧ ਤਸ ਕਾਲ ਦਿਯੋਂ ਪਹਿਲਿਤਿਹਾਸ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਂਦਾ ਏ, ਜਿਸਲੈ ਡੋਗਰੀ ਗੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉਪਗੋਲੀ ਮਨੋਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਏਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇ ਡੱਕੀ ਪ੍ਰਿਯਰਸਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ 'ਡੋਗਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉਪਆਂਧਰਾ' ਦਾ ਖੰਡਨ ਪਦਮ ਮੂ਷ਣ ਸ਼੍ਰੀ ਸਿਦਧੇਸ਼ਵਰ ਵਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਕਿਹਾਂ ਇਸਗੀ ਇਕ ਸੁਤੱਤਰ ਆਂਧਰਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੀਆਂਦਾ। ਇਸ ਲੇਖ ਚ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਿਯੋਂ ਕਿਸ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਬੀ ਪਾਈ ਗੇਦੀ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨੇ ਆਹਲੇ ਕਿਸ ਸੁਤੱਤਰ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂਡ ਬੀ ਗਨਾਏ ਗੇਦੇ ਨ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਟਾਕਰੀ ਲਿਪਿ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੇ ਛਾਸ ਦੇ ਕਨ੍ਹੇ—ਕਨ੍ਹੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਆਸਟੈਂ ਦੇਵਨਗਰੀ ਲਿਪਿ ਗੀ ਅਪਨਾਨੇ ਕਾਰਣ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਧ ਏਕਤਾ ਗੀ ਥਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਬਲ ਦਾ ਤਲਲੇਖ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਡੋਗਰੀ ਤੇ ਭਦ੍ਰਵਾਈ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਭਦ੍ਰਵਾਈ ਗੀ ਜਸ਼੍ਨੂ ਸੂਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਬੋਲਿਲਿਧੀ ਚ ਇਕ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਏ। 'ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਲੇਖਾ—ਜੋਖਾ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਲੇਖ, 1961 ਤਗਰ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਵਿਦਾਨੋਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਛਘੇ ਤੇ ਅਨਛਘੇ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਲੇਖ ਏ। 'ਡੋਗਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਿਚ ਇਕ ਰੂਪਤਾ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਲੇਖ ਵਿਜਾਨਕ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੇ ਨੇਈ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਬੜੋਂਦਾ ਏ ਕੀਤੇ ਇਸ ਚ ਲੇਖਕੋਂ ਅਪਨੇ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਦੇਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਅਪਨੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਸੁਤੱਤਰ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮੁੱਦਿ ਦੇ ਉਪਾਡ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮੁੱਦਿ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਰਾਜਾਸ਼ਾਧ ਗਲਾਏ ਏ ਤੇ ਦੂਆ ਕਾਰਣ ਲੇਖਕੋਂ ਦੀ ਲਗਨ ਗੀ ਦਸ਼ਸੇਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਭਾਸ਼ਾ ਗੀ ਸਮੁੱਦਿ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈਂ ਕਿਸ ਸੁਝਾਡ ਬੀ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਨ। ਜਿਂਦੇ ਪਰ ਅਮਲ ਕਿਹਾਂ ਕੁਸੈ ਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਗੀ ਸਮੁੱਦਿ ਕੀਤਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

'ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ' ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਾ ਦੂਆ ਭਾਗ 'ਸੰਸਕ੃ਤਿ' ਪਰ ਏ। ਇਸ ਚ ਪੰਜ ਨਿਬੰਧ ਨ। ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ 'ਸੰਸਕ੃ਤਿ' ਵਿਸ਼ੇ ਪਰ ਏ। ਇਸ ਚ ਬੰਦਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਇਨ੍ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਏ ਜੇ ਇਸ ਪਰ ਚਲਨੇ ਆਹਲਾ ਹਰ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਏ। ਸਚਾ ਸੁਖ ਮੈਂ ਤਾਗ ਕਨ੍ਹੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਗੀ ਇਧਾਂ ਬਾਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ, "ਜੇਹੜੀ ਸ਼ਕਿਤ ਤੇ ਸ਼ੂਰੀਵੀਰਤਾ, ਸ਼ਰੀਰ ਬਲ ਤੇ ਪਰਾਕਰਮ, ਬਚਾਰ ਤੇ ਬੁਦਿ, ਧਨ—ਸਮੱਦਾ, ਧਰਮ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਂਦੀ ਏ, ਤਾਂ ਯੈ ਸਾਫ਼ੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਹੋਈ ਸਕਦੀ ਏ।" ਏਹ ਬਚਾਰਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ।

'ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਧਤਾ ਤੇ ਹਿੰਦੀ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਭਾਵਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਧਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਆਸਟੈਂ ਦੇਸ਼, ਸਮਾਜ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੋਗਦਾਨ ਮਨੇ ਦਾ ਏ। ਵੈਣਣੋ ਭੋਜਨ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਇਸਗੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਮਨੇ ਦਾ ਏ। ਵੈਣਣੋ ਭੋਜਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬੰਦਨ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਜਿਤ੍ਯੈ ਇਸਗੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਪਰ ਸਸਤਾ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ ਤਾਂ ਦੂਰੀ ਬਕਖੀ ਇਸਗੀ ਸਦਚਰਿਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਏ। 'ਛਿੰਨਾ ਤੇ ਅਂਧਵਿਸ਼ਵਾਸ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਛਿੰਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਫ਼ੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਅਂਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗੀ ਮਨੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਅਜ਼ਜ ਦੇ ਇਸ ਜੁਗੈ ਚ ਇੰਦੇ ਤਾਗ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਤਾਂ ਦੇ ਗੈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਚ "ਜ਼ਾਨ—ਵਿਜਾਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਾਨ ਤੇ ਇਲਮੈ ਦੀ ਲੋਈ ਨੇ ਨਹੋਰਿਆਂ ਖੁੰਧਰਾਂ ਬੀ ਚਨੈਨ ਕਰੀ ਓਡਿਆਂ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਕੋਹਡਾਂ, ਛਿੰਨੋਂ, ਅਂਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਤੇ ਮੂੰਢਾ ਗੈਂਡੇਂ ਗੀ ਸਮਾਜੈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਹਾਨੀ ਸਮਝਿਅਂ ਰਕਖੀ ਓਡਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।"

'ਗਾਂਧੀ ਜੀ' ਨਾਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਪੁਟ ਬੜਾ ਮਤਾ ਏ। ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਇਧਾਂ ਬੜੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਲੇਖਕ ਨਿਬੰਧ ਨੇਈ ਲਿਖਿਅਤ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਤੁਗਾਨ ਕਰਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕੇ—ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਆਦਰਸ਼ ਪਾਠ ਪਢਾਏ ਦਾ ਏ ਤੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਿਥ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਘਟਨਾਏਂ ਗੀ ਬਾਂਦੇ ਕਹਿਯੈ ਤਾਂਨੇਂਗੀ ਜੀਵਨ ਚ ਢਾਲਨੇ ਬਕਖੀ ਸਕੇਤ ਕਰਾਏ ਦੇ ਨ। ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਗੀ ਅਮਨ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ।

'ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ' ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੇਹ ਦੇ ਤ੍ਰਿਧੇ ਭਾਗ ਚ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਬਾਰੈ ਸਜ਼ ਨਿਬੰਧ ਨ। ਪੈਹਲਾ 'ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਚ ਨਾਰੀ ਚਿਤ੍ਰਣ' ਇਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਭੁਗਰ ਭੂਮਿ ਦੀ ਭਗੋਲਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕੇ ਤੁਗਗਰ ਦਾ ਨਾਰੀ ਦੇ ਬਕਖੋ—ਬਕਖ ਰੂਪੋਂ ਦਾਦੀ, ਮਾ, ਮੈਨ, ਸਸ਼ ਤੇ ਪਲੀ ਬਗੈਰਾ ਰੂਪ ਦਾ ਮਰਦਾ ਚ ਬਜੜੇ ਦਾ ਧਥਾਰ੍ਥ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਭਾਗ ਦਾ ਖੀਰੀ ਨਿਬੰਧ 'ਬਤਾਲ ਪਚੀਸੀ' ਇਕ ਅਨੁਦਿਤ ਰਚਨਾ ਏ ਜਿਸਦੇ ਰਾਹੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਣ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ ਜੇ ਬਾਦਦੋਂ ਦਾ ਦਿਲ ਹੀਰੇ ਕਥਾ ਬੀ ਮਤਾ ਸਖ਼ਤ ਏ।

ਇਸ ਭਾਗ ਚ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪੰਜ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਨ। 'ਬੈਰ ਤੇ ਬੀਰੋ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਇਕ ਐਸੀ ਨਮੀ ਬਾਹਤਾ ਦਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਏ ਜਿਸਦਾ ਪਤਿ ਲਡਾਈ ਪਰ ਜਦਾ ਹੋਈ ਉਸਗੀ ਰਹਾਰਾ ਦਿੰਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਪਰਤੋਂਦੇ ਹੋਈ ਉਸ ਆਸਟੈ ਬੰਗਾ, ਸੁਰਾਹਿਆਂ ਤੇ ਚੱਨਨਹਾਰ ਲੇਈ ਆਗ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੇ ਇੰਤਜਾਰ ਚ ਨਿੱਜ ਨਮੀਂ ਪੌਂਗਰਦੀ ਬੈਰਾ ਗੀ ਦਿਖਦੀ ਤੇ ਅਪਨੀ ਹੀਖਿਅਂ ਚ ਪੌਂਗਰ ਪੌਂਦੀ ਮਸੂਸ ਕਰਦੀ ਏ। ਇਸੈ ਬਾਰਾ ਚ ਇਕ ਬਾਰੀ ਨੇਹੀਂ ਚਿਟਠੀ ਔਂਦੀ ਏ ਜੇ ਆਹਦਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀਖਿਅਂ ਤੁਟਾਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨ। ਪਰ ਬੀਰੋ ਗੀ ਮੁਹਾਲਿਆਂ ਬੇਹਿਧੇ ਪੌਂਗਰਦੀ ਬੈਰਾ ਦੀ ਦਿਕਖਨੇ ਦੀ ਆਦਤ ਨੇਈ ਜਾਂਦੀ।

'ਬਸ਼ਸੋਆਂ' ਇਕ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਕਿਸੈ ਦਾ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਦਸ਼ਤੇਆ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇ ਕਿਸ ਨੇਹਿਆਂ ਬਸ਼ਸੋਆਂ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ ਜੇਹਡਿਆਂ ਬਸਾਨੇ ਆਹਲੋਂ ਦਾ ਸਿਰ ਗੈ ਕੋਡੀ ਟਕਾਂਦਿਆਂ ਨ।

'ਤਮੀਜ' ਬੀ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਇਕ ਬਚਾਰਾਤਮਕ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸ ਚ ਸਾਂਵਾਂਦੇ ਰਾਹੋਂ ਪਾਤਰੋਂ ਦੇ ਮੁੱਹਾਂ ਗੈ ਤਮੀਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰੋਆਈ ਦੀ ਏ। ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਤਾਂਨੋਂ ਲੋਕੋਂ ਪਰ ਵਾਂਗ ਏ ਜਿਂਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਚ ਅੰਤਰ ਹੋਂਦਾ ਏ।

'ਟਪਲਾ' ਨਿਬੰਧ ਨੇਈ ਹੋਇਥੈ ਇਕ ਦੰਤ ਕਥਾ ਜਨ ਬੜੋਂਦੀ ਏ। ਇਹਦੇ ਚ ਦਸ਼ਤੇਦਾ ਜੇ ਸ਼੍ਰੀ ਹੰਸਰਾਜ ਦਿਵੇਦੀ ਹੋਰ 'ਕਪਾਲ' ਜਾਨੇ ਪਰ ਉਥੋਂ ਅਪਨੇ ਸਕਕੇ—ਸਰਬਾਂਧਿਅਂ ਗੀ ਦਿਕਖਦੇ ਨ, ਜੇਹੜੇ ਮਰਨੇ ਪੈਰੈਨਤ ਉਥੈ ਪੁਜੇ ਦੇ ਨ। ਜਿਸਲੈ ਤਾਂਨੋਂ ਗੀ ਧਰਮਰਾਜ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਆਖਦੇ ਨ ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਸੋਂ ਗੀ ਰਾਜੂ ਗੀ ਆਹਨਨੇ ਆਸਟੈ ਆਖੇਆ ਹਾ, ਇਸ ਆਸਟੈ ਤਾਂਨੋਂ ਗੀ ਛੋਡੀ ਔਨ ਤੇ ਰਾਜੂ ਸ਼ਾਹ ਗੀ ਲੇਈ ਔਨ। ਦਿਵੇਦੀ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਦੂਆ ਜਨਮ ਮਿਲਦਾ ਏ ਤੇ ਰਾਜੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਜਦੀ ਏ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਗੀ ਦਿਕਖਿਅਤੀ ਸ਼੍ਰੀ ਦਿਵੇਦੀ ਹੋਰ ਸੋਚਦੇ ਨ ਜੇ 'ਜਮਦੂਤੋਂ ਗੀ ਬੀ ਭਲਾ ਟਪਲਾ ਲਗਾ।'

'ਘਾਪੇਮਾਰੀ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਘਾਪੇਮਾਰੀ ਗੀ ਇਕ ਕਲਾ ਦਸ਼ਤੇਦਾ ਏ। ਵਾਂਗ ਰਾਹੋਂ ਦਸ਼ਤੇਦਾ ਜੇ ਘਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਆਹਲੇ ਘਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਦੇ ਰਸ਼ਤੇ ਤੁਧੀ ਗੈ ਲੈਂਦੇ ਨ ਜਿਧਾਂ ਜਾਲਮ ਸਿੱਹ ਹੋਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਹ ਹੁੰਦੇ ਹੁਕਮੈ ਪਰ ਇਕ ਸ਼ਹਾਤਮਾ ਗੀ ਸੌ ਰੂਪੇਂ ਦੇਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਇਕ ਰੇਪੇਆ ਦਿੰਦੇ ਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਅਪਨੇ ਕੋਲ ਰਕਖੀ ਲੈਂਦੇ ਨ। ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਇਕ ਦੂੜ ਘਟਨਾ ਬੀ ਰਾਜਦਰਬਾਰਿਅਂ ਕਨੈ ਜੁਡੀ ਦੀ ਏ ਜਿਸ ਚ ਦਸ਼ਤੇਦਾ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇ ਡ੍ਰਾਡੀ ਅਫਸਰ ਦਾਨ—ਪੁਨ ਲੈਨੇ ਆਹਲੇ ਪਤੋਂ—ਪਰੋਹਰੋਂ ਦਾ ਕਿਧਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਏ ਜੇ ਘਾਪੇਮਾਰ ਪਤੋਂ—ਪਰੋਹਰਤੋਂ ਗੀ ਬੀ ਨੇਈ ਬਖ਼ਾਦੇ ਤੇ ਤਾਂਦਾ ਬੀ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਆਪੂ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨ।

ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਸਹਿਮਾ ਹੁੰਦਾ ਦੂਆ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਂਡ ਸਨ् 1968 ਚ 'ਸ਼ਾਹਿਨ' ਨਾਂ ਕਨੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਡ ਚ ਢੁਗਰ ਸਾਂਕੂਤਿ, ਸਾਹਿਤਿ, ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਵਿਖੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਤੇ ਸਾਂਸਾਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਬੀ ਸਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਜੇਹਡੇ ਕਲਾਤਮਕ ਫਿਲੋਗ੍ਰਾਫੀ ਕਨੈ ਅਪਨੇ ਆਪ ਚ ਪੂਰ੍ਣ ਨ। ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਮਨੁਕਖੀ ਸੋਚ, ਕਦਰੋਂ-ਮੁਲ੍ਹੋਂ ਤੇ ਆਖਥਾਏਂ ਦੀ ਅਕਾਸ਼ੀ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਇਨੋਂ ਨਿਭਾਂਦੇ ਦਾ ਬਾਹਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਐ :-

'ਆਓ ਰਲਿਯੈ ਬੌਹਚੇ' ਇਕ ਬਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਇਕ ਨਿਕਕਾ ਨੇਹਾ ਨਿਬੰਧ ਐ ਜਿਸ ਚ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸ਼ਹਤਵ ਗੀ ਦਰਸੇਆ ਗੇਦਾ ਐ। ਆਪਸੀ ਲੜਾਈ-ਝਾਗਡੇ ਤੇ ਬੈਰ-ਬਰੋਧ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਹਿਰਖ-ਸਮੋਧ ਦੇ ਫਾਯਦੇ ਦਸ਼ੇ ਦੇ ਨ।

'ਢੁਗਰ ਸਾਂਕੂਤਿ ਚ ਜਨਾਨੋਂ ਧਾਰੋਂ ਤੇ 'ਸੀਤੀ ਦਾ ਬਾਹ' ਨਾਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਢੋਗਰ ਸਾਂਕੂਤਿ ਦੀ ਸੁੱਦਰ ਝਾਂਕੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇੰਦੇ ਚ ਰਾਡੇ, ਟ੍ਰੈਕਡੀ, ਬਚਚ-ਦੁਆਹ ਤੇ ਕਰਵਾ-ਚੌਥ ਆਦਿ ਚ ਢੁਗਰ ਦੇਸੈ ਦੀ ਸਾਂਕੂਤਕ ਝਲਕ ਲਭਦੀ ਐ। 'ਸੀਤੀ ਦਾ ਬਾਹ' ਢੋਗਰੇ ਬਾਹ ਦੀ ਇਕ ਸਨਾਕਡੀ ਤਸਵੀਰ ਐ।

'ਮਿਸਦਿਯਾਂ ਲੀਕਰਾਂ', 'ਭਾਗੋਂ ਦੇ ਫੇਰ' ਤੇ 'ਅਨੀ ਆਖਥਾ' ਨਿਭਾਂਦੇ ਚ ਬਦਲੋਂਦੇ ਸਮਾਜੀ ਮੁਲਲ ਝਲਕਦੇ ਨ। 'ਮਿਸਦਿਯਾਂ ਲੀਕਰਾਂ' ਆਤਮਕਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਕ ਮੁਲ੍ਹੋਂ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਨੇ ਆਹਲਾ ਵਿਗਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਐ। ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਉਸ ਨਮੀ ਪੀਛੀ ਪਰ ਵਿਗ ਕਰਦਾ ਐ ਜੇਹਡਾ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਹੋਡ ਚ ਲਗੇ ਦਾ ਅਪਨੇ ਫਰਜੇ ਗੀ ਮੁਲਾ ਕਰਦਾ ਐ। 'ਅਨੀ ਆਖਥਾ' ਬੀ ਇਸੈ ਰੁਸ਼ਾਨ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਐ।

'ਤਰ੍ਮਿਲਾ ਦੀ ਨੀਦਰ' ਇਕ ਅਨੁਦਿਤ ਰਚਨਾ ਐ ਜੇਹਡੀ ਇਕ ਤੇਲਗੁ ਲੋਕਗੀਤੈ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਐ। ਏਹਦੇ ਚ ਰਾਮਾਧਣ ਮਹਾਕਾਵਿ ਚ ਨਜ਼ਰਅਂਦਾਜ ਹੋਈ ਦੀ ਤਰ੍ਮਿਲਾ ਰਾਨੀ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਐ।

'ਮਨੁਕਖੀ ਦੀ ਕਥਾ' ਨਾਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਆਦਿ ਮਾਨਵ ਦੇ ਅਸਿਤਿਤ ਕਥਾ ਲੇਇਧੈ ਅਜ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਜੁਗ ਚ ਲੋਡੇ-ਥੋਡੇ ਦੇ ਬਦਲੋਂਦੇ ਮੁਲ੍ਹੋਂ ਤੇ ਕਦਰੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਐ।

'ਭਾਸਾ' ਨਾਂ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਐ। ਇਸ ਚ ਭਾਸਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸਾ, ਭਾਸਾ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਭਾਸਾ ਦੇ ਭਾਵਾਤਮਕ ਤੇ ਰੂਪਾਤਮਕ ਪੈਹਲੂਏਂ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਦੀ ਐ।

'ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ' ਨਾਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਢੁਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਹੜੀ ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਲੈਪੇ ਤੇ ਮਾਰਮਕਤਾ ਪਰ ਲੋ ਪਾਈ ਗੇਦੀ ਐ।

'ਚਨ੍ਨ' ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਕਿਸੈ ਦਾ ਬਚਾਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਬੰਧ ਐ। ਚਨ੍ਨ ਲਕਸੀ ਦਾ ਭਾਡ ਹੋਨੇ ਮੂਜਬ 'ਜਗਤ ਮਾਮਾ' ਐ ਕੀ ਜੇ ਢੁਗਰ ਚ ਹਰ ਇਕ ਬਾਹਤਾ ਨਾਰੀ ਗੀ ਲਕਸੀ ਗਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਐ। ਇਸ ਮੂਜਬ ਨਿਕਕੀ ਬਰੇਸਾ ਦੇ ਜਾਗਰੋਂ-ਕੁਡਿਹਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਜਗਤ ਮਤਾ ਅਲਲਡ ਬਰੇਸਾ ਚ ਹਿਰਖੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰੀ ਲੈਂਦਾ ਐ।

'ਚਨ੍ਨੂ' ਸਾਂਸਾਰਣਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵਿਗਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਐ। ਇਸੀ ਅਸ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਬੀ ਆਖੀ ਸਕਨੇ ਆ। ਏਹਦੇ ਚ ਇਕ ਬਦਸੂਰਤ ਤੇ ਸੂਧ ਜਾਗਤੇ ਦੀ ਕਹਾਨੀ ਐ ਜੇਹਡਾ ਬਾਹ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਬੇਤਾਵ ਐ। ਓਹਦੇ ਧਾਰ-ਦੋਸਤ ਝੂਠੋਂ-ਮੂਰੋਂ ਇਕ ਝੀਰ ਜਾਗਤੈ ਕਨੈ ਓਹਦਾ ਬਾਹ ਕਰਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨ ਤੇ ਜਿਸਲੈ ਚਨ੍ਨੂ ਅਪਨੀ ਲਾਡੀ ਦਾ ਸੂਹੂ ਦਿਕਿਖਦਾ ਐ ਤਾਂ ਝੀਰੋਂ ਦੇ ਜਾਗਤੇ ਗੀ ਦਿਕਿਖਹੈ ਉਸੀ ਸ਼ੱਕ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਐ ਤੇ ਕੁਡਿਹਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਸਦੇ ਮਨੈ ਚ ਨਫਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਐ।

'ਏਮਨੀ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਸਖ਼ਾ, ਈਰਿਆ ਤੇ ਗਰਵ ਚ ਅੰਤਰ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਦਾ ਐ। ਤਾਂਦਾ ਮਨਨਾ ਐ ਜੇ ਈਰਿਆ ਤੇ ਗਰਵ ਦੇ ਫਲ-ਸਰੂਪ ਗੈ ਸ਼ਾਂਤਿ ਭੰਗ ਹੋਂਦੀ ਐ। ਹਥਿਧਾਰ ਬਨਦੇ ਨ, ਦ੍ਰਾਂ ਗੀ ਤਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਕਾਂਫੈਸ਼ਨ ਕੀਤੀਹਾਂ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਐ, ਪਰ ਆਪੂ ਕੋਈ ਬੀ ਇਸ ਤੱਤ ਅਮਲ ਨੇਈ ਕਰਦਾ।

ਦੈਨੋਂ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ ਦਾ ਜਾਇਆ ਲੈਨੇ ਪਰੈਨਤ ਏਹ ਨਿਸ਼ਕਵਾਨ ਨਿਕਲਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਢੁਗਗਰ ਸਾਂਕੁਤਿ, ਭਾਸਾ, ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਪਕਖੋਂ ਪਰ ਰੋਣਾ ਪਾਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਪਰਖ—ਪਡਤਾਲ ਕਰਨੇ ਪਰ ਏਹ ਤਥ ਬਾਂਦੈ ਛੌਂਦਾ ਏ ਜੇ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਪੈਹਲੇ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ ਚ ਭਾਸਾ, ਸਾਂਕੁਤਿ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਸਾਂਗਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਦੂਰ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ 'ਸਾਂਗਾਂ' ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਕਕੇ—ਨਿਕਕੇ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਿਯੈ ਢੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਸਮੂਦਾ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਰਾਹੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਸਥਾਏਂ ਤੇ ਗਭੀਰਤਾ ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮ ਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਢੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧੋਂ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ :

(i) **ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ :** ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਜਨਮ ਜਮ੍ਮੂ ਸ਼ੈਹਰਾ ਚ 25 ਜਨਵਰੀ ਸਨ् 1921 ਚ ਹੋਆ ਹਾ। ਅਪਨੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨੇ ਪਰੈਨਤ ਏਹ ਕੋਈ 8 ਬਰੇ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਰੇਹ। ਪਫੀ ਕਿਸਾ ਚਿਰ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰ 'ਓਰਿਯਾਂਟਲ ਅਕੈਡਮੀ, ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਬੀ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਧਿਅਕਕ ਕਮਮ ਕੀਤਾ। ਬਾਦ ਚ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਚ ਬਤੌਰ 'ਅਡੀਟਰ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ੀਰਾਜਾ ਤੇ ਢੋਗਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਣ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਚੀਫ ਅਡੀਟਰ ਬੀ ਰੇਹ। ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਢੋਗਰੀ ਰਿਸ਼ਚ ਇੰਡੀਅਨ ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਬੀ ਕੇਈ ਬਾਰੋਂ ਬਤੌਰ ਸਕ੍ਰੈਟ੍ਰੀ ਕਮਮ ਕੀਤਾ।

(ii) **ਰਚਨਾਂ :** ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਭਾਸਾ ਵਿਜਾਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ ਸਰਾਹਨੇਯੋਗ ਯੋਗਦਾਨ ਏ। ਏਹ ਵਿਸ਼ਵਪ੍ਰਸਿੱਦ ਭਾਸਾ—ਵਿਜਾਨਕ ਡਾਂ. ਸਿਦਦੇਸ਼ਵਰ ਵਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਸ਼ਾਗੀਦੇਂ ਚਾ ਇਕ ਹੈ। ਭਾਸਾ—ਵਿਜਾਨ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਈ ਸਾਹਿਤਿਕ, ਸਾਂਕੁਤਿਕ ਤੇ ਲੋਕ—ਸਾਹਿਤਿ ਸਰਬਾਂਧੀ ਲੇਖ ਤੇ ਕਿਸ ਸਫਲ ਅਨੁਵਾਦ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਇੰਦਿਹਾਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਅਦ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :-

- ❖ ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ (ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ, ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਕਨੈ ਰਲਿਯੈ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ)
- ❖ ਵਤਾਲ ਪਚੀਸੀ (ਅਨੁਵਾਦ)
- ❖ ਸ਼੍ਰੀ ਬਾਲ ਭਗਵਦ (ਅਨੁਵਾਦ)
- ❖ ਮਹਾਭਾਰਤ (ਸੀ. ਰਾਜਗੋਪਾਲਾਚਾਰ्य ਦੇ ਸੂਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ)
- ❖ ਮੇਘਦੂਤ (ਅਨੁਵਾਦ)

(iii) **ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਢੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧੋਂ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ :** ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ ਸਨ् 1961 ਈ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਏਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਕਨੈ ਮਿਲਿਯੈ ਲਿਖੇਆ ਹਾ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਕ ਚੰਚਾ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੁਖ ਰੁਜ਼ਾਨ ਚ ਕਰੀ ਆਏ ਆਂ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇੰਦੇ ਕਿਸ ਲੇਖ ਤੇ ਨਿਬੰਧ ਸਮੇਂ—ਸਮੇਂ ਪਰ ਬਕਖ ਪਤ੍ਰਿਕਾਏਂ ਚ ਛਪਦੇ ਰੇਹ, ਉਂਦਾ ਬਾਅਦ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :-

ਸਨ् 1967 ਚ ਢੋਗਰੀ ਭਾਸਾ, ਸਾਹਿਤਿ ਤੇ ਅਨੁਸਾਂਧਾਨ ਸਰਬਾਂਧੀ ਛੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ "ਢੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਰਣ" ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਏਹ ਲੇਖ ਸਨ् 1966 ਚ ਢੋਗਰੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਸਮੇਲਨ ਚ ਪਢੇ ਗੇ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹੁੰ ਦਾ ਛੇਮਾ ਤੇ ਖੀਰਲਾ ਲੇਖ 'ਢੋਗਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਕ—ਰੂਪਤਾ' ਬਾਰੈ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਹਾ। ਇਕੱਥੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਲੇਖਕਾਂ ਆਸੇਆ ਮਨ—ਮਰ੍ਜ਼ੀ ਕਨੈ ਲਿਖਨਾ ਗੁੜਾਲ ਪਾਨੇ ਆਹਲੀ ਗਲਲ ਏ। ਵਾਕਰਣ ਤੇ ਭਾਸਾ ਵਿਜਾਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਕਿਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਵਾਕਿਆਂ ਗੀ ਲੇਇਧੈ ਚੰਚਾ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਏ।

ਸਨ् 1967 ਚ ਡੋਗਰੀ ਸੰਥਾ ਜਮ੍ਹਾ ਪਾਸੇਆ ਨਮੈਂ ਲੇਖੋਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰੇਹ "ਡੋਗਰੀ ਲੇਖਮਾਲਾ" ਨਾਂ ਕਨੈ ਛਾਪੇਆ ਗੇਆ। ਇਸ ਚ ਛੇਮਾ ਲੇਖ 'ਡੋਗਰੀ ਖੁਆਨੌ' ਬਾਰੈ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮ ਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।

ਜਮ੍ਹਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਿਕਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ 1969 ਈ. ਚ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਨੀ 'ਮਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ' ਛਾਪੇਆ ਗੇਆ। ਇਸ ਚ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਲੇਖ-'ਡੋਗਰੀ ਚ 'ਰ' ਦਾ ਆਗਮ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਛਾਪੇਆ, ਜਿਸ ਚ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ 'ਰ' ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਗੈ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਸਰਬਾਂਧੀ ਪੁਸ਼ਟਕ "ਡੁਗਗਰ ਦਾ ਸਾਂਕੁਤਕ ਇਤਿਹਾਸ" ਚ 'ਡੋਗਰਾ ਖਾਨ—ਲਾਨ' ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਲੇਖ ਛਾਪੇ ਦਾ ਏ।

ਇਧਾਂ ਆਸ ਦਿਕਖਨੇ ਆਂ ਜੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੋਰੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪਰ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਾਰੈ ਕੇਈ ਲੇਖ ਤੇ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖਿਯੈ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਗੀ ਸਮੂਫ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਜਿਤੇਨਾ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਡੋਗਰੀ ਗਦਿਇਕ ਪਰਚੋਲ : ਡਾਂ. ਸੁ਷ਮਾ ਸ਼ਰ्मਾ

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – III
LESSON – 8**

**प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा जीवन–परिचे,
रचनां ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च योगदान :
रूपरेखा**

8.1 उद्देश्य :

इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थी डोगरी दे प्रमुख निबंधकार प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदे जीवन परिचे, उंदियें रचनाएं ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च उंदे योगदान बारै विस्तृत जानकारी हासल करी सकडन। ते इंदे बारै पुछ्छे गेदे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

8.2 पाठ–परिचे :

इस पाठ च निबंधकार प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा जीवन–परिचे, रचनाएं ते निबंध साहित्य गी उंदे योगदान बारै विस्तृत जानकारी दित्ती गेदी ऐ।

8.3 पाठ प्रक्रिया :

- (i) प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदियां रचनां।
- (iii) प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च योगदान।

प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च उंदा योगदान :

(i) जीवन–परिचे : डोगरी भाशा दे प्रसिद्ध साहित्यकार ते शिक्षाविद् प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा जन्म 6 अक्टूबर, सन् 1931 च मल्होत्रे दी ग'ली, जमू दे प्रसिद्ध विद्वान जोतशी पं. मदन मोहन शास्त्री हुंदे घर होआ। प्रो. शर्मा हुंदे विद्यार्थी जीवन दी शुरुआत अपने विद्वान पिता ते गुणवती माता हुंदी दिक्ख–रिक्ख च होई। इंदी पजमीं तगर दी शिक्षा “घाड मंडी” स्कूल थमां होई। इसदे बाद छेमीं थमां दसमीं तगर दी पढ़ाई रणबीर हाई स्कूल, जमू थमां हासल कीती ते सन् 1945–46 च मैट्रिक दी परीक्षा उस बेल्ले दी पंजाब यूनिवर्सिटी लाहौर थमां पास कीती। पही ग्रैजुएशन दी पढ़ाई उस बेल्ले दे प्रिंस ऑफ वेल्स कालेज, जमू थमां प्राप्त करिये सन् 1949–50 च कश्मीर यूनिवर्सिटी थमां डिग्री हासल कीती। एहदे बाद एम. ए. अंग्रेजी च करने आस्तै दिल्ली गे उठी। सन् 1952 च सफलता कन्वै एम.ए. अंग्रेजी दी डिग्री हासल कीती। पही 1957 च अंग्रेजी दे खास अध्ययन आस्तै लीड्ज़ यूनिवर्सिटी, लंडन चली गे ते सन् 1959 च अंग्रेजी च आनर्स दी डिग्री लेइयै परतोए।

प्रो. शर्मा हुंदा व्यवसायिक जीवन बड़ा लम्मा ते नई रेहा पर 20एं बरें दे असे च इनें कई जिम्बेबार औहदे पर कम्म कीता। इंदी पैहली नियुक्ति लैक्चरर दे रुपा च 1952 च उत्तरप्रदेश दे मेरठ जिले दे 'कैराना' थाहरै दे कालेज च होई ही। उथ्ये पढ़ादे मसां त्रै म्हीने गै होए हे जे सन् 1953 च उंदी नियुक्ति जी.जी.एम. साईंस कालेज, जम्मू च अंग्रेजी दे लैक्चरर दे औहदे पर होई गई। सन् 1961 च इनें गी जम्मू-कश्मीर अकैडमी ऑफ आर्ट, कल्चर एंड लैंग्वेजिज दे असिस्टेंट/डिप्टी सैक्रेट्री दे औहदे पर भेजी दित्ता गेआ ते सन् 1966 च सैक्रेट्री दे औहदे पर नियुक्त कीता गेआ। सन् 1972 च राजनीति च शामल होने आस्तै इनें सरकारी नौकरी थमां इस्तीफा देई दित्ता। पर राजनीति च असफल रौहने मगरा इनें सक्रिय राजनीति थमां सन्यास लई लेता। फही 1972-73 बरे च इनेंगी अमर महल म्यूजियम एंड लाइब्रेरी दे निदेशक दे औहदे दा कार-भार सौंपेआ गेआ।

सरकारी नौकरी दे इलावा शर्मा होर कई कमेटियें, कौसिले, बोर्ड बगैरा दे सदस्य ते रैहनुमां रही चुके दे न। एह डोगरी संस्था, जम्मू दे कोई 18-19 बरे प्रधान रेह। डोगरी भाशा, डोगरी साहित्य ते कला बगैरा च इंदा म्हत्तवपूर्ण योगदान ऐ।

इंदे इने मते योगदान आस्तै बक्ख-बक्ख अजैसियें आसेआ कई इनामे कन्नै सम्मानित कीता गेदा ऐ। जिंदे चा प्रमुख न :-

- ❖ रामकृष्ण जयदयाल एकता अवार्ड
- ❖ सहस्राब्दी हिंदी कान्फैस दा स्वर्ण पदक
- ❖ जे. एंड के. अकैडमी ते रेडियो कश्मीर आसेआ समान
- ❖ साहित्य अकादेमी पुरस्कार
- ❖ भारत सरकार आसेआ पद्मश्री पुरस्कार 2011 च मिलेआ।

रचनां : प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा होरें लगभग हर विधा च साहित्य रचयै डोगरी साहित्य गी सगोसार कीते दा ऐ। एह रचनाकार दे कन्नै-कन्नै आलोचक बी हैन। इंदी रचनाएं दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

- ❖ ऐन इंट्रोडक्शन टू मार्डन डोगरी लिट्रेचर (अंग्रेजी च, 1965 ई.)
- ❖ ऐन इंट्रोडक्शन टू डोगरी फोक लिट्रेचर एंड प्हाड़ी आर्ट (अंग्रेजी सम्पादन - 1965)
- ❖ डोगरी लोक गीत : छे भाग (डोगरी, संकलन ते सम्पादन - 1965-1972)
- ❖ डोगरी लोक गीत : (डोगरी, संकलन ते सम्पादन - 1978)
- ❖ श्रीकांत (डोगरी अनुवाद - 1980)
- ❖ अज्जै दा भारती साहित्य (डोगरी, अनुवाद - 1985)
- ❖ अजकणी डोगरी कविता (डोगरी, संकलन ते सम्पादन - 1987)
- ❖ मेरा बचपन (डोगरी अनुवाद - 1988)
- ❖ लोकराज (डोगरी अनुवाद - 1991)
- ❖ चेते : किश खट्टे, किश मिट्टे (डोगरी यात्रा लेख संग्रह - 1992)

- ❖ नरेन्द्र खजूरिया (अंग्रेजी; मोनोग्राफ – 1993)
- ❖ रिश्ते, (डोगरी निबंध संग्रह – 1998)
- ❖ परमानंद अलमस्त (अंग्रेजी अनुवाद – 1998)
- ❖ हून इज़ हू आफ डोगरी राईटर्स एंड इम्प्रॉटेंट बुक्स (अंग्रेजी)
- ❖ कहानी दी तलाश (डोगरी कहानी संग्रह – 2000), बगैरा।

(iii) प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा डोगरी निबंधों गी योगदान : प्रो. शर्मा होरें द'ऊं निबंध संग्रह ते इक कहानी संग्रह दे बड़ा मता कम्म आलोचना दे खेतर च कीते दा ऐ ते उ'नेंगी मुख्य रूपा च आलोचक मन्नेआ ज'दा ऐ। अस इस लैसन च उंदे सिर्फ द'ऊं निबंध संग्रह दी गै चर्चा करगे।

प्रो. शर्मा हुंदा पैहला निबंध संग्रह सन् 1992 च 'चेते किश खट्टे किश मिट्ठे' नांड कन्नै प्रकाशत होआ। इस संग्रह गी यात्रा-लेख दी श्रेणी च रखेआ जाई सकदा ऐ। इस संग्रह च भूमिका दे इलावा दो बड़े बड़डे-बड़डे यात्रा लेख संकलत कीते गेदे न। इंदा पैहला लेख ऐ—"साड़ा कल्वरल ट्रूप-1963-64" ते दूआ—"कहानी इक सफर दी—श्रीनगर थमां लंडन तक" लेखक न भूमिका च गै अपने पैहले लेख बारै काफी जानकारी दिती दी ऐ।

"साड़ा कल्वरल ट्रूप-1963-64" लेख 83एं सफे पर अधारत ऐ। इस च सन् 1963 च कल्वरल अकैडमी पासेआ यूपी। ते बिहार भेजे गेदे कल्वरल ट्रूप दे छड़े सफर दा गै नैई बल्के उसदा कार्यक्रम बनने दे फैसले शा लेइयै बापसी दी गड्ढी चढ़ने तगर दे हर व्यक्ति दे पल-पल दा ब्यौरा दिता गेदा ऐ।

जिस च लेखक हुंदियें टिप्पणियें दे इलावा सफर, आओ—जाई दे साधने-रेल-बस्सें बगैरा, सफरै दी दूरी, यात्रा दे दौरान औने आहली मुश्कलें दे लेखा—जोखा, सुआगत—सत्कार, ठैहरने ते खाने दे इतंजाम, रेहासले बगैरा दा ब्यौरा तफसील कन्नै दर्ज ऐ। इसदे इलावा मेजबानें-अधिकारियें कन्नै भेटवार्ताएं ते कार्यक्रमें बारै प्रतिक्रिया बगैरा बी शामल ऐ। अर्थात् पूरी यात्रा दा तफसील कन्नै ब्यौरा दिता गेदा ऐ।

दूआ यात्रा लेख "कहानी इक सफर दी—श्रीनगर थमां लंडन तक" ऐ। एह लेख द'ऊं हिस्सें च बंडोए दा ऐ। पैहला हिस्सा सफर शुरु होने थमां पैहले दी त्यारी पर अधारत ऐ ते दूए हिस्से च इस सफर दौरान दे अनुभवें, पजाहें दे दहाके आहले लंडन च स्थतरे दे दहाके तगर पुज्जने दौरान जेहडियां तकनीकी, सांस्कृतिक ते समाजिक तब्दीलियां आइयां, उंदा जिक्र ते उथ्युं दी सम्यता दे विकास बारै खासी जानकारी दिती दी ऐ। अर्थात् उ'नें अपने पजाहें दे दहाके दे अनुभवें ते इस सफर दे अनुभवें कन्नै तुलना करियै विवरण प्रस्तुत कीता दा ऐ। इस परिवर्तन बारै टिप्पणियां बी दर्ज कीती दियां न।

कुल मलाइयै दिक्खेआ जा तां दौनें लेखें च लेखक ने अपनी यात्राएं बारै विस्तृत जानकारी दिती दी ऐ। की जे उस समें इयै नेहियां यात्रा बडी अहमीयत रखदियां हियां। इ'नें लेखें गी पढ़ियै असें गी उस समें दियें परिस्थितियें ते उस समें दियें गतिविधियें दे कन्नै लंडन बारै बी जानकारी हासल होंदी ऐ। लेखक ने इस्सै जानकारी गी पाठकें कन्नै सांझा कीते दा ऐ।

सन् 1998 च प्रो. नीलाम्बर देव शर्मा हुंदा इक होर निबंध संग्रह "रिश्ते" नांड कन्नै प्रकाशत होआ। इस संग्रह च सत्त निबंध संकलत न। एह निबंध न-'टरुनंद', 'नांड दी म्हत्ता', 'टरकाऊनंद', 'किश अपने नांड बारै',

'ਮਰਹਕਖੇ', 'ਰਿਸ਼ਤੋਂ ਤੇ 'ਮੈਰੀ ਕਹਾਨਿਯੋਂ ਚ ਕਿਨਾ ਸਚ ਕਿਨਾ ਝੂਠ'। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੰਧੇ ਚ ਲੇਖਕ ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਗਤ ਭਾਵੋਂ—ਵਿਚਾਰੋਂ ਤੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਂਦੇ ਨਾ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਂ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ 'ਟਰਨਾਂਦ' ਏ। ਇਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਪਥੁ ਹੋਨੇ, ਉਸਦੀ ਨੁਹਾਰ, ਚਾਲ—ਫਾਲ, ਸਮਾਂ—ਸ਼ਾਤਮ ਤੇ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਬਾਰੈ ਬਡੀ ਸ਼ਕਤ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਨ੍ਹਦੇ ਹੋਈ 'ਟਰ' ਤੇ 'ਟਰਨਾਂਦ' ਦੇ ਬਾਰੈ ਸਮਝਾਏ ਦਾ ਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਟਰ' ਬਾਰੈ ਇਥਾਂ ਬਾਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ—“ਜਿੰਦੇ ਚ ਸਚ ਕੌਤਰ ਮਾਤਰ ਬੀ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ, ਛੜਾ ਝੂਠ ਜਾਂ ਕਲਪਨਾ ਗੈ ਉਸੀ 'ਟਰ' ਆਖਦੇ ਨ ਤੇ ਟਰ ਲਾਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀ 'ਟਰਨਾਂਦ' ਆਖਦੇ ਨ।” ਅਗੋਂ ਟਰਨਾਂਦ ਦਿਇੋਂ ਕਿਸੋਂ ਤੇ ਕਿਥ ਇਕ ਟਰਨਾਂਦੇ ਕਨ੍ਹੇ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਂਦੇ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਨ੍ਹੇ ਅਪਨੇ ਦੋਸ਼ਤਾਨਾ ਸਰਖਾਂਦੋਂ ਗੀ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਨਾਂ ਦੀ ਮਹਤਾ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਬਾਦ ਨਾਂ ਰਖਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ, ਲੋਡ, ਬਕਖ—ਬਕਖ ਨਾਂ ਤੇ ਉਂਦੈ ਅਧਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਬਡੇ ਵਿਵਾਹਿਤ ਫੰਗੈ ਕਨ੍ਹੇ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਘੜੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਸ਼ੁਰੂ—ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਨਾਂ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਗੀ ਦੂਈ ਕੋਲਾ ਬਕਖਾ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਰਖਿੇਆ ਗੇਆ ਤੇ ਕਨ੍ਹੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਵਿਕਿਤ ਦੇ ਗੁਣ—ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਖਿੇਆ ਗੇਆ ਪਰ ਬਾਦ ਚ ਲੀਹ ਬਨੀ ਜਾਨੇ ਬਾਦ ਨਾਂ ਰਖਿੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨ, ਜਿੰਦਾ ਨਾਂ—ਧਾਰਕ ਦੇ ਗੁਣ—ਧਰਮੀ ਕਨ੍ਹੇ ਕੋਈ ਤਰਕਸ਼ਾਂਗਤ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਅਰਥਾਤ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮਜ਼ਨਾ ਏ ਜੇ ਨਾਂ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ, ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ, ਗੁਣ—ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾ ਤਲਤ ਹੋਨੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ, ਨਜ਼ਰ ਸ਼ਾ ਬਚਾਨੇ ਆਸਤੈ, ਮਹੀਨੋਂ ਦੇ ਨਾਏਂ ਉਪਰ, ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਅਨੇਕੇ ਰੂਪੋਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਰਖਿੇ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਜਿਥਾਂ ਕੁਝੈ ਗੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨੇਈ ਔਂਦਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਨੈਨਸੁਖ, ਰੁਟਟੀ ਖਾਨੇ ਗੀ ਨੇਈ ਛੁੱਦੀ ਹੋਏ, ਨਾਂ—ਅਮੀਰਚਾਂਦ ਬਗੈਰਾ।

'ਟਰਕਾਊਨਾਂਦ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਟਰਕਾਨੇ ਗੀ ਇਕ ਕਲਾ ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਦਿਇੋਂ ਕਿਸੋਂ, ਇਸਦੇ ਅਰਥ, ਟਰਕਾਨੇ ਆਹਲੇ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਸਖਾ—ਸੁਆਤਮ ਤੇ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸੀ ਟਰਕਾਊਨਾਂਦ, ਮਹਾਟਰਕਾਊਨਾਂਦ ਜਾਂ ਪਰਮਟਰਕਾਊਨਾਂਦ ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ। ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਖੀਰ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ— “ਟਰਕਾਨਾ ਚੰਗਾ ਏ ਜਾਂ ਮਾਡਾ, ਟਰਕਾਊਨਾਂਦ ਚੰਗੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜਾਂ ਮਾਡੇ, ਇਸਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਮੈਂ ਦੋ—ਟੁਕੁਕ ਰਾਂ ਨੇਈ ਦੇਈ ਸਕਦਾ।” ਆਖਿਧੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਬਡੀ ਕਲਾਪੂਰ੍ਣ ਫੰਗੈ ਕਨ੍ਹੇ ਟਰਕਾਈ ਓਡੇ ਦਾ ਏ।

“ਕਿਥ ਅਪਨੇ ਨਾਂ ਬਾਰੈ” ਆਤਮਕਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖਿੇਆ ਗੇਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਅੜਾ ਹਿੱਸਾ ਆਤਮਚਰਿਤ ਪਰਕ ਏ ਤੇ ਦੂਆ ਅੜਾ ਹਿੱਸਾ ਅਪਨੇ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧੇ ਚ ਏ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਹਲੇ ਅਪਨਾ ਨਾਂ ਕਨੇਹਾ ਲਗਦਾ ਹਾ ਕੀ ਲਗਦਾ ਹਾ ? ਤੇ ਫਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨੇ ਨਾਂ ਕਨ੍ਹੇ ਮੋਹ ਕਿਧਾਂ ਹੋਈ ਗੇਆ? ਬਗੈਰਾ ਸੁਆਲੋਂ ਪਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਮਰਹਕਖੇ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਜੇ ਮਨੁਕਖ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਗੀ ਛਪੈਲਨੇ ਜਾਂ ਦ੍ਰਾਏ ਦੀ ਨਕਲ ਤੋਆਸ਼ੇ ਆਸਤੈ ਮਰਹਕਖਾ ਲਾਂਦਾ ਏ। ਮਰਹਕਖੇ ਦਿਇੋਂ ਦੌਨੋਂ ਕਿਸੋਂ ਆਂਤਰਿਕ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੀ ਗਲ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਈ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਆਂਤਰਿਕ ਮਰਹਕਖਾ ਸਮਾਂ—ਸੁਆਤਮ ਗੀ ਛਪੈਲਨੇ ਆਸਤੈ ਲਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰੀ ਮਰਹਕਖਾ ਸ਼ਰੀਰੈ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪੈ ਗੀ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਨੇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਭਾਂਦਾ ਏ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾ ਕੋਈ ਬੀ ਮਰਹਕਖਾ ਉਤਰੀ ਜਾ ਤਾਂ ਅਸਲੀਧਤ ਸਾਮਨੈ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ।

'ਰਿਸ਼ਤੋਂ' ਨਿਬੰਧ ਬੌਦਿਕ ਜਗਤ ਤੇ ਭਾਵ ਜਗਤ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਤਾਲਮੇਲ ਏ। ਇਸ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਸਹਿਜੀ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਕਥਨ ਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰ੍ਣ ਬਨਾਨੇ ਲੇਈ ਰੋਚਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਕਨ੍ਹੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਰੋਚਕਤਾ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਬਧੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। 'ਰਿਸ਼ਤੋਂ' ਦੀ ਬੰਡ ਸੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਤ੍ਰੀਂ ਵੰਗ—ਸਗੋਤਰ, ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਮਨੈ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਚ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ

ਫਿਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਮਨੈ ਦੇ ਰਿਖਤੇ ਗੀ ਮਤਾ ਪਕਕਾ ਤੇ ਨਿਗਧਾ ਮਨੇ ਦਾ ਏ। ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨੀ ਗਲਲ ਗੀ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਨੇਕਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਨ।

ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਚ 'ਰਿਖਤੇ' ਦੇ ਮਹਤਵ ਗੀ ਦਿਖਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਯਾ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਨੋਂਗੀ ਨਭਾਨੇ ਤੇ ਪਾਲਨੇ ਦੀ ਸਿਕਖਮਤ ਵਿੰਦੇ ਹੋਈ, ਪਾਲਨੇ ਦਾ ਵਿਧਿ—ਵਿਧਾਨ ਬੀ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ। ਨਿਬੰਧ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿਖਟੀ ਗੀ ਆਪਸੀ ਰਿਖਤੋਂ ਚ ਸਮੇਟਦੇ ਹੋਈ ਚਰਣ ਸੀਮਾ ਪਰ ਪੁਜਦਾ ਏ।

'ਮੇਰੀ ਕਹਾਨੀਂ ਚ ਕਿਨਾ ਸਚ ਕਿਨਾ ਝੂਠ' ਲੇਖ ਚ ਸ਼ਾਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੀ ਰਚਨਾ—ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਯਾ ਬਾਰੈ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ। ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਆਤਮਕਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਏ। ਇਸ ਚ ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਹਾਨੀਂ ਦਿਧੋਂ ਪ੍ਰੇਰਕ ਘਟਨਾਏਂ, ਪਾਤਰੋਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੇ ਉਦਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਪਰ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ ਬੌਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਸਮਨੋਂ ਨਿਬੰਧੋਂ ਬਾਰੈ ਨਿਸ਼ਕਰਥ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਜਾਂਡ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਾਰਮਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵਾਕਿਤਗਤ ਚਿਟਿਠਿਆਂ ਨ, ਜਿਂਦੇ ਚ ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨੇ ਗਮੰਧੀਰ ਵਿਚਾਰੋਂ ਤੇ ਸੂਖਮ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਬੜੇ ਸਲੀਕੇ ਕਹਨੈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜਾਂ ਅਸ ਇਧਾਂ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ ਜੇ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਾਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੂਖਮ ਭਾਵੋਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਇਨੋਂ ਨਿਬੰਧੇ ਰਾਹੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਮਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :-

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਡਾਂ. ਜਿਤੇਨਦਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਡੋਗਰੀ ਗਦਾ ਇਕ ਪਰਚੋਲ : ਡਾਂ. ਸੁ਷ਮਾ ਸ਼ਾਰਮਾ

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C.No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – III
LESSON – 9

ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ–ਯਾਤਰਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ : ਰੂਪਰੇਖਾ

9.1 ਉਦੱਦੇਸ਼ :

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਟਿਆਲੀ ਵਿਦਾਰਥੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਈ–ਲੇਖਕ ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ, ਉੱਦਿਧੇ ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਉੱਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਤੇ ਉੱਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਪੁੱਛੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਦੇ ਉਤਤ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

9.2 ਪਾਠ–ਪਰਿਚੇ :

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਉੱਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।

9.3 ਪਾਠ–ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ :

ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦੀ ਵਿਕਾਸ–ਯਾਤਰਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ :

- (i) ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦੀਏਂ ਰਚਨਾਂ।
- (iii) ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ।

ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ–ਯਾਤਰਾ ਚ ਉਦਾਹਰਣ :

(i) ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ : ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਗਈ ਲੇਖਕ ਤੇ ਪੁਰਾਤਤਵਕੇਤਾ ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦਾ ਜਨਮ ਸਨ् 1893 ਚ ਪ. ਰਘੁਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਂਦੇ ਘਰ ਜਮ੍ਹੂ ਚ ਹੋਆ। ਇੱਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਥੋਹੜੇ ਚਿਰੈ ਪਰੈਨਤ ਗੈ ਇੰਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕਾਲ ਹੋਈ ਗੇਆ। ਏਹ ਦ'ਊ ਬੱਦੇ ਦੇ ਹੇ ਜੇ ਇੱਦੇ ਪਿਤਾ ਪ. ਰਘੁਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਸਨ੍ਧਾਸ ਲੇਈ ਲੇਆ। ਇੰਦੀ ਪਾਲਮਾ ਇੱਦੇ ਤਾਧਾ ਪ. ਅੰਧਿਕੇਸ਼ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਕੀਤੀ।

ਕੇਦਾਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਥਮਾਂ ਲੇਈ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਤਗਰ ਦੀ ਪਢਾਈ ਰਘੁਨਾਥ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਥਮਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਰਣਵੀਰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਥਮਾਂ ਦਸਮੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਫਹੀ ਪ੍ਰਿੰਸ ਑ਫ਼ ਵੈਲਜ਼ ਕਾਲੇਜ ਥਮਾਂ ਬੀ. ਏ. ਕਰਿਯੈ ਲਾਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਥਮਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਚ ਏਸ. ਏ. ਕੀਤੀ। ਫਹੀ ਇਨ੍ਹੋਂ ਮਾਸਟਰ ਑ਫ਼ ਓਰਿਯੋਨਲ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦੀ ਡਿਗ੍ਰੀ ਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਪਢਾਈ ਖਤਮ ਹੋਨੇ ਪਰੈਨਤ ਸਨ् 1921 ਚ ਆਰਕਿਯਾਲੋਜੀਕਲ ਸਰੱਫ਼ ਑ਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਉਤਰੀ ਸਰਕਲ ਚ ਏਕਸਕੋਵੇਸ਼ਨ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਦੇ ਔਹਦੇ ਪਰ ਨਿਯੁਕਿਤ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲਾਂਦਾ ਯੂਪੀ., ਹਡਘਾ ਆਦਿ ਪਰ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕਮਾ ਕਰੋਆਧਾ ਤੇ ਪਰਾਨੀ

ਕੀਮਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਰਾਮਦ ਕਰਿਏ ਸਭਨੋਂ ਚੀਜ਼ੋਂ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਨਾਥ, ਟੈਕਸਲਾ, ਤੇ ਹਡ਼ਪਾ ਦੇ ਅਜੈਬਘਰੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੇ ਔਹਦੇ ਪਰ ਕਮ ਕੀਤਾ। ਲਾਲ ਕਿਲਾ ਸ਼੍ਯੂਜ਼ਿਯਮ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਰੈਹਨੇ ਪਰੈਨਤ ਨੇਸ਼ਨਲ ਸ਼੍ਯੂਜ਼ਿਯਮ ਵੀ ਇੱਡਸ ਵੈਲੀ ਸੈਕਸ਼ਨ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਬੀ ਰੇਹ। ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਸੈਂਟ੍ਰਲ ਏਸ਼ਿਯਨ ਸ਼੍ਯੂਜ਼ਿਯਮ ਨਮੀ ਦਿਲੀ ਚ ਟੈਕਨੀਕਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਦੇ ਔਹਦੇ ਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ ਤੇ ਉਥੂੰ ਦਾ ਗੈ ਰਟੈਰ ਹੋਏ। ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਓਹ “ਆਲ ਇੰਡਿਆ ਹਿਸਟਾਰਿਕਲ ਕਾਂਗ੍ਰੇਸ ਦੇ ਸਦਸਥ ਬੀ ਰੇਹ। ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬੀ ਜ਼ਾਤਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਾਨਧਿ ਮਹਾਵਿਦਾਲਾਯ ਥਮਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਸੰਗੀਤ ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਖਾਸੀ ਰੱਚਿ ਹੈ।

ਪਾਂ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੋਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਖੀਰੀ ਸਮੇਂ ਚ ਮਤੇ ਬਮਾਰ ਰੈਹਨੇ ਪਰੈਨਤ ਸਨ् 1980 ਚ ਇੰਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਈ ਗੇਆ।

(ii) ਰਚਨਾਂ : ਪਾਂ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੁੰਦਾ ਸ਼ੋਧ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ ਬਢਾ ਮਤਾ ਧੋਗਦਾਨ ਰੇਹਾ ਖਾਸਕਾਰੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ, ਮੂਰਿਕਲਾ ਆਦਿ ਕਲਾਏਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨੇ ਸ਼ੋਧ ਕਮਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕੇਈ ਲੇਖ ਤੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਪਢਿਏ ਅਨਸੁਲੜੀ ਗੁਣਿਧਿਆਂ ਗੀ ਸੁਲਝਾਏ ਦਾ ਏ। ਅਪਨੇ ਸ਼ੋਧ ਕਮਾ ਗੀ ਕਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਓਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤ, ਹਿੰਦੀ, ਉਰ੍ਦੂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਲਿਖਦੇ ਰੇਹ। ਤੰਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਹਰ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :—

- ❖ ਦ ਲਾਇਟਸ ਑ਫ ਇੱਡਸ ਸਿਵਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਵਾਲ੍ਯੂਮ 1 ਤੇ 2 (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)
- ❖ ਸਿੰਘੁ ਸਾਭਤਾ ਕਾ ਆਦਿ ਕੇਨਦ੍ਰ ਹਡ਼ਪਾ (ਹਿੰਦੀ)
- ❖ ਸਿੰਘੁ ਸਾਭਤਾ ਸਮੀਕਾ (ਹਿੰਦੀ)
- ❖ ਭਾਰਤ ਕੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿਕ ਪਰਮਪਰਾ (ਹਿੰਦੀ)
- ❖ ਭਾਰਤੀਧ ਪੁਰਾਤਤਵ ਭਾਗ—2 (ਹਿੰਦੀ)
- ❖ (ਸ਼੍ਰੀ ਬੀ. ਏਸ. ਅਗਰਵਾਲ ਹੁੰਦੈ ਕਨੈ ਰਲਿਏ ਲਿਖੀ ਦੀ ਪੋਥੀ)
- ❖ ਤੌ਷ੀ ਸ਼ਤਕਮ—ਤਵੀ ਨਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਤੀ ਚ ਸੌ ਸ਼ੁਤੀ ਸ਼ਲੋਕ (ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਰੰਧ ਸਮੇਤ)
- ❖ ਭਾਰਤ ਵਿਜਯਮ (ਅਨਛਪੀ, ਹਤਿਆਂ ਲਿਖੀ ਦੀ ਪੋਥੀ)
- ❖ ਹਡ਼ਪਾ ਕੀ ਗਾਇਡ (ਉਰ੍ਦੂ)
- ❖ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਧਾਵਲੀ (ਡੋਗਰੀ)
- ❖ ਕਥਾ ਸਾਰਿਤਸਾਗਰ (ਅਨੁਦਿਤ ਰਚਨਾ)

ਪਾਂ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੁੰਦੇ ਅਨੁਸਾਰਨਾਤਮਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਮਾਂ ਲੇਈ ਜਮ੍ਹਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਸਮੇਂ—ਸਮੇਂ ਪਰ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੈਹਲਾ ਸਮਾਨ ਇਨ੍ਹੋਂਗੀ ਮੁਕਖਮੰਤੀ ਮੀਰ ਕਾਸਿਮ ਹੋਰੋਂ ਤੇ ਦੂਆ ਸ਼ੇਖ ਅਵਦੁਲਲਾ ਹੁੰਦੇ ਆਸੇਆ ਦਿੱਤਾ ਗੇਆ।

ਇੰਦੇ ਖੋਜਪੂਰ੍ਣ ਕਮਾਂ ਆਸਟੈ ਧੂ ਪੀ. ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੀ ਸਮਾਨਿਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

(iii) ਪਾਂ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤ੍ਰਾ ਚ ਧੋਗਦਾਨ : ਪਾਂ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਤੀ ਹੋਰੋਂ 1961 ਈ. ਚ ਜਮ੍ਹਾ ਚ ਪਰਤੋਨੇ ਪਰੈਨਤ ਅਪਨੀ ਮਾਤ੍ਰਮਾਂਤਾ ਲਿਖਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਚ ਇੰਦੀ ਮੈਲਿਕ ਪੁਸ਼ਟਕ “ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਧਾਵਲੀ” ਨਾਂ ਕਨੈ ਸਨ् 1969 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਾਂਗ੍ਰੈਹ ਚ ਅਟ੍ਰ ਨਿਬਧ ਸਕਲਤ ਨ। ਇੰਦੇ ਚਾ ਕਿਸ਼ ਪੈਹਲੇ ਗੈ ਪਤ੍ਰ—ਪਤਿਕਾਏਂ ਚ ਛਪੀ ਚੁਕੇ ਦੇ ਨ ਤੇ ਕਿਸ਼ ਪੈਹਲੀ ਬਾਰੀ ਇਸ ਪੁਸ਼ਟਕ

ਚ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਨਿਬੰਧ ਦੁਗਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹਤਾ ਕਨੈ ਸਰਬਂਧਤ ਨ। 'ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਸਾਂਗ੍ਰਹਾਲਾਯ ਦੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਲੇਖ', ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਚ ਪੁਰਾਤਤਵ ਖੋਜ ਤੇ 'ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਰਕ' ਨਿਬੰਧ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਕਨੈ ਸਰਬਂਧਤ ਨ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ 'ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਸਾਂਗ੍ਰਹਾਲਾਯ ਦੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਲੇਖ' ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਸ਼੍ਰੀਜਿਯਮ ਚ ਰਖੇ ਗੇਂਦੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਦੇਵ-ਮੂਰਿਧਿਆਂ ਕਨੈ ਸਰਬਂਧਤ ਏ। ਇਹ ਸ਼ਾਰਦਾ ਲੇਖ ਦੇਵ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਇਮਾਰਤੀ ਪਥਿਆਂ ਪਰ ਲਿਖੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਇੰਦੀ ਗਿਨਤਾਰੀ 20 ਦੇ ਕਰੀਬ ਏ। ਇਹ ਲੇਖ ਇਸ ਲੇਈ ਮਹਤਾ ਰਖਦੇ ਨ ਜੇ ਇੰਦੇ ਥਮਾਂ ਉਸ ਬੇਲਲੇ ਦੀ ਰਾਜਨੈਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਆਰਥਕ ਦਰਸਾ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਕ-ਇਕ ਲੇਖ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਸੂਰਿਆਂ ਦਾ ਆਕਾਰ, ਸਥਾਪਨਾ, ਸਥਾਨ, ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਦੇ ਨਾਂਡ ਬਾਗੈਂਦਾ ਵਰਣਨ ਬਡੇ ਵਿਸ਼ਲੇ਷ਨਾਤਮਕ ਫੰਗੈ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਇੱਨੋਂ ਲੇਖਾਂ ਥਮਾਂ ਏਹ ਬੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ ਜੇ ਉਸ ਬੇਲਲੈ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤ, ਸ਼ਾਰਦਾ ਤੇ ਨਾਗਰੀ ਲਿਪਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਗਣੇਸ਼, ਰਾਮ ਸੀਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਜਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬੁਦ਼ਵ ਧਰਮ ਗੀ ਬੀ ਮਨਦੇ ਹੈ।

'ਦੁਗਰ ਦੇਸ ਦੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਤੇ ਸੂਰਿਕਲਾ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਜਸਮੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਿਧਿਆਂ ਪਰਾਨੀ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਦਾ ਤੁਲਲੇਖ ਖੋਜਾਤਮਕ ਫੰਗੈ ਕਨੈ ਕੀਤਾ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਚ ਚਾਰ ਉਪਲੇਖ ਨ। ਦੁਗਰ ਦੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਗੀ ਤ੍ਰੀਂ ਹਿੱਸੇ ਚ ਬੰਡਦੇ ਹੋਈ, ਪੈਹਲੇ ਹਿੱਸੇ ਚ ਬਸੋਹਲੀ, ਮਹਾਦੇਹਾਰ, ਮਹਾਨਪੁਰ, ਨਗਰੋਟਾ-ਪ੍ਰਥੀਪਾਲ, ਬਲੌਰ, ਸੁਕਰਾਲਾ, ਥਡਾ ਕਲਾਲ, ਖੂਨ, ਮਾਨਸਰ, ਕਾਲਾ-ਦੇਹਾਰ, ਰਿਆਸੀ, ਰਾਮਨਗਰ, ਕਿਰਮਚੀ, ਸਾਮਾਂ, ਨਗਰੀ-ਪਡਾਲ, ਜਸਰੋਟਾ, ਸੁਦਵ-ਮਹਾਦੇਵ, ਭਦ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਕਿਥਤਵਾਡ ਦੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦਾ ਬਾਅਦਾ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਫੰਗੈ ਕਨੈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਜਸਮੂ ਤੇ ਏਹਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਸਮਾਰਕ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਉਪਲੇਖ ਚ ਪੀਰ-ਮਿਟਠਾ ਪੀਰ ਖੋਹ, ਬਾਹਵੇ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਨਾਨਕੀ ਦੀ ਬਾਂ, ਪੰਚਬਕਤਰ ਮੰਦਰ, ਪਰਾਨੀ ਮੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰਾਦਰੀ, ਸ੍ਰੂਝ ਸਿਮਲੀ, ਰਾਮਗਢ, ਪੁਰਮਂਡਲ, ਉਤਰਬੈਹਨੀ ਬਾਗੈਰਾ ਦੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ।

'ਚਨਹਾਵ ਪਾਰੈ ਦੇ ਸਮਾਰਕ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਚ ਅਖਨੂਰ, ਰਜੌਰੀ, ਭੇਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਾਹਬ, ਨੌਸ਼ਹਾਰਾ, ਪੁਂਛ, ਨੂਰੀ ਛੜਬਲੀ, ਲੋਹਰ ਕੋਟ ਬਾਗੈਰਾ ਦੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਤੇ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ।

'ਜਸਮੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਸੂਰਿਕਲਾ' ਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਤੈਹਤ ਜਸਮੂ ਦੀ ਸੂਰਿਕਲਾ ਦੇ ਸਭਨੋਂ ਥਮਾਂ ਪਰਾਨੇ ਉਦਾਹਰਣ ਅਖਨੂਰ ਕੋਲ ਅੰਮਾਰਾਂ ਥਮਾਂ ਮਿਲੀ ਦਿਧਿਆਂ ਸੂਰਿਧਿਆਂ ਗੀ ਮਨੇ ਦਾ ਏ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਮਿਟਟੀ ਦੇ ਨਰਮਸਤਕ, ਗਂਧਾਰ ਸੂਰਿਕਲਾ ਦੇ ਨਸੂਨੇ, ਮਿਟਟੀ ਦਿਧਿਆਂ ਖਡਾਲੀ ਬਾਗੈਰਾ ਸ਼ਾਮਲ ਨ।

ਦੁਗਰ ਦੇ ਧੋਧੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦਾ ਜਿਕਰ 'ਜਰਨੈਲ ਵਜੀਰ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਹ' ਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਬੀ ਤ੍ਰੀਂ ਉਪਲੇਖ ਨ। ਧ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਹ ਦੇ ਜਨਮ, ਜਸਮੂ ਔਨੇ, ਵਾਪਸ ਕਾਂਗਡੇ ਜਾਨੇ, ਉਥੂਂ ਆ ਪਰਤਿਧੀ ਜਸਮੂ ਔਨੇ ਤੇ ਲੋਗਰਾ ਫੌਜ ਚ ਤੱਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਲਦਦਾਖ ਦੇ ਰਾਜੇ ਗੀ ਰਹਾਨਾ, ਲਦਦਾਖ ਦੀ ਬਾਗਾਵਤ ਦਾ ਨਵੇਡਾ ਕਰਨਾ, ਰਿਆਸਤਾ ਦਿਧਿਆਂ ਹਦਦਾਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਗਰ ਬਦਾਨੇ ਤੇ ਮੌਤ ਤਗਰ ਦਾ ਹਾਲ ਬਾਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਹਾਲਤ' ਸਿਰਲੇਖ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਜੇ ਉਸ ਬੇਲਲੈ ਸੁਲਖਾ ਦੀ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਹਾਲਤ ਖੜੀ ਨੇਈ ਹੈ। ਜਿਸਲੈ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਹ ਸ਼ਹੀਮੇ (ਲਡਾਇਧੀ) ਚ ਰੁਜ਼ੇ ਦਾ ਹਾ ਉਸਲੈ ਦਸ਼ਾ ਬਡੀ ਗੁੰਡਲਦਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਜੋਰਾਵਰਸਿੰਹ ਹੋਰ ਅਪਨੀ ਛਾਦਰੀ ਕਾਰਣ ਅਗੋਂ-ਅਗੋਂ ਬਧਦੇ ਗੇ ਤੇ ਅਪਨੀ ਜਨਮਭੂਮਿ ਆਸਤੈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਈ ਗੇ।

'ਦੁਗਰ ਦੇਸੈ ਦਾ ਸ਼ਲੈਪਾ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਦੁਗਰ ਦੇ ਖੁਬਸੂਰਤ ਛਾਡੋਂ, ਦਰਧਾਏ, ਬਨਸਪਤਿਧਿਆਂ ਤੇ ਜਲਵਾਹੁ ਦਾ

ਸੁਂਦਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਏਹ ਇਕ ਸਰ्व-ਆਤਮਕ ਤੇ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਲੇਖ ਏ ਤੇ ਇਸ ਚ ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਸਥੀਰ ਝਲਕਦੀ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਇਨ੍ਹੋਂ ਢੁਗਗਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੰਡ ਤੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਇਲਾਕੇ ਰੁਕਖ-ਬੂਹਟੇ, ਘਾੜੇ-ਦਰਧਾਏ, ਜਾਨਕਾਰੀ-ਪੈਂਛਿਧੇ ਤੇ ਖਨਿਜੇ ਬਾਰੈ ਖਾਸੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਰਾਜਾਏ ਦਾ ਸ਼ਾਸ਼ਕਿਤ ਇਤਿਹਾਸ' ਲੇਖੈ ਚ ਪੱਧ ਉਪਲੇਖ ਨ। ਏਹਦੇ ਚ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਰਾਜਾ ਬਾਹਲੋਚਨ ਥਮਾਂ ਲੇਇਧੈ ਕਰਣਿਸ਼ਹਿੰ ਤਗਰ ਸਭਨੋਂ ਰਾਜਾਏ ਬਾਰੈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਰਾਜਾਏ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨੇ ਆਸਟੈ ਕਲਹਣ ਦੀ ਰਾਜਤਰਾਂਗਿਨੀ, ਗੁਲਾਬਨਾਮਾ, ਪਾਸਟਰ ਟ੍ਰੈਵਲਸ ਖੰਡ ਇਕ, ਚਮਕਾ ਗੇਜੇਟਿਅਰ, ਹਿਸਟ੍ਰੀ ਑ਫ ਪੰਜਾਬ ਬਗੈਰਾ ਪੁਸ਼ਟਕੇਂ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੋਖਿਧਿਧੇਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨੇ ਲੇਖ ਦੇ ਫੁਟਟ-ਨੋਟਾਂ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਚ ਪੁਰਾਤਤਵ ਦੀ ਖੋਜ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਖੋਜਪੂਰ੍ਣ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲੇਖ ਏ। ਇਸਗੀ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਤਾਂਨੋਂ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਜੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਪੁਰਾਤਤਵ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁੰਡ ਵਿਦਵਾਨ 'ਜਨਰਲ ਕਨਿੰਘਮ' ਨੇ ਸਨ 1846 ਚ ਪਾਯਾ ਹਾ। ਇਸ ਖੋਜ ਦੌਰਾਨ ਕਨਿੰਘਮ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪਤਲਾਲ ਕਰਿਧੈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਖੰਡਰਾਂ ਦਾ ਸਰਬਂਧ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਗਰੈ ਕਨ੍ਹੈ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਇਸ ਲੇਖ ਚ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਸਮੇਂ ਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਥਾਹ੍ਰੋਂ ਪਰ ਕੀਤੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਚ ਮਿਲੀ ਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਤਾਂਨੋਂ ਏਹ ਬੀ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਜੇ ਕੁਝੋਂ-ਕੁਝੋਂ ਲੋਕੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਚ ਕਮ ਕੀਤਾ।

'ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਰਕ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦੀ ਬੰਡ ਕਾਲ-ਮੈਡੋਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤ੍ਰਾਂ ਹਿਸ਼ਤੈ ਚ ਕਰਿਧੈ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਦੇ ਤ੍ਰੈਨੇ ਰੂਪੇ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਤਾਂਨੋਂ ਪੈਹਲੇ ਰੂਪ ਦਾ ਸਮਾਂ ਈ. ਦੂਰੂ ਕੋਲਾ ਲੇਇਧੈ ਸਤਮੀ ਸਦੀ ਤਗਰ ਮਨੋਦਾ ਏ। ਪੈਹਲਾ ਰੂਪ ਬੌਧ ਧਰਮ ਕਨ੍ਹੈ ਸਰਬਂਧਤ ਹਾ। ਦੂਆ ਰੂਪ ਅਠਮੀ ਸਦੀ ਥਮਾਂ ਲੇਇਧੈ 13ਮੀ ਸਦੀ ਤਗਰ ਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤਿ ਉਤਮ, ਪੈਹਲੇ ਯੁਗ ਅਰਥਾਤ ਰੂਪ ਸ਼ਾ ਪ੍ਰੋਡ ਰੂਪ ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਰਾਜਾ ਲਲਿਤਾਦਿਤਿ ਤੇ ਰਾਜਾ ਅਵਨਿਰਿਵਮਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਉਤਕ੃ਸ਼ਟ ਤੇ ਚਰਸ ਸੀਮਾ ਪਰ ਹੀ।

ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਦਾ ਤ੍ਰਿਏ ਰੂਪ ਗੀ ਤਾਂਨੋਂ 14ਮੀ ਸਦੀ ਥਮਾਂ 18ਮੀ ਸਦੀ ਤਗਰ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ। ਏਹ ਰੂਪ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਨ੍ਹੈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਾਟੀ ਚ ਆਯਾ। ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ' ਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੈਹਤ ਏਹਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ।

ਪ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਦਾ ਆਲਾ ਨਮੂਨਾ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਦੀ 'ਯਾਮਾ ਮਸ਼ਿਜਦ' ਗੀ ਮਨੇ ਦਾ ਏ।

'ਰਾਮਨਗਰ ਮੈਹਲੇ ਦੇ ਭਿਤਿਚਿਤ੍ਰ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਬਾਰੈ ਖੋਜਪੂਰ੍ਣ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲੇਖ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਦਿਵਾਰੋਂ ਪਰ ਬਨੇ ਦੇ 11ਏ ਚਿਤ੍ਰਰੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਮਤਾ ਸਾਰਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਚਿਤ੍ਰਰ ਰਾਜਾ ਸੁਚੇਤ ਸਿੱਹ ਕਨ੍ਹੈ ਸਰਬਂਧਤ ਨ।

ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਯੋਗਦਾਨ ਗੀ ਦਿਖਦੇ ਹੋਈ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ-ਧਾਰਾ ਚ ਛੜਾ ਬਾਦਧਾ ਗੈ ਨੈਈ ਏ। ਬਲਕੇ ਹਰ ਇਕ ਨਿਬੰਧ ਅਸੋਂ ਗੀ ਬੜੀ ਮਤੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨੇ ਆਹਲਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧੋਂ ਗੀ ਪਢਿਧੈ ਅਸ ਜਮ੍ਹੂ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਵਾਸਤੁਕਲਾ, ਮੂਰਤਿਕਲਾ ਤੇ ਰਾਮਨਗਰ ਦੇ ਮੈਹਲੇ ਦੇ ਭਿਤਿਚਿਤਰੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼ਾਰਪੂਰਵਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਨੇ ਆਂ।

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C . No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – IV
LESSON – 10

**प्रो. चम्पा शर्मा हुंदा जीवन–परिचे, रचनां ते डोगरी निबंध दी
विकास–यात्रा च योगदान :
रूपरेखा**

10.1 उद्देश्य

इस पाठ गी पढ़िये विधार्थी प्रो. चम्पा शर्मा हुंदे जीवन–परिचे, उंदियें रचनाएं ते डोगरी निबंध गी उंदे योगदान बारै जानकारी हासल करी सकडन। ते उंदे योगदान बारै पुछे गेदे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

10.2 पाठ–परिचे

इस पाठ च प्रो. चम्पा शर्मा हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते डोगरी निबंध गी उंदे योगदान बारै विस्तृत जानकारी दित्ती गेदी।

10.3 पाठ–प्रक्रिया :

- (i) प्रो. चम्पा शर्मा हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) प्रो. चम्पा शर्मा हुंदियां रचनां।
- (iii) प्रो. चम्पा शर्मा हुंदा डोगरी निबंध दी विकास यात्रा च योगदान।

प्रो. चम्पा शर्मा ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च इंदा योगदान :

(i) जीवन–परिचे : डोगरी भाशा दियां प्रसिद्ध साहित्यकार प्रो. चम्पा शर्मा हुंदा जन्म 9 जून 1941 ई. गी जिला साम्बा दे इक ग्रां 'डग्होड' च होआ। इंदे पिता जी दा नां पं. दीवान चंद शर्मा ते माता जी दा नां श्रीमती रामरक्ष्मी शर्मा ऐ। इंदी मुंडली पढ़ाई सरकारी प्राइमरी स्कूल, चौगान फत्तू च होई। इनें 1960 ई. च सैकैड पोजीशन कनै बी. ए. पास कीती ते फही 1961 ई. च प्रभाकर, 1962 ई. च बी. एड्ड. दी परीक्षा फस्ट डिवीजन च पास कीती। 1963 ई. च इनें जम्मू–कश्मीर यूनिवर्सिटी च एम.ए. संस्कृत च दाखला लेआ ते फस्ट क्लास फस्ट पोजीशन लेइये एम. ए. संस्कृत दी डिग्री हासल कीती। एहदे बाद प्रो. वेद कुमारी घई हुंदे निर्देशन च पी. एच. डी. दी डिग्री 1975 ई. च हासल कीती। फही इनें 1977 च शिरोमणि (आनर्स दा डोगरी) दी परीक्षा बी पास कीती।

सन् 1969 च महिला कालेज गांधीनगर च संस्कृत दियां लैक्चरर लग्गी गेइयां। फही सन् 1975 च पोस्ट ग्रेजुएट संस्कृत विभाग जम्मू यूनिवर्सिटी च संस्कृत दियां लैक्चरर नियुक्त होइयां। सितम्बर 1980 ई. च जम्मू

यूनिवर्सिटी दे डोगरी रिसर्च सेंटर च बतौर सीनियर फैलो—इन—डोगरी ते डायरैक्टर नियुक्त होइयां। इ'नें डोगरी डिपार्टमैंट खुलाने च बड़ी मती मेहनत कीती ते सन् 1983 च एम. ए. डोगरी दी पढाई शुरु करोआई। डिपार्टमैंट खुलने थमां लेइयै सन् 1999 तगर एह विभाग—अध्यक्षा रेहियां। इ'नें अपने कार्यकाल दौरान केर्झ विद्यार्थ्यों डोगरी भाशा दियें बक्ख—बक्ख विद्याएं पर एम. फिल. ते पी. एच. डी. दी डिग्रियें लई निर्देशन दित्ता।

प्रो. चम्पा शर्मा होर केर्झ प्रतिशिठ साहित्यक ते समाजक संस्थाएं कन्नै जुड़ी दियां न। बक्ख—बक्ख संस्थाएं च केर्झ औहदे पर कार्य कीता ते इसलै बी करा करदियां न।

प्रो. चम्पा शर्मा हुंदे शिक्षा, समाजक ते साहित्यक खेतैर च महत्वपूर्ण योगदान आस्तै भारत ते रियास्ता दियें बक्ख—बक्ख संस्थाएं इ'नेंगी पुरस्कारें कन्नै सम्मानित कीते दा ऐ।

(ii) रचनाः : प्रो. चम्पा शर्मा होरें विद्यार्थी जीवन च गै लिखना शुरु करी दित्ता हा। उंदी पैहली कविता सन् 1959 च 'पुकार' नांड कन्नै महिला कालेज परेड थमां प्रकाशत होने आहली पत्रिका 'द्विगर्त' च छपी ही। 'मालतू' नांड कन्नै इंदी पैहली कहानी बी द्विगर्त पत्रिका च गै छपी ही। इ'नें मौलिक रचनाएं दे इलावा मती सारियें कताबें दा सम्पादन ते अनुवाद बी कीते दा ऐ। इंदी रचनाएं दा ब्यौरा इस चाली ऐ :-

- ❖ डोगरी काव्य चर्चा (आलोचना, सन् 1969)
- ❖ इक झांक (लेख संग्रह, 1976 ई.)
- ❖ जम्मू धरती (कविता संग्रह, 1979 ई.)
- ❖ डुग्गर दा लोक—जीवन (लेख संग्रह, 1985 ई.)
- ❖ अनुवाद—विज्ञान (को—अथर, 1985 ई.)
- ❖ गूढे धुंधले चेहरे (रिखाचित्र संग्रह, 1988 ई.)
- ❖ काव्य—शास्त्र ते डोगरी काव्य समीक्षा (साहित्य आलोचना, 1988 ई.)
- ❖ ठाकुर रघुनाथ सिंह सम्याल (मोनोग्राफ, 1991 ई.)
- ❖ जे जींदे जी सुरग दिक्खना (गीत संग्रह, 1991 ई.)
- ❖ जम्मू के प्रमुख पर्व—त्यौहार (हिंदी च)
- ❖ डोगरी भाषा में प्रयुक्त संस्कृत शब्दों का अर्थ विषयक अध्ययन (शोध—प्रबंध)
- ❖ साक सुन्ना, प्रीत पित्तल (कहानी संग्रह, 1996 ई.)
- ❖ निहालप (गज़ल संग्रह, 2001 ई.)
- ❖ गढीरना (दोह—चमुखें दा संग्रह 2008 ई.)
- ❖ चेतों दी रोहल (कवितां संग्रह, 2004 ई.)
- ❖ क्या एह सच नई ? (लेख संग्रह, 2011) बगैरा

इंदे इलावा इ'नें मतियें सारियें पुस्तकें दा सम्पादन ते दूसर्यें भाशाएं थमां डोगरी भाशा च अनुवाद बी कीते दा ऐ।

(iii) प्रो. चम्पा शर्मा हुंदा डोगरी निबंध दी विकास—यात्रा च योगदान : डोगरी गद्य च प्रो. चम्पा शर्मा हुंदा योगदान उल्लेखने जोग ऐ। इंदी पैहली पुस्तक 'डोगरी काव्य चर्चा' 1969 बरे च प्रकाशत

ਹੋਈ। ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਚ ਇੰਦਾ ਪੈਹਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇੰਦੀ ਦੂਰੂ ਪੁਸ਼ਟਕ 'ਇਕ ਝਾਂਕ' ਏ। ਇਹ 1976 ਬਾਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹ ਚ ਕੁਲ ਸਤ ਲੇਖ ਸਕਲਤ ਨ। ਇਹਦੇ ਚ ਪੱਜ ਲੇਖ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਪੈਹਲੁਏਂ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਇੰਦੇ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਲੇਖ ਆਧੁਨਿਕ ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੁਆਤਮ ਗੀ ਬਾਂਦੇ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਨ। ਪੈਹਲੇ ਲੇਖ ਚ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ—ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਭੇਂਦੇ, ਲੋਕ—ਗੀਤੇ, ਲੋਕ—ਕਥੋਂ, ਕਹਾਵਤੋਂ ਮੁਹਾਵਰੋਂ, ਫਲੌਹਨਿਧੀਂ, ਛਦੇਂ ਆਦਿ ਦਾ ਬਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। 'ਲੋਕ—ਸਾਹਿਤਿ' ਦੀ ਸੀਮਾ—ਰੇਖਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਦੀ ਸਰੋਕਖਡ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਦੂਆ ਲੇਖ 'ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਚ ਰੂਪ, ਰਸ ਤੇ ਗਾਂਧਾ' ਪਰ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਹਦੇ ਚ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ—ਗੀਤੋਂ ਦੇ ਸ਼ੀਂਥੇ ਚਾ ਝਾਂਕਦੇ ਰੂਪ—ਸ਼ਲੈਪੇ ਤੇ ਰਸੋਂ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪ੍ਰਯੋਗੋਂ ਦਾ ਸੁਖਮ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਥਮਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ ਜੇ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਜਨਤਾ ਬੀ ਸਾਜ—ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਦੇ ਤੌਰ—ਤਰੀਕੇਂ ਦੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਰਸਾਨੁਮੂਲਿਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕੀਨ ਹੀ। ਲੋਕ ਕਵਿਧੀਆਂ ਆਸੇਆ ਨਾਥਕਾਏਂ ਦੇ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਸ਼ਾ—ਸੁਆਤਮ, ਰਾਂਗ—ਫੰਗ ਤੇ ਰੂਪ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ੈਲ ਚਿਤ੍ਰਣ ਅਸੋਂ ਗੀ ਤ੍ਰਿਧੀਆਂ ਲੇਖ ਚ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦਾ ਏ। 'ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਚਿਤ੍ਰਣ' ਲੇਖ ਚ ਢੁਗਗਰ—ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਇਕ—ਇਕ ਪੈਹਲੁ—ਰੂਤੋਂ—ਛਾਰੋਂ, ਨਦਿਧੀਂ—ਨਾਲੋਂ, ਧਾਰੋਂ—ਘਾਡੋਂ, ਰੁਕਖੋਂ—ਬੂਹਟੋਂ, ਪਕਖੁਲੁ—ਪਖੇਰੁਏਂ, ਪਸੁ—ਪੈਂਛਿਧੀਂ, ਫੁਲਲੋਂ—ਕਲਿਧੀਂ ਅਰਥਾਤ् ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਦਾ ਸੁਨਦਰ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਏ ਦਾ ਏ।

'ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ—ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਨਾਰੀ' ਲੇਖ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਕਹਿ ਅਲਮਸਤ, ਮਧੁਕਰ, ਯਸ ਰਾਮਨਾਥ ਵੇਦਪਾਲ 'ਦੀਪ', ਰਾਮਲਾਲ ਰਾਮਨਾਥ, ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵਤੀ, ਚਰਣ ਸਿੰਹ ਬਗੈਰਾ ਕਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਝਲਕਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੁਰੋਂ ਦੀ ਸੁਨਦਰ ਚੰਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਆਧਾਰਿਤਿਕਤਾ' ਲੇਖ ਚ ਆਧਾਰਿਤਿਕਤਾ ਦੀ ਪਰਿਆਵਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਕਹਿ ਅਲਮਸਤ, ਮਧੁਕਰ, ਯਸ ਰਾਮਨਾਥ ਵੇਦਪਾਲ 'ਦੀਪ', ਰਾਮਲਾਲ ਰਾਮਨਾਥ, ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵਤੀ, ਚਰਣ ਸਿੰਹ ਬਗੈਰਾ ਕਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਚ ਝਲਕਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੁਰੋਂ ਦੀ ਸੁਨਦਰ ਚੰਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਾ ਖੀਰੀ ਲੇਖ 'ਡੋਗਰੀ ਕਵਿਤਾ ਚ ਨਮੋਂ ਸੁਰ' ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਚ ਸਨ् 1960 ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਕਵਿਧੀਆਂ ਆਸੇਆ ਛਾਂਦੋਬੜ੍ਹ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੋਹ ਛੋਡਿਧੈ ਛਾਂਦਮੁਕਤ (Free Verse) ਚ ਲਿਖਨੇ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਹੋਰ ਲੇਖ ਸਾਂਗੈਂਹ 1984 ਬਾਰੇ ਚ 'ਢੁਗਗਰ ਦਾ ਲੋਕ ਜੀਵਨ' ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ, ਲੋਕਜੀਵਨ ਤੇ ਲੋਕ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਬਾਰਾਂ ਲੇਖ ਸਕਲਤ ਨ। ਪੈਹਲੇ ਲੇਖ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਹੋਰੋਂ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ—ਗੀਤੋਂ ਰਾਹੋਂ ਜਸ੍ਤੀ ਸ਼ੈਹਰ ਤੇ ਇਸਦੇ ਲੋਕ—ਜੀਵਨ ਗੀ ਦਰਸਾਏ ਦਾ ਏ। ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਪਰਵਿਤਿਹਾਰ ਤੇ ਜਨ—ਜੀਵਨ, ਬੇਆ ਤੇ ਢੁਗਗਰ ਦਾ ਨਾਰੀ—ਜੀਵਨ, ਡੋਗਰੇ ਪਕਵਾਨ ਤੇ ਅਨੇਕ, ਮਾਂਗਲਿਕ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤ ਤੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ, ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ—ਗਾਥਾਏਂ ਚ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ, ਡੋਗਰਾ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਤੇ ਜਨ—ਜੀਵਨ ਸਰਬਾਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨੇ ਆਹਲੇ ਸ਼ਹਿਰਪੂਰ੍ਣ ਲੇਖ ਨ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹ ਚ **'ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਚ ਬਾਲ—ਜੀਵਨ'** ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਗਿਲ੍ਲੁਏਂ ਦਿਧੀਂ ਖੋਡੋਂ, ਬਾਲ—ਗੀਤੋਂ, ਲੋਰਿਧੀਂ ਤੇ ਮਾਵੋ—ਦਾਦਿਧੀਂ ਆਸੇਆ ਗੱਢੇ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਏ। 'ਬਾਵਾ ਜਿਜ਼ੋ' ਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਝਲਕਦੀ ਏ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਾ ਖੀਰੀ ਲੇਖ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਚ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੃ਣ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੁਤਾ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਲੇਖਾਂ ਚ ਬਰਤੋਈ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਸਰਲ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਏ।

ਪ੍ਰੋ. ਚਮਾ ਰਾਮਨਾਥ ਹੁੰਦਾ ਅਗਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ **ਗੁਢੇ ਧੁੰਧਲੇ ਚੇਹਰੇ** ਰੇਖਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਦਾ ਸਾਂਗੈਂਹ ਸਨ् 1988 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ

ਹੋਆ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਂ ਚ ਡੋਗਰਾ ਸਮਾਜ ਦਿਧੋਂ ਖੂਬਿਧੋਂ—ਖਾਮਿਧੋਂ ਤੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਸਨੀਕੇਂ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਸੁਆਤਮੋ—ਕਿਰਦਾਰੋਂ ਗੀ ਕੇਂਦ੍ਰ ਬਨਾਇਆ ਸਤਾਰਾਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਾਤਰੋਂ ਚ ਇਕ ਪਾਤਰ 'ਭੂਆਂ ਫਚਵਾਂ' ਗੀ ਛੋਡਿਧੈ ਬਣਕ ਸਬੈ ਪਾਤਰ ਕਾਲਪਨਕ ਨ ਪਾਰ ਏਹ ਸਬੈ ਇਸ੍ਤੇ ਡੁਗਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਸਨੀਕ ਬੜ੍ਹਾਂਦੇ ਨ। 'ਭੂਆਂ ਫਚਵਾਂ' (ਸਾਢੀ ਬੋਬੋ) ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਚ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਦ੃ਢ਼ ਹੌਸਲੇ, ਹਠੀ ਸੁਆਤਮ, ਜਨਕਲਿਆਣ ਤੇ ਤਾਗ ਦੀ ਮੂਰਤ ਆਂਡਿਧੋਂ—ਗੁਆਂਡਿਧੋਂ ਪਰ ਰੋਹਬ—ਗਲਬਾ ਰਖਨੇ ਆਹਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਚਿਤ੍ਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। 'ਮਾਮਾ ਸ਼ਾਹਬਦੀਨ' ਬੀ ਕਾਫੀ, ਪ੍ਰਮਾਵਸਾਲੀ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਗੀ ਧਰਮ—ਨਿਰਪਕਖਤਾ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਰਵਾਦਾਰੀ ਦੀ ਸਮਾਲ ਕਾਯਮ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ।

'ਸਾਡਿਆਂ ਨਾਨਿਆਂ—ਦਾਦਿਆਂ' ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਰਾਹੋਂ ਲੋਕ ਕਥੋਂ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਖ਼ਜਾਨੇ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਪਰੋਆਰੇ ਦਿਧੋਂ ਬਰਕਤੋਂ ਬਕਖੀ ਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦੋਆਏ ਦਾ ਏ। ਕੀ ਜੇ ਦਾਦਿਆਂ—ਨਾਨਿਆਂ ਅਪਨੇ ਦੋਹਤੱਖੋਂ—ਪੋਤਰੋਂ ਗੀ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦ ਸ਼ਾ ਬੀ ਬਦਲ ਧਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਨ।

'ਭੂਆ ਸ਼ਾਹਨੀ' ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਅਨਪਢ ਤੇ ਬੇਸਲੀਕਾ ਔਰਤੋਂ ਦੀ ਜੀਵਨ—ਗਾਥਾ ਬਾਨ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਵਰਗ ਦਿਆਂ ਮਹਿਲਾਂ ਅਕਸਰ ਘਰੈ ਦੇ ਮਹੌਲ ਗੀ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਬਨਾਨੇ ਦੇ ਥਾਹਰ ਅਪਨੀ ਗੁਫਮਤਾ ਕਰਨਾ ਮਹੇਸ਼ਾਂ ਬਖੈਦ ਪਾਈ ਰਖਦਿਆਂ ਨ। 'ਭੂਆ ਸ਼ਾਹਨੀ' ਅਪਨੇ ਜਾਗਤੋਂ ਗੀ ਬੀ ਕਮਤਾਂ ਸਖਾਲਦੀ ਏ ਤੇ ਇਸੈ ਕਰੀ ਜਾ ਬੀ ਚੈਨ ਨੇਈ ਏ।

ਇਸਦੇ ਬਿਪਰੀਤ ਤਾਈ ਜੈਂਤੀ, ਭੈਨ ਸ਼ਵਾਤੀ, ਮਾਸੀ ਬਕੀਲਨੀ ਆਦਿ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਸੋਹਗਿਧੋਂ ਸੇਅਨਿਧੋਂ ਮਹਿਲਾਏਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ ਜੇਹਡਿਆਂ ਲੋਕਾਚਾਰ ਤੇ ਨਾਰੀ ਮਰਧਾ ਪੂਰਾ—ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰਖਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਅਪਨੇ ਘਰ—ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹਿਤ ਚਤੇਨੇ ਆਹਲਿਆਂ ਨ।

'ਛਾਲਦਾਰਨੀ' ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਖਸਮ—ਤ੍ਰਿਮਤੂ ਬਣਕਾਰ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਖੁਫ਼ਬੋ—ਖੁਫ਼ਬੀ ਗੀ ਦਰਸਾਦਾ ਏ ਕੀ ਜੇ ਏਹਦੇ ਚ ਘੂਸਟੀ ਰੂਪੀ ਗੁਫ਼ਡੀ ਗੀ ਰੇਹਡਨੇ ਆਸਟੈ ਇਕ ਗੈ ਪੇਹਿਧੈ ਗੀ ਘੁਫ਼ਸੋਨਾ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਛਾਲਦਾਰ ਹੋਰ ਹਰ ਕਮੈ ਗੀ ਕਰਨੇ ਚ ਪਿਛੇ—ਪਿਚੇ ਟੁਰਦੇ ਨ। ਲੋਕ ਇਧੋਂ ਸੋਚਦੇ ਨ ਜੇ ਛਾਲਦਾਰਨੀ ਪੈਂਚਨੀ—ਖੁਫ਼ਪੈਂਚਨੀ ਜਨਾਨੀ ਏ, ਜਿਨ੍ਹੀ ਮਰਦ ਗੀ ਆਗੋਂ ਨੇਈ ਔਨ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਗਲਲਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨੇਡਮੋਂ ਸਾਕ—ਸਰਬਾਧਿਧੇ ਜਾਂ ਗੁਆਂਡਿਧੋਂ ਗੀ ਗੈ ਜੇ ਓਹ ਕੁਸੈ ਕਾਰੀ ਦਾ ਨੇਈ ਏਂ। ਏਹ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਏ।

'ਮਾਸੀ ਬਕਲੀਨੀ' ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਤਾਨੋਂ ਮਹਿਲਾਏਂ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨ ਦੇਈ ਕਰਦਾ ਏ ਜੇਹਡਿਆਂ ਕਮ ਕਰਨੇ ਚ ਜਡਿਡਿਆਂ ਤੇ ਕੋਹਲੂ ਦੇ ਬੈਲਾ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਉਸੈ ਥਾਹਰ ਭੌਂਦਿਆਂ ਰੌਂਹਦਿਆਂ ਨ।

'ਸ਼ੁਨ੍ਤੀ ਭੈਨ' ਇਕ ਕਰਮਠ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਿਧੋਂ ਚਨੌਤਿਧੋਂ ਗੀ ਕਬੂਲਿਧੈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਬਤ ਇਖਾਤਾਰ ਕਰਿਧੈ ਅਪਨੇ ਬਲਬੂਤੇ ਉਪਰ ਖੜ੍ਹਾਨੇ ਆਹਲਿਧੋਂ ਦੀ ਨੁਮਾਂਦਿਆਂ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਏ। 'ਰਤੀ ਭੈਨ' ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਇਕ ਬਕਖਰੇ ਵਰਗ ਅਰਥਤਕ ਕਲਾਪੇ ਕਾਰਣ ਕਮਜ਼ਾਰ ਮਨ—ਸਿਥਿਤ ਆਹਲਿਧੋਂ ਮਹਿਲਾਏਂ ਦੇ ਸੁਆਤਮ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਏ।

'ਗੂਢੇ ਧੁਧਲੇ ਚੇਹਰੇ' ਸਾਂਗੈਂ ਚ ਸਿਰਫ ਨਾਰੀ ਸੁਆਤਮ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਰੂਪ ਗੈ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਪੂਰਸ਼ ਸੁਆਤਮ ਦੇ ਕਿਸ਼ ਰੂਪ ਬੀ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਦਲੋਰੀ, ਰਲੀ—ਮਿਲਿਧੈ ਰੈਹਨੇ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ, ਸੁਕਕੀ ਫੋਡਿਬਾਜ਼ੀ ਬਗੈਰਾ ਆਦਤੋਂ ਗੀ ਚਾਚਾ ਮੰਗਲ, ਚਾਚਾ ਚਰਾਗ, ਬਾਬਾ ਈਦ ਖਾਂ ਬਗੈਰਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰੋਂ ਚ ਗੁਹਾਡੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰੋਂ ਰਾਹੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਚਮਧਾ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰੋਂ ਡੋਗਰਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਾਰੀ—ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮਾ—ਸੁਆਤਮੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਡੁਗਰ ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ ਦੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਪੈਹਲੁਏਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰੋਂ ਦੀ ਭਾਸਾ ਬਨਕਦੀ—ਫ਼ਬਦੀ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਏ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਿ – 2002
4. ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਿ – 2003
5. ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਇਕ ਪਰਚੋਲ : ਡਾਂ. ਸੁ਷ਮਾ ਸ਼ਾਮਾ

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C.No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – IV
LESSON – 11

डॉ. बालकृष्ण शास्त्री ते ओम विद्यार्थी हुंदा जीवन–परिचे,
रचनां ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च इंदा योगदान :

रुपरेखा

11.1 उद्देश्य :

इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थी डोगरी दे प्रमुख गद्य–लेखकें डॉ. बालकृष्ण शास्त्री ते ओम विद्यार्थी हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च इंदे योगदान बारै जानकारी हासल करी सकडन। ते इनें लेखकें बारै आए दे सुआलें बारै पुछे गेदे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

11.2 पाठ–परिचे

इस पाठ च निबंधकार डॉ. बालकृष्ण शास्त्री ते ओम विद्यार्थी हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च इंदे योगदान बारै विस्तृत जानकारी दिती गेदी ऐ।

11.3 पाठ–प्रक्रिया :

11.3.1 डॉ. बालकृष्ण शास्त्री ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च उंदा योगदान :

- (i) डॉ. बालकृष्ण शास्त्री हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) डॉ. बालकृष्ण शास्त्री हुंदियें रचनाएं दा व्यौरा।
- (iii) डॉ. बालकृष्ण शास्त्री हुंदा डोगरी निबंध–साहित्य गी योगदान।

11.3.2. ओम विद्यार्थी ते डोगरी निबंध साहित्य गी उंदा योगदान :

- (i) ओम विद्यार्थी हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) ओम विद्यार्थी हुंदियां रचनां।
- (iii) ओम विद्यार्थी हुंदा डोगरी निबंध साहित्य गी योगदान।

डॉ. बालकृष्ण शास्त्री ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च उंदा योगदान :

(i) **जीवन–परिचे :** डोगरी भाशा, साहित्य, संस्कृति बगैरा दे खेतरा च सिरजनात्मक ते शोधप्रक योगदान देने आहले विद्वानें–लेखकें च डॉ. बालकृष्ण शास्त्री हुंदा म्हत्तवपूर्ण थाहर ऐ। इंदा जन्म 20 फरवरी, 1920 ई. च जम्मू कशा 15 मील दूर अम्ब गरोहटै नांड दे ग्रां च होआ। इनें पढाई–लखाई जम्मू च गै कीती। इनें संस्कृत च शास्त्री ते हिंदी च प्रभाकर दियां परीक्षां पास करियै हिंदी विशे च एम.एम. कीती। पही नौकरी दे दौरान 'हिंदी–डोगरी : साम्य एंव वैश्मय' विशे पर हिंदी च पी.एच.डी. बी कीती। इनें अपना व्यवसायक

जीवन स्कूल अध्यापक दे तौरा पर रम्भ कीता, पर बाद च उच्च शिक्षा विभाग च आई गे। सन् 1975 च कालेज थमां रटैर होने परैत जम्मू यूनिवर्सिटी दे डोगरी रिसर्च सेंटर च सीनियर फैलो ते डायरैक्टर दे औहदे पर नियुक्त होए ते 1980 तगर सेवारत रेह। इस अरसे दौरान शास्त्री होरे 'डोगरी निकास ते विकास' जनेह विस्तृत कम्मे गी पूरा कीता ते शोध कम्म कराने दा शुभारम्भ बी कीता।

डोगरी रिसर्च सेंटर, जम्मू यूनिवर्सिटी थमां सेवा निवृत होने पैन्त शास्त्री होर रघुनाथ संस्कृत लायब्रेरी च निर्देशक दे औहदे पर सेवारत रेह ते पही इथ्यूं दा गै उंनेंगी बीरपुर संस्कृत विद्यालय दा प्रिंसिपल नियुक्त कीता गेआ। सितम्बर 1986 गी बीरपुर च गै इक सङ्क हादसे च उंदा सुर्गवास होई गेआ।

(ii) रचनां : डॉ. बालकृष्ण शास्त्री होर संस्कृत दे विद्वान हे ते भाशा विज्ञान ते खास करियै उसदे इतिहासक ते संरचनात्मक पैहलुएं पर उंदी खास पकड़ ही। पत्र-पत्रिकाएं च इंदे केर्द लेख छपे दे न। इंदियै रचनाएं दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ:-

- ❖ डोगरी निकास ते विकास (सन् 2000 च डोगरी विभाग आसेआ प्रकाशतः)
- ❖ हिंदी-डोगरी साम्य एवं वैश्मय (शोध-प्रबंध)
- ❖ महाराजा गुलाब सिंह (जीवनी, हिंदी भाशा च)
- ❖ महाकवि क्षेमेन्द्र दी रचनाएं 'देशोपदेश ते नर्ममाला' दा डोगरी अनुवाद

(iii) डॉ बालकृष्ण शास्त्री हुंदा डोगरी निबंध दी विकास-यात्रा च योगदान : डॉ. बालकृष्ण शास्त्री हुंदा कोई बी निबंध संग्रह प्रकाशत नैई होए दा। पर समे-समे पर बक्ख-बक्ख पत्र-पत्रिकाएं ते संकलने च उंदे निबंधे ते लेखे गी शामल कीता गेदा ऐ। इनें रचनाएं दा डोगरी निबंध दी विकास-यात्रा च प्रमुख योगदान ऐ। इंदा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

- ❖ जम्मू कश्मीर : इक भाशाई परिचे-शीराज़ा डोगरी, अंक-86
- ❖ डोगरी दी शब्दावली च वैदिक ते पौराणिक संस्कृति-शीराज़ा डोगरी, अंक-43
- ❖ डोगरी : निकास ते विकास-शीराज़ा डोगरी, अंक-68
- ❖ विश्वभाशा परिवार च डोगरी, डोगरी शोध-1981
- ❖ शब्दावली : इतिहासक स्त्रोत-शीराज़ा डोगरी, अंक-53

"जम्मू कश्मीर : इक भाशाई परिचे" लेख भाशा-विज्ञानक सर्व उपर अधारत होंदे होई बी रोचक शैली च ऐ। इस लेख च शास्त्री होरे जम्मू कश्मीर खेतर गी भाशाएं दी द्रिश्टी कन्नै अनेकानेक भाशाएं बोलिलये आहले भारत देश दा इक नेहा संस्करण गलाए दा ऐ, जिसदे बक्ख-बक्ख इलाके च डोगरी, चभाली, पुंछी, पोठोहारी, सिराजी, भद्रवाही, रामबनी, कश्मीरी, लददाखी, शिना, बल्ली बगैर केर्द भाशा-बोलिलयां जंदियां न।

"डोगरी दी शब्दावली च वैदिक ते पौराणिक शब्दावली" लेख सांस्कृतिक, भाशा विज्ञानक ते इतिहासक परिपेक्ष च अपनी बहुपक्खी म्हत्ता रखदा ऐ। इस लेख च अर्श, वर्ण शैक्कर, पिंड हरिहर, बतर्णी, चौकका, स्वाहा ते तरकालां शब्दे गी अधार बनाए गेदा ऐ। इनें शब्दे दे बक्ख-बक्ख समे च प्रयोग, बक्ख-बक्ख संदर्भे च

પ્રયોગ, ઉંદા ઇતિહાસક દ્રિશ્ટી કન્નૈ ક્રમિક વિકાસ તે ફહી ડોગરા પરિવેશ ચ ઉંદા પ્રયોગ બડે યુક્તિ-યુક્ત ઢંગે કન્નૈ પ્રસ્તુત કીતે દા એ। ઇસ ચ ડુગગર સંસ્કૃતિ ગી વૈદિક તે પૌરાણિક અધાર પર પરખે દા એ।

“શબ્દાવલી : ઇતિહાસક સ્ત્રોત” લેખ વ્યાકરણિક જાનકારી પ્રદાન કરને આહલા એ। ભાશા દે અર્થ સરબધી પક્ખે ગી ઇતિહાસક ભાશા વિજ્ઞાન દે સંદર્ભ ચ સ્પશ્ટ કરને દા ગુણ ઇસ લેખ દી વિશેષતા એ।

“ડોગરી : નિકાસ તે વિકાસ” તે “વિશ્વ ભાશા પરિવાર ચ ડોગરી” એહ દોએ લેખ ઇકું અધાર પર ટિકે દે ન। દૌનેં લેખેં દા સરબંધ ભારતી ભાશાએં ચ ડોગરી ભાશા દા થાહર સ્થાપત કરના એ। ઇસ ચ ડોગરી દી ઉત્પત્તિ બારે દસ્સે દા એ।

ડૉ. બાલકૃષ્ણ શાસ્ત્રી હુંદા ભાશા વિજ્ઞાન તે વ્યાકરણ દે ઇલાવા ડોગરી લોક સાહિત્ય, લોક કલા તે આધુનિક ડોગરી સાહિત્ય ચ બી વિશેશ થાહર એ। ઇનેં વિશેં ઉપર ઉંદેં કેર્દી લેખ બક્ખ-બક્ખ પત્રિકાએં ચ છે દે ન। જિયાં :-

- ❖ લોક-સાહિત્ય – (સાઢા સાહિત્ય – 1983)
- ❖ ડોગરી લોક-સાહિત્ય – (ડુગગર દા સાંસ્કૃતક ઇતિહાસ)
- ❖ ડોગરી સાહિત્ય – (ડુગગર દા સાંસ્કૃતક ઇતિહાસ)
- ❖ ડોગરી લોક-કર્તેં ચ રોચકતા દે તત્ત્વ – (સાઢા સાહિત્ય – 1975)
- ❖ ડોગરી લોક ગીતેં ચ સંસ્કૃતિ દે તત્ત્વ – (સાઢા સાહિત્ય – 1976)
- ❖ ડોગરી ખુઆન – (સાઢા સાહિત્ય – 1978)
- ❖ ડોગરી લોક-કલા (શીરાજા ડોગરી, અંક – 52)

બગૈર લેખ પ્રમુખ ન।

આધુનિક ડોગરી સાહિત્ય તે સાહિત્ય શાસ્ત્ર કન્નૈ સરબંધત બી કિશ લેખ પત્ર-પત્રિકાએં ચ પ્રકાશત ન।

જિયાં :-

- ❖ ડોગરી દે સાહિત્યક ગધ દા ઉદ્ગમ તે બકાસ – (સાઢા સાહિત્ય – 1977)
- ❖ મુન્સી પ્રેમચંદ તે સમાજ (શીરાજા ડોગરી, અંક – 55)
- ❖ અલંકાર સિદ્ધાંત – (સાઢા સાહિત્ય – 1984)
- ❖ યર્થાથવાદ – (સાઢા સાહિત્ય – 1985) બગૈરા।

ડૉ. બાલકૃષ્ણ શાસ્ત્રી હુંદે આલોચનાત્મક, શોધપરક તે વિશલેશનાત્મક ખેતરેં ચ યોગદાન દે ઇલાવા સિરજનાત્મક દે ખેતર બી ઉંદી કલમ દા કમાલ દિખને ગી મિલદા એ। ઉંનેં ગમ્ભીર ચિંતન, વિચાર-પ્રતિભા, ઇક ભાવ જાં અવસ્થા ગી નેકે રૂપેં ચ બખાનને દી જુગ્ત, કલા જાં સમર્થ દે દર્શન કરાને આહલે નિબંધ રચે દે ન। ઇંદાં બ્યારા ઇસ ચાલ્લી એ :-

- ❖ આત્મઘાત બનામ બૈકુણ શીરાજા ડોગરી, અંક – 51)
- ❖ કલયુગી રામરાજ – (શીરાજા ડોગરી, અંક – 67)
- ❖ બૈહમ – (શીરાજા ડોગરી, અંક – 84)
- ❖ દુક્ખ – (શીરાજા ડોગરી, અંક – 80)

❖ मश्करी – (शीराजा डोगरी, अंक – 81)

❖ खिंझ – (दिन–दिन जोत सोआई) बगैरा प्रमुख न।

‘आत्मधात बनाम बैकुण्ड’ निबंध युक्तियें ते प्रमाणे कन्नै वैकुण्ठ प्राप्ति दे बारे च रुढ़िवादी विचारधारा दा खुलासा करदा ऐ। धार्मक ग्रंथें ते पुराणे च बखाने गेदे तत्थें गी पीढ़ी दर पीढ़ी अगें बधादे समाज ने किस चाल्ली ग्रैहण कीता ऐ इस बारै उंदियां दलीलां ते हवाले बड़े सशक्त न जेहड़े निबंध च रोचकता दा गुण पैदा करदे न।

‘दुक्ख’ इक विचार प्रधान निबंध ऐ। एहडे च दस्से दा जे दुक्ख मनै दी इक वृति ऐ, इक बेदन ऐ, इक पीड़ ऐ.....।” दुक्ख दी अवस्था ते भाव गी बड़ी गैहराई कन्नै उस दियें बहुपक्षी परतें गी खोहलने आहले न। इस च दुक्ख दे रूप–सुआतम, उसदे कारणें, उस दियें किस्में, उसदे परिणामें, दुक्ख शब्द दे प्रयोग दी व्यापकता दे बारे च लेखक दी भाशा–शैली ते विचार बड़े सशक्त न।

‘दुक्ख’ आहला लेखा ‘बैहम’ निबंध बी गूढ़ ते गम्भीर विचारें दी लड़ी च बज्जे दा सुंदर साहित्यक अलंकार युक्त भाशा ते प्रवाहपूर्ण शैली च विशे गी परत–दर–परत खोहलदा अगड़ा बधदा ऐ।

‘मश्करी’ निबंध बी ‘दुक्ख’ ते ‘बैहम’ आहला लेखा विचार–प्रधान निबंध ऐ। इस निबंध च विचारें दी लड़ी बड़ी पुख्ता ऐ जिस च मश्करी दा सुआतम, उसदा उत्पत्ति–स्त्रोत, मश्करी, करने आहले गी मसखरा गलाना ते ‘मसखरा’ शब्द दी उत्पत्ति ते प्राचीन साहित्य च मसखरे दा थाहर ते कमाल। इस्सै चाल्ली हासे कन्नै मश्करी दा सरबंध, हासे दियां किस्मां, हासे दे कारण, ते मश्करी दे कारआमद फायदे, हासे ते मश्करी च फर्क, मश्करी दी बुनियाद च हासे दे कन्नै झूट, व्यंग बगैरा दी शमूलियत बगैरा नेकां पैहलुएं बारै लेखक दे विचार इस निबंध गी सरूप दिंदे न।

‘कलयुगी रामराज’ हास्य–व्यंग प्रधान निबंध ऐ। इस च व्यंग बड़े त्रिक्षे न जेहडे मजूदा परिवेश दी इक–इक रीत–नीत पर करारी चोट करदे न। जियां आधुनिक जुगै दियां बरकतां दसदे होई लेखक दे शब्द न— “इस राजै च संदोख खुदगरजी च, खुशी दगाबाजी च, गमी पर स्वार्थ च, मखौल बेबसी च, मश्करी खोहा–खोही च, नंद जफ़फ़ी–धामे च, मज़ा लुट्ट–धूड़ च बगैरा–बगैरा आखियै नेकां इख्लाकी असंगतियें गी टनकोरेआ गेदा ऐ।

इस चाल्ली दिक्खेआ जा तां डॉ. बालकृष्ण शास्त्री हुंदा डोगरी साहित्य गी बड़ा मता योगदान ऐ ते खास करियै निबंध साहित्य गी। उन्नै भाशा–विज्ञानक, आलोचनात्मक शोध लोक साहित्य ते सिरजनात्मक गध लिखियै साढ़ी भाशा गी सगोसार कीते दा ऐ।

ओम–विद्यार्थी ते निबंध–दी विकास–यात्रा च उंदा योगदान :

ओ. पी. शर्मा विद्यार्थी हुंदा जन्म रामनगर दे रत्हाल ग्रां च सन् 1960 च होआ। इन्नै जम्मू विश्वविद्यालय थमां बाटनी च एम.एस.सी. ते एम.फिल. दियां डिग्रियां प्राप्त कीती दियां न। इन्नै इंदिरा गांधी नेशनल फारेस्ट एकैडमी, देहरादून थमां फारेस्ट्री च डिप्लोमा बी कीते दा ऐ। इन्नै अपने व्यवसाय दी शुरुआत 1982–83 च जम्मू विश्वविद्यालय दे पोस्ट ग्रेजुएट टिपार्टमैट ऑफ वायो–साईंसेज च टीचींग फैलो दे रूप च कीती। सन् 1984 च के.ए.एस. दी परीक्षा पास कीती ते फही 1987 च इंडियन फारेस्ट सर्विस (IFS) दी परीक्षा पास

ਕਿਹੜੇ ਇਸ ਸਰਵਿਸ ਚ ਆਈ ਗੇ। ਇਸਲੈ ਏਹ ਜਮ੍ਹਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਫਾਰੇਸਟ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਚ ਉਚੇ ਔਹਦੇ ਚ ਕਾਰਘਰਤ ਨ ਤੇ ਫਾਰੇਸਟ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਅਪਨਿਆਂ ਸੇਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾ ਕਰਦੇ ਨ।

ਰਚਨਾ : ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਇਕ ਕਵਿ, ਕਹਾਨੀਕਾਰ, ਗਥ—ਲੇਖਕ ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਹੜੇ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਸਰਬਾਂਧੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਜਾਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਵਿਦਾ ਗੀ ਸਾਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਕੀਤਾ ਏ ਤੇ ਕਰਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਹਿਦੇਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬਾਂਸ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ :—

- ❖ ਚਾਨਨੀ ਦੀ ਕਨਸੋ (ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਜਰਮ ਰੋਜ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਢੁਗਰ ਦੀ ਬਨਸਪਤਿ (ਸਲਤੈਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ)
- ❖ ਢੁਗਰ ਦੇ ਜੀਵ—ਜੈਨ੍ਤੂ (ਜੱਤੈਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ)
- ❖ ਚਪਾਸਮੀ ਸੁਰਖਿਆ (ਚਪਾਸਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ)
- ❖ ਬਨ—ਸ਼ਬਨ (ਕਵਿਤਾ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਜਾਂਗਲ ਹਸ਼ਸੇਆ ਏ (ਕਹਾਨੀ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਤ੍ਰਿਪ—ਤ੍ਰਿਪ ਚੇਤੋ (ਨਿਬਂਧ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਲਦਾਖ ਤੇ ਪਾਡਰ (ਨਿਬਂਧ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਨਿਕੇ—ਨਿਕਕੇ ਨਿਬਂਧ (ਨਿਬਂਧ ਸਾਂਗੈਹ) ਬਗੈਰਾ।

ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁਦਿਯਾਂ ਕੋਈ 18-19 ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਚੁਕੀ ਦਿਧਾਂ ਨ।

(iii) ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁਂਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਂਧ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ : ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਕਵਿ, ਕਹਾਨੀਕਾਰ ਨਿਬਂਧਕਾਰ ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਹੜੇ ਪਰਿਵਰਣ, ਪਸ਼ੁ—ਪੱਥੀ ਤੇ ਰੁਕਖ—ਬੂਹਟੋਂ ਕਨੈ ਸਰਬਾਂਧ ਰਚਨਾਏਂ ਆਸਟੈ ਜਾਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਂਧ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਚ ਇੰਦਾ ਪੈਹਲਾ ਯੋਗਦਾਨ 'ਤ੍ਰਿਪ—ਤ੍ਰਿਪ ਚੇਤੋ' ਨਿਬਂਧ ਸਾਂਗੈਹ ਏ। ਏਹ ਸਾਂਗੈਹ 1996 ਬਾਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ ਹਾਂ। ਇਸ ਚ ਕੁਲ ਜਾਂਨ ਲੇਖ ਸ਼ੁਭੇ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬਂਧੋਂ ਚ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁਂਦੇ ਬਟੈਨਿਕਲ ਜਾਨ ਦਾ ਮੰਡਾਰ ਏ। ਤਾਂਨੋਂ ਅਪਨੇ ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਵੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ ਜੇ, "ਕੁਦਰਤ ਅਨਸਾਮੇ ਫਿਲਿਂ, ਸ਼ਾਂਗਰੋਂ ਵੀ ਕਤਾਬ ਏ, ਪਰਮਾਤਮੈ ਦੀ ਲਿਖੀ—ਰਚੀ ਦੀ। ਕਤਾਬ ਦਾ ਬਸਤਾਰ ਇੱਨਾ ਜੇ ਕੁਸੈ ਬੀ ਅਜੈ ਤਗਰ ਪੂਰੇ ਬਰਕੇ ਨੇਈ ਫਰੋਲੇ ਦੇ, ਪਢਨਾ ਤੇ ਦੂਰੈ ਵੀ ਗਲਲ ਏ।" ਅਰਥਾਤ ਤੱਦੇ ਆਖਨੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਜੇ ਏਹ ਪੁਸ਼ਟਕ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਤਾਂਨੋਂ ਕਿਸ ਬਰਕੇ ਦਾ ਅਧਿਧਨ ਤੇ ਅਨੁਮਤ ਏ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬਂਧ 'ਲਗਨ ਖੁੰਝੈ ਕਰਦਾ ਏ'। ਏਹ ਨਿਬਂਧ ਯਾਤਰਾ ਲੇਖ ਨੇਈ ਹੋਇਥੈ ਲਲਿਤ ਨਿਬਂਧ ਏ। ਜਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਰਾਮਨਗਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਚ ਸ਼ਾਲੈ ਬਰਦੀ ਬਰਫੂ ਚ ਲਾਡੈ ਦਾ ਜਾਨੀ ਥਮਾਂ ਨਿਖਡਿਏ ਕੁਸੈ ਦੂਰ ਬਾਹਲੇ ਘਰ ਜਾਨੇ ਦਾ ਵਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇ ਗੇਂਦੇ ਇਸ ਨਿਬਂਧ ਚ ਨਿਬਂਧਕਾਰ ਨੇ ਅਲੰਕਾਰੋਂ, ਮੁਹਾਬਰੋਂ ਬਗੈਰਾ ਦਾ ਵਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਡੋਗਰਾ ਸ਼ੁਭੇ ਕੀਤੇ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਾਹ ਵੀ ਕਿਸ ਰਸਮੋ—ਰਵਾਜ਼ੋਂ ਦਾ ਤੇ ਲੋਕ—ਵਿਸ਼ਵਾਸੋਂ ਦਾ ਉਲਲੇਖ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਚੇਤੋਂ ਚਿਲਕੀ ਸਲੈਰ' ਇਕ ਸ਼ੁਦਧ ਯਾਤਰਾ—ਲੇਖ ਏ। ਇਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਾਮਨਗਰ ਥਮਾਂ ਰਤਾਹਲ ਤਗਰ ਵੀ ਯਾਤਰਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਗੀ ਅਪਨੀ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦਰਾਨ ਢੁਗਰ ਦੇ ਫਾਡੋਂ ਚ ਜੇਹਾਡਿਆਂ ਬਨ—ਸ਼ਬਨਿਆਂ ਜਡੀ—ਬੂਟਿਆਂ ਲਭਦਿਆਂ

ਨ, ਲੇਖਕ ਤੁਂਦੇ ਦੇਸੀ ਨਾਂ ਅਪਨੀ ਲਾਧਰੀ ਚ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਟਨੀ ਦਾ ਵਿਦਾਰ्थੀ ਹੋਨੇ ਦੇ ਨਾਤੈ ਲੇਖਕ ਤੁਂਨੋਂ ਵਨਸਪਤਿਯਾਂ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਾਂ ਕਨ੍ਹੀ ਬਸ਼ਕਕ ਪੈਹਲੇ ਥਮਾਂ ਪਰਿਚਿਤ ਹੈ ਬ ਓਹ ਤੁਂਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਾਂ ਤੇ ਗੁਣ-ਧਰਮ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਉਤ੍ਥੁੰ ਦੇ ਬਸਨੀਕੇਂ ਕਥਾ ਵਿਸ਼ਾਰ ਚ ਇਸ ਧਾਰਾ ਦਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਹੀਂ ਉਸੈ ਜਾਨ ਗੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਧਥਾਰਥ ਦੇ ਧਾਰਤਲ ਪਰ ਖਡੋਇਧੈ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਠ ਦੇ ਝਾਮਨੇ ਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਾਲੇਖ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਲੇਖਕ ਆਸੇਆ ਇਕ ਬਾਰੀ ਸੁਕਰਾਲਾ ਮਾਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ ਗੇਦੇ ਰਾਮ ਸ਼ਾਪ ਦੀ ਦੰਤਕਥਾ ਸੁਨਨਾ ਹੈ। ਚਿੱਠ ਇਕ ਫੁਲਲੈ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜੇਹਡਾ ਨੇਪਾਲ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀ ਫੁਲ ਹੈ ਤੇ ਲੇਖਕ ਇਸਦੇ ਕਨ੍ਹੀ ਪੈਹਲੇ ਥਮਾਂ ਗੈ ਪਰਿਚਿਤ ਹੈ। ਏਹ ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਤੁਂਨੋਂ ਬਸੋਹਲੀ ਜਾਂਗਲਾਤ ਦੇ ਰੈਸਟ-ਹਾਊਸ ਚ ਬੈਠਿਧੈ ਲਿਖੇਆ ਹਾ।

'ਦ'ਊਂ ਦਿਨ ਮਾਨਸਰੈ ਕਹਿੰਦੇ' ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਲੇਖਕ ਆਸੇਆ ਅਪਨੀ ਧਰਮਪਤਨੀ ਕਨ੍ਹੀ 26 ਫਰਵਰੀ 1991 ਗੀ ਦੋ ਦਿਨੋਂ ਆਸਤੈ ਮਾਨਸਰ ਜਾਨੇ, ਉਤ੍ਥੁੰ ਦੀ ਝੀਲੋਂ ਦੀ ਸ਼ੁਤਾ ਜਾਨਨੇ, ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਤੇ ਭਗੋਲਿਕ ਪਰਿਥਿਤਿਯਾਂ ਗੀ ਦਿਕਖੀ-ਸੁਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਦਾ ਮਨਮੋਹਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਲੇਖਕ ਆਸੇਆ ਉਤ੍ਥੋਂ ਅਪਨੀ ਪਲੀ ਕਨ੍ਹੀ ਕੋਧਾਲੁਏ ਤੇ ਬਸਤੀ ਫੁਲਲੋਂ ਕਨ੍ਹੀ ਮਨਾਈ ਦੀ ਹੋਲੀ ਹੈ।

'ਪਾਲੇ ਪਸੋਤੇ ਠੰਡੇ ਠਿਲਲ੍ਹੂ' ਨਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ਸ਼੍ਰੀ ਓਮ ਵਿਦਾਰਥੀ ਹੁੰਦੀ ਮੰਜੂਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਅਕਾਦਮੀ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਤਵ ਚ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ 16600 ਫੁਟਾਂ ਦੀ ਉਚਵਾਈ ਪਰ ਰੂਪਿਨ ਠਿਲਲ੍ਹੂ ਗੀ ਪਾਰ ਕਰਨੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਟ੍ਰੈਕਿੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਧਾਰਾ ਹੈ। ਅਪਨੇ ਸਾਥੀ ਕਾਫਲੇ ਕਨ੍ਹੀ ਗਲਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ, ਹਾਸੇ-ਮਜਾਕ ਕਰਦੇ ਰੂਪਿਨ ਠਿਲਲ੍ਹੂ ਤਗਰ ਜਾਂਦੇ ਰਸ਼ਟੇ ਚ ਔਨੇ ਆਹਲੀ ਔਖੋਂ-ਅਡਚਨੋਂ, ਰੁਕਖੋਂ-ਫ਼ਾਡੋਂ ਬਾਗੈਰਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਚਿਤ੍ਰਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ।

'ਪਕਖਰੁ ਭਾਲ' ਲੇਖ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵਨ ਸੇਵਾ ਦੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਨ੍ਥ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਪਨੇ ਇਕ ਸਿਤਰ ਧਨਜਯ ਕਨ੍ਹੀ ਮਿਲਿਧੈ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਪਰਖਰੁਏਂ ਕਨ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਸ਼ਲਾਟੀ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਕ-ਇਕ ਪਕਖਰੁ ਦਾ ਰੰਗ-ਢੰਗ, ਸੁਰ-ਗਾਣੀ, ਰੂਪ-ਸਰੂਪ, ਖਢੋਂ ਆਦਿ ਦਾ ਅਕਖੀਂ ਚ ਬਸੀ ਜਾਨੇ ਆਹਲਾ ਚਿਤ੍ਰਾਤਮਕ ਵਰਣ ਇਸ ਲੇਖ ਦੀ ਖੂਬੀ ਹੈ।

'ਫੁਲ ਜਿਨੋਂ ਭਰਮੇਰੇਆ' ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਫੁਲਲੋਂ ਦਾ ਵਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕ ਦੇ ਦਿਲੋ-ਦਮਾਗ ਪਰ ਗੂਢਾ ਅਸਰ ਪੇਦਾ ਹੈ। ਇਨੋਂ ਫੁਲਲੋਂ ਦੇ ਓਸਥਿਧ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਪ੍ਰਦੇਖੋਂ ਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਨਾਏਂ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਵਿਧੈ ਪਾਠਕੋਂ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਚ ਇਜਾਫਾ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਫੁਲਲੋਂ ਪਰ ਤੇ ਤੁਂਨੋਂ ਪਦਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਭਾਵ ਵਿਕਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਜਿਧਾਂ :-

**"ਚੀਡੀਂ ਬਾਂਜੈ ਥਲਲੈ
ਚਿੱਠ ਸਰੋਖਡ ਫੁਲਲੈ
ਓਠ ਲਿਭਨ ਲਾਲ ਨਸੀਲੈ
ਸੁਰ ਖੋਲੀ ਕਰੀ ਲੈ ਫੰਗ ਰੰਗੀਲੇ"
ਯਾਂ ਫ਼ਹੀ—
ਮੋਹ—ਮਾਧਾ ਥਮਾਂ ਛਿੰਡੈ
ਟਾਂਗੀ ਕੇਆਲੀ (ਕਰਗਲੀ) ਫੁਲ ਪਿੰਡੈ**

ਕਰਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਬਡੇ ਮਨ ਚਿਤੈਂ ‘ਧੋਨੇ ਗੀ ਪਾਪ ਜੇਹਕੇ ਕੀਤੇ ਅਸੈਂ’

‘ਚਾਹੰਦ ਦੇ ਬਨ—ਸਬਨੌ ਘੁਟਟ’ ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬਾਂਧ ਚ ਰਿਆਸਤਾ ਚ ਤੇ ਰਿਆਸਤਾ ਥਮਾਂ ਬਾਹਰਾ ਦੀ ਮਝ਼ਹੂਰ—ਮਝ਼ਹੂਰ ਚਾਹੀ ਦੇ ਸੋਆਟੋਂ, ਔਖਿਧਿਧ ਗੁਣੋਂ ਯੁਕਤ ਲੂਨਕੀ—ਮਿਟਠੀ ਨੇਕੇਂ ਚਾਹੀ ਦੇ ਘੁਟਟੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਸਾਂਸਾਰ ਚ ਕਾਈ ਤੈ ਲਕਖ ਬ੍ਰਹਮੇ ਹੋਨੇ ਨ ਜਿਂਦੇ ਚਾ ਤਨੋਂ ਗੀ ਸਿਰਫ ਤੈ ਜ਼ਹਾਰ ਬ੍ਰਹਮੋਂ ਕਨੈਂ ਨੇਡਮੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਏ। ਤਨੋਂ ਚਾ ਕਿਥ ਬ੍ਰਹਮੋਂ ਦੀ ਚਾਹ ਲੋਕ ਪਿੰਦੇ ਨ ਤੇ ਤਨੋਂ ਬੀ ਕੇਈ ਕਿਸਮੋਂ ਦੀ ਚਾਹੀ ਦਾ ਆਨਾਂਦ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ।

‘ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਤੇ ਮਸੂਰੀ ਦੇ ਓਹ ਦਿਨ’ ਨਾਂਡ ਦੇ ਧਾਤਾ ਲੇਖ ਚ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਤੇ ਮਸੂਰੀ ਚ ਭਾਰਤੀਧ ਵਨ ਸੇਗ ਦੀ ਟ੍ਰੈਨਿੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਤੇ ਚੇਤੋਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਅਨੁਸਾਸਨ ਚ ਬੱਝੀ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰੋਂ, ਫੈਕਟਰਿਅਂ, ਬਨ—ਬੂਟਿਅਂ ਤੇ ਵਨ—ਪਕਖੁਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਕ਷ਣ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜ਼ਾਨ ਦਾ ਲੇਖਾ—ਜੋਖਾ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਲੇਖ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

‘ਪਲਾਹੋਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦਾਂਜ਼ਲੀ’ ਨਾਂਡ ਦਾ ਲੇਖ ‘ਬਾਵਾ ਦਾ ਡੇਰਾ’ ਧਾਤਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪਲਾਹੋਂ ਦੇ ਫੁਲਲੋਂ ਦੀ ਭਰਮਾਲੀ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਥੈ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਗੀ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਪਲਾਹ ਬੀ ਬਾਬੇ ਗੀ ਸ਼ਾਦਾਜ਼ਲੀ ਦੇਆ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਇਸੈ ਬਚਾਰ ਕਰੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਨਿਬਾਂਧ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰੈਹ, ਦਾ ਖੀਰਲਾ ਲੇਖ ‘ਲਤਰੈਲਾ—ਲਤਰੈਲਾ ਲਦਾਖ’ ਲੇਖਕ ਆਸੇਆ ਅਪਨੀ ਧਰਮਪਲੀ ਕਨੈਂ ਅਗਸਤ 1993 ਚ ਕੀਤੀ ਦੀ ਧਾਤਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਚ ਵਿਦਾਰੀਂ ਹੋਰੋਂ ਲਦਾਖ ਦੇ ਭਗੋਲਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਚੱਚਾ ਬਡੇ ਵਿਸ਼ਾਰ ਕਨੈਂ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਗੀ ਪਛਿਥੈ ਲਦਾਖ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਸਾਮਨੇ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਦੇ ਲੇਖਾਂ—ਨਿਬਾਂਧਾਂ ਚ ਕਲਿੰਨਾ ਦੇ ਥਾਹਰ ਸੋਚ ਤੇ ਬਚਾਰ ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਚੇਤੋਂ ਤੇ ਜ਼ਾਨ ਕਨੈਂ ਪਾਠਕੋਂ ਗੀ ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ।

ਇਂਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਤਾ ਲੇਖ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ‘ਕਸ਼ਮੀਰ, ਲਦਾਖ ਤੇ ਪਾਡਰ’ ਨਾਂਡ ਕਨੈਂ 2008 ਬਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਚਾਰ ਧਾਤਾ ਲੇਖ ਤੇ ਇਕ ਲਲਿਤ ਨਿਬਾਂਧ ਸਕਲਤ ਏ। ‘ਪਰਾਨੇ ਸ਼ਾਡੇ ਦਾ ਦੇਸ ਪਾਡਰ’ ਤੇ ‘ਦੱਦੋਂ ਦਾ ਦੇਸ ਗੁਰੇਜ ਤੇ ਤਲੇਲ’ ਨੇਹ ਇਲਾਕੇਂ ਦੇ ਧਾਤਾ ਲੇਖ ਨ ਜਿਤਈ ਜਾਨਾ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਚ ਨੈਈ ਏ। ਇਂਦੀ ਭਗੋਲਿਕ ਸਿਥਿਤਿ ਤੇ ਦੂਆ ਸੀਮਾ ਰੇਖਾ ਦੇ ਕਥ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਆਓ—ਜਾਈ ਆਸਟੈ ਸੌਖਾ ਨੈਈ ਏ। ਏਹ ਦਮੈ ਲੇਖ ਤਨੋਂ ਇਲਾਕੇਂ ਦੇ ਭਗੋਲਿਕ ਤੇ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਦਕਖ ਪੈਸ਼ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਉਤ੍ਥੁੰ ਦੇ ਬਸਨੀਕੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਥਿਤਿਯੋਂ ਗੀ ਗੋਹਡਨੇ ਚ ਸਫਲ ਨ। ‘ਕਿਥ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਿਥ ਲਦਾਖ’ ਤੇ ‘ਕਾਰਗਿਲ ਲੇਹ ਧਾਤਾ’ ਲੇਖ ਬੀ ਇਨੋਂ ਥਾਹਰੋਂ ਦੀ ਭਗੋਲਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਜ਼ਾਂਕੀ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦੇ ਨ। ‘ਕੁਦਰਤ ਕਨੈਂ ਕਿਨਾ—ਕਿਨਾ’ ਧਾਤਾ ਲੇਖ ਨੈਈ ਹੋਇਥੈ ਇਕ ਲਲਿਤ ਨਿਬਾਂਧ ਏ।

ਸਨ 2009 ਚ ਓਸ ਵਿਦਾਰੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿਬਾਂਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ, ‘ਨਿਕਕੇ—ਨਿਕਕੇ ਨਿਬਾਂਧ’ ਨਾਂਡ ਕਨੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਪੁਸ਼ਟਕ ਚ ਕੁਲ 102 ਸਫੇਂ ਚ 60 ਨਿਬਾਂਧ ਸਕਲਤ ਨ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਿਥ ਖਾਸ ਸ਼ਾਬਦੀਯਤਾਂ ਜਿਧਾਂ ਹਥਾ ਖਾਤੂਨ, ਸ਼ਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਏ. ਪੀ. ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਤੇ ਭੁਗਗਰ ਦੇ ਸੁਰ ਸਪ੍ਰਾਟ ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਸੈਹਗਲ ਜਨੇਹਿਥੈ ਮਹਾਨ ਹਵਾਤਿਥੈ ਪਰ ਕਲਮ ਚਲਾਈ ਦੀ ਏ। ਕਿਥ ਇਕ ਖਾਸ ਪਰ ਤਥਾਂ ਪਰ ਬੀ ਨਿਬਾਂਧ ਰਚੇ ਦੇ ਨ। ਤਨੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਨੇਕਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਾ ਬੀ ਇਸਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਨ। ਅਸੋਂ ਗੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਮਹਾਨ ਹਵਾਤਿਥੈ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਂਦੀ ਏ।

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

C.No. 405
M.A. DOGRI

UNIT – IV
LESSON – 12

ज्ञान सिंह हुंदा जीवन परिचे, रचनां ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च इंदा योगदान रूपरेखा

12.1 उद्देश्य : इस पाठ जी पढ़ियै विद्यार्थी डोगरी दे गद्य लेखक डॉ. ज्ञान सिंह हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च इंदे योगदान बारै जानकारी हासल करी सकडन। ते ज्ञान सिंह हुंदे बारै पुछे गेदे सुआले दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

12.2 पाठ–परिचे : इस पाठ च निबंधकार डॉ. ज्ञान सिंह हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते डोगरी निबंध दी विकास यात्रा च इंदे योगदान बारै विस्तृत जानकारी दित्ती गेदी ऐ।

12.3 पाठ–प्रक्रिया

- (i) डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा जीवन–परिचे।
- (ii) डॉ. ज्ञान सिंह हुंदियें रचनाएं दा ब्यौरा।
- (iii) डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा डोगरी निबंध–साहित्य गी योगदान।

12.3.1. डॉ. ज्ञान सिंह ते डोगरी निबंध दी विकास–यात्रा च उंदा योगदान।

1. **जीवन–परिचे :** डोगरी गद्य साहित्य लेखन च अपनी इक औहम भूमिका नभाने आहले लेखक डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा जन्म 24 जनवरी 1954 ई. गी जमू शैहरा च होआ। इनें एम. ए. डोगरी करने परैन्त डोगरी विशे च गै पीएच. डी. दी डिग्री बी हासल कीती दी ऐ। इसदे इलावा इने डिप्लोमा इन जर्नलिज्म ते मॉस कमनीकेशन बी कीते दा ऐ। इनें अपना व्यवसायक जीवन जमू–कश्मीर कल्यारल अकादमी च बतौर एसिस्टेंट अडीटर दे ओहदे परा शुरु कीता। इस दे बाद इस्सै मैहकमे च तरक्की करदे–करदे अडीटर, चीफ–अडीटर ते फही ऐडिशनल सैक्रेटरी (एडिटोरियल) दे ओहदे पर कार्यरत रौहने परैन्त इस्सै ओहदे परा सेवा निवृत होए।

2. **रचनां :** डॉ. ज्ञान सिंह हुंदे समें–समें पर पत्र– पत्रिकाएं च कविता, लेख बगैरा छपदे रौहदे न। इस दा इक कारण इष्टी ऐ चे एह आपू लेखन, संकलन ते संपादन कन्नै जुडे दे न। डोगरी साहित्य दे खेतरै च प्रकाशत इंदी रचनाएं दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ –

- सैहकदा कल्ल (लेख संग्रह – 1998 ई.)
- बावा सुरगल (नाटक, 2004 ई.)
- बावा जितमल (नाटक, 2005 ई.)
- मोहनलाल सपोलिया (मोनोग्राफ–2005, साहित्य अकादमी, दिल्ली पासेआ प्रकाशत)

डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा संपादन दे खेतर च बੀ बड़ा मता योगदान ऐं इ'ने डोगरी डिक्षणरी भाग- 4, 5, 6, लौहका डोगरी शब्दकोश ते डोगरी-हिन्दी शब्दकोश दा सैह-समादन कीते दा ऐ। इस दे कन्नै गै इ'नें शीराज़ा डोगरी दे अंक नं. 155 थमां 184 ते साढ़ा साहित्य 2001 थमां 2004 तगर दा सम्पादन बी कीते दा ऐ। डोगरी भाशा दियें किश पुस्तकें दे हिंदी अनुवाद करने दा श्रेय बी इ'नेंगी जंदा ऐ।

3. डॉ. ज्ञान सिंह हुंदा निबंध साहित्य गी योगदान : जित्थूं तोड़ी डॉ. ज्ञान सिंह हुंदे निबंध साहित्य च योगदान दा सुआल ऐ तां इंदी सन् 1998 च छपने आहली परचोलात्मक लेखें दी पुस्तक "सैहकदा कल्ल" अपना नुमाया थाहर रखदी ऐ। लेखक ने इस पुस्तक गी द'ऊं भाग 'क' ते 'ख' दे तैहत वर्गीकृत कीते दा ऐ। भाग 'क' च लेखक दे पंज लेख संकलत न जिंदे च लेखक ने डुगर दी लोकवार्ता, लोक साहित्य ते लोक संस्कृति गी लेइयै अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। पुस्तक दे भाग 'ख' च लेखक ने डोगरी भाशा दे द'ऊं नामवर कवियें दे व्यक्तित्व ते कृतित्व गी लेइयै अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। इस भाग दा पैहला लेख "रघुनाथ सिंह सम्याल: व्यक्तित्व ते कृतित्व" विशे पर अधारत ऐ जिस दे तैहत लेखक ने कवि रघुनाथ सिंह सम्याल हुंदे व्यक्तित्व सरबंधी जानकारी कठेरने दे कन्नै-कन्नै उंदे कविता साहित्य च बादैं होए दे भावें दी नशानदेही कीती दी ऐ। इससै चाल्ली 'स्व. मोहनलाल सपोलिया हुंदी कविता च रुमानी तत्व लेख दे अंतर्गत लेखक ने मोहन लाल सपोलिया हुंदे भावें दी गैहराई ते आत्मियता गी खंधाले दा ऐ। मूल रूप च लेखक ने अपने इ'ने दोनें लेखे च इ'ने दोनें कविये दे व्यक्तित्व दा सरोखड़ विश्लेशन करदे होई उंदी काव्य-सिरजना दे राहें बांदे होंदे उंदे व्यक्तित्व दी झलक दिक्खने दा प्रयास कीते दा ऐ।

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – V
LESSON – 13**

1960 ਈ. ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਚ ਵਿਅਂਗ–ਲੇਖਨ

ਰੁਪਰੇਖਾ

ਉਦੇਸ਼ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਪਾਠੋਂ ਗੀ ਪਫ਼ਨੇ ਪਰੈਨਤ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪਾਠਯ-ਕ੍ਰਮ ਚ ਲਗਗੇ ਦੇ ਵਿਅਂਗ–ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਤੱਦਾ ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਚ ਵਿਅਂਗ ਗੀ ਲੇਖਨ ਬਾਰੈ ਧੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਤੇ ਇੰਦੇ ਬਾਰੈ ਪੁਛ੍ਹੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਚ ਦੋ ਪਾਠ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਅਂਗ ਲੇਖਕਾਂ—ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਰਤਨ ਕੇਸਰ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਵਿਅਂਗ–ਲੇਖਨ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਚੰਚਾ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।

ਪਾਠ–ਪ੍ਰਕਿਧਾ : ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਸਭਨੋਂ ਪਾਠੋਂ ਚ :—

- (i) ਵਿਅਂਗਕਾਰੋਂ ਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ।
- (ii) ਵਿਅਂਗਕਾਰੋਂ ਦਿਇਆਂ ਰਚਨਾਂ।
- (iii) ਵਿਅਂਗਕਾਰੋਂ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਚ ਵਿਅਂਗ ਲੇਖਨ ਬਾਰੈ ਦਸ਼ਵੇਅਾ ਗੇਂਦਾ ਐ।

ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁਂਦਾ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ,

ਰਚਨਾਂ ਤੇ 1960 ਈ. ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਚ

ਵਿਅਂਗ–ਲੇਖਨ ਚ ਇੰਦਾ ਧੋਗਦਾਨ :

ਰੁਪਰੇਖਾ

13.1 ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਥੈ ਵਿਦਾਰਥੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਅਂਗਕਾਰੋਂ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁਂਦੇ ਜੀਵਨ–ਪਰਿਚੇ, ਰਚਨਾਏਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਚ ਵਿਅਂਗ–ਲੇਖਨ ਚ ਇੰਦੇ ਧੋਗਦਾਨ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਂਗਕਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਪੁਛ੍ਹੇ ਗੇਂਦੇ ਸੁਆਲੇ ਦੇ ਉਤਤਰ ਦੇਨੇ ਚ ਸਮਰਥ ਹੋਈ ਸਕਣ।

13.2 पाठ-परिचे

इस पाठ च व्यंगकार विश्वनाथ खजूरिया ते प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदे जीवन परिचे, रचनाएं ते डोगरी गद्य च उंदे व्यंग-लेखन बाऱे विस्तृत जानकारी दिती दी ऐ।

13.3 पाठ-प्रक्रिया :

13.3.1 विश्वनाथ खजूरिया ते उंदे गद्य च व्यंग लेखन :

- (i) विश्वनाथ खजूरिया हुंदा जीवन-परिचे
- (ii) विश्वनाथ खजूरियां हुंदियां रचनां।
- (iii) विश्वनाथ खजूनिरिया हुंदा डोगरी गद्य च व्यंग-लेखन च योगदान।

13.3.2 प्रो. लक्ष्मी नारायण ते उंदा डोगरी व्यंग-लेखन च योगदान :

- (i) प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदा जीवन-परिचे।
- (ii) प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदियां रचनां।
- (iii) प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदा व्यंग-लेखन गी योगदान।

विश्वनाथ खजूरिया ते डोगरी गद्य च व्यंग लेखन आस्तै उंदा योगदान :

(i) जीवन-परिचे : डोगरी गद्य लेखकें च विश्वनाथ खजूरिया हुंदा इक टकोहदा थाहर ऐ। एह प्रसिद्ध डोगरी लेखक प्रो. रामनाथ शास्त्री ते नरेन्द्र खजूरिया हुंदे बड्डे भ्रा हे। इंदा जन्म 25 नवंबर, 1906 ई. च रियासी दे स्थाड़ी इलाके दे इक ग्रांड माड़ी च होआ हा। इंदी शिक्षा जम्मू च गै होई। इनें अपना व्यवसायक जीवन स्कूल अध्यापक दे तौर पर कीता। नौकरी दे दौरान इनेंगी दुगगर दे बक्ख-बक्ख इलाके च फिरने ते रौहने दा मौका मिलेआ। दुगगर दी संस्कृति कन्नै ओह खास तौरा पर वाबस्ता रेह। इंदे केई लेख ते नाटक पत्र-पत्रिकाएं च छपे दे न। एह लोक कलाएं दे पारखी ते रंगमंच दे कलाकार बी हे। इनें मती सारी नौकरी जम्मू थमां बाहर बरवाल, रामगढ़, रामनगर बगैरा थाहरें पर कीती। एह शिक्षा दे कन्नै-कन्नै समाजक ते साहित्यक गतिविधियें च बी रुज्जे रौहंदे हे। इंदे रटैर होने पर जम्मू दे दैनिक पत्र 'उजाला' ने 25 नवंबर 1961 ई. गी इक संपादकी लेख प्रकाशत करिये इंदे व्यक्तित्व ते किरदार दी सराहना कीती ही। 26 जनवरी, 1993 च इंदा सुर्गवास होई गेआ।

(ii) रचनां : विश्वनाथ खजूरिया हुंदी सभनें थमां पैहली रचना 'अछूत' नाटक ऐ। रामनगर कसबे थमां कोई 35 किलोमीटर दूर ढुड्ढू इलाके च ब्यापे दे वर्ग शोशन, समाजी बेन्याई बगैरा गी दिक्खियै उनें एह रचना कीती। फही एह लगातार लिखदे रेह। इंदी रचनाएं दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

- ❖ 1935 ਈ. ਚ ਪੈਹਲੇ ਏਕਾਂਕੀ 'ਅਛੂਤ' ਦੀ ਰਚਨਾ
- ❖ ਢੁਗਰ ਦਾ ਜੀਵਨ—ਦਰਸ਼ਨ
- ❖ ਸਪਤਕ (ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ, ਜਮ੍ਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਕੈਡਮੀ ਆਸੇਆ ਪੁਰਸ਼ਕਤ)
- ❖ ਨੀਲਕੱਠ (ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ)
- ❖ ਪਗਡਾਂਡਿਆਂ (ਆਤਮਕਥਾ)

ਇੰਦੇ ਇਲਾਵਾ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਕੇਈ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਤੇ ਨਾਟਕ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਪਤ੍ਰਿਕਾਏਂ ਚ ਛਪੇ ਦੇ ਨ।

(iii) ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਹੁੰਦੇ ਗਦ ਚ ਵਾਂਗ ਲੇਖਨ : ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਂਸ਼ਾ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਸਾਹਿਤਿਕਾਰ ਤਾਂਏ ਲਿਖਦਾ ਐ, ਜੋ ਕਿਸ ਚ ਓਹ ਸਮਾਜ ਚ ਦਿਖਦਾ ਐ। ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਕ ਮਕਸਦ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨਾ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਐ ਤੇ ਦੂਆ ਸਮਾਜ ਚ ਫੈਲੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਕਖੀ ਇਸਾਰਾ ਕਰਨਾ। ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਾਂਗ ਦੇ ਸਭਨੋਂ ਥਮਾਂ ਮਤੇ ਨਮੂਨੇ ਨਿਬੰਧ—ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਬੀ ਵਾਂਗਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਜਾਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਐ। ਓਹ ਮੌਕੇ ਮਤਾਬਕ ਸ਼ਹਨੇ ਆਹਲੇ ਚੁਟਕਲੇ ਤੇ ਕਥਾਂ ਸੁਨਾਇਥੈ ਮੈਫਲ ਗੀ ਹਣਾ—ਮਰਾ ਕਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਇਥੈ ਭਾਵ ਤੇ ਨਜ਼ਰਿਆ ਅਸੋਂ ਗੀ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ 'ਸਪਤਕ' ਚ ਮਿਲਦੇ ਨ।

ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦਾ 'ਸਪਤਕ' ਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਹ 1968 ਬਾਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ ਹਾ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧਾਂ ਚਾ ਛੇ ਨਿਬੰਧ ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨ ਕਨ੍ਨੇ ਸਰਬਾਂਧਤ ਤੇ ਸਤਮਾਂ 'ਕੁਝੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ' ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਐ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਅੰਦਾਜ—ਏ—ਵਾਧਾਂ ਕਮਾਲ ਦਾ ਐ। ਜਿਸ ਚ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਾਂਗ ਦੀ ਪੁਟਟ ਮਨੈ ਗੀ ਛੂਹਨੇ ਆਹਲੀ ਐ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ 'ਖਤੋਲਾ' ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨ ਪਰ ਕਰਾਰਾ ਵਾਂਗ ਐ। ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਆਤਮਕਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਐ ਜੇ ਲੋਕ ਤੁਝੀ ਅਪਨੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਕੇਹ ਆਖਡਨ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਤੁਝੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਇਕ ਸ਼ੋਕ ਸਭਾ ਦਾ ਉਲੱਖ ਕਿਥੈਂ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਤ ਗੀ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਦਾ ਐ। ਪਰ ਕਿਸ ਲੋਕ ਤੁਝੇ ਸ਼ੋਕ ਸਭਾਏਂ ਚ ਬੀ ਸਿਰਫ ਤਾਡਿਆਂ ਗੈ ਬਜਾਨੇ ਗੀ ਆਂਦੇ ਨ। ਤੁਝੇ ਗੀ ਤੁਝੇ ਸ਼ੋਕ ਸਭਾਏਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੀ ਸਮਝ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ। ਅਪਨੀ ਸੂਝ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧ ਚ ਅਧੋਜਿਤ ਇਹੋ ਨੇਹੀ ਇਕ ਸ਼ੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਬਾਰੈ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦੇ ਵਾਂਗ ਤੇ ਤੱਜਿਆਂ ਭਰੋਚੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨ, "ਹੁਣ ਅੱਤ ਤੁਸ ਦਿਵਗਤ ਲੇਖਕੈ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਲੇਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨਾ, ਜਿਸਨੇ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਗਦ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਬਡਾ ਸਮੁੱਦਰ ਕੀਤਾ। ਤੁਝੇ ਜੇ ਕਿਸ ਬੀ ਲਿਖੇਆ, ਸੋਚੀ—ਬਚਾਰਿਥੈ ਲਿਖੇਆ। ਤੁਝੇ ਅਪਨਾ ਬਕਖਰਾ ਗੈ ਅੰਦਾਜ ਹਾ। ਤੇ ਬਾਕੀ ਲੇਖਕੇਂ ਕਥਾ ਓਹ ਕਿਸ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਬੀ ਰੌਂਦੇ ਹੋ। ਢੁਗਰ ਦੀ ਲੋਕ—ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਕਨ੍ਨੇ ਖਜੂਰਿਆ ਸਾਹਬ ਗੀ ਬਡਾ ਮੋਹ ਹਾ.....।

ਮੌਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਈ ਝਕਖਡੈ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਬਾਗੈ ਬਿਚਾ ਚਮੜੇ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਨਾ ਬੂਟਾ ਪੁਟਟੀ ਛੋਡੇਆ ਐ। ਏਹ ਸਭਾ ਇਸ ਕੌਮੀ ਘਾਟੇ ਪਰ ਬਡੀ ਦੁਖੀ ਐ।

ਹਾਲ ਚ ਬੈਠੇ ਦੇ ਇਕ 'ਸ਼੍ਰੋਤਾ' ਨੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰੇ ਤਾਡੀ ਬਜਾਈ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਖਿੰਜਿਥੈ ਗਲਾਯਾ: ਆਦਰ ਜੋਗ ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਨੇ ਪੈਰੀ ਪੈਨਾ ਤੇ ਸਿਕਖੇਆ ਪਰ ਥਾਹਰ ਕੁਥਾਹਰ ਨੈਈ ਸਿਕਖੇਆ।"

ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਚ ਬਡੇ ਲੋਕ ਇਧੈ ਨੇਹ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜਿਨ੍ਹੋਂ ਗੀ ਕੁਸੈ ਮੌਕੇ ਪਰ ਕਿਸ ਚਾਲੀ ਪੇਸ਼ ਆਨੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਰਾਹੋਂ ਇਧੈ ਨੇਹ ਲੋਕੋਂ ਪਰ ਬੀ ਵਾਂਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਮਨੋਕਾਮਨਾ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਤਨੋਂ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਆਨ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ ਜੇਹੜੇ ਮਨੋਕਾਮਨਾਏਂ ਦੇ ਪੱਧੂਡੇ ਚਢਿਯੈ ਅਨਹੋਨਿਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨ। ਅਰਥਾਤ् ਕੋਈ ਲੋਕ ਅਪਨੀ ਔਕਾਤ ਮੁਲਿਲਾਈ ਬਡ਼ਡੇ-ਬਡ਼ਡੇ ਸੁਖਨੇ ਦਿਖਦੇ ਨ। ਮਨੁਕਖੈ ਦਿਓਂ ਮਨੋਕਾਮਨਾਂ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਗਰ ਖਤਮ ਨੇਈ ਹੋਦਿਓਂ। ਜਿਧਾ—“ਏਹ ਨ ਸ਼੍ਰੀ.....ਲਾਲ ਹੋਰ। ਉਮਰ ਸੁਖੈ ਕਨੈ ਪੰਜਾ-ਪਚੁੰਜਾ ਬਰੇ ਹੋਗ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਗੀ ਅਜੋਂ ਬੀ ਇਧੈ ਕਾਮਨਾ ਲਗੀ ਦੀ ਏ ਜੇ ਕੋਈ ਇਨੋਂਗੀ ਲਾਡ-ਪਾਰ ਕਰੈ।”

'ਲਾਰੇ' ਨਾਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਦਬਜਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸਿਥਤਿ ਪਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਫੱਗੈ ਕਨੈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਦੀ ਏ। ਲਾਰੇ ਦੀ ਤਸੀਰ ਗੀ ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਕਲੋਰੋਫਾਰਮ' ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਦਸ਼ੇਦਾ ਜੇ ਕੇਇਧੋਂ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਲਾਰੇ ਲਾਨੇ ਚ ਮਜਾ ਆਂਦਾ ਏ ਤੇ ਕੇਇਧੋਂ ਗੀ ਦੂਂਧੁੰ ਦੇ ਲਾਰੇ ਦੇ ਇਸਾਰੇ ਪਰ ਨਚਨੇ ਦਾ ਨਂਦ ਆਂਦਾ ਏ। ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰ ਲਿਖਦੇ ਨ—

“ਕੋਈ ਲੋਕ ਗਰਜਮਦ ਸੋਆਲਿਧੋਂ ਗੀ ਪੁਤਲੀ ਆਂਗਰ ਲਾਰੋਂ ਦੀ ਤਾਰੋਂ ਉਪਰ ਨਚਨੇ ਚ ਨਂਦ ਆਂਦਾ ਏ ਤੇ ਕੇਇਧੋਂ ਗੀ ਖੁਦ ਲਾਰੇ-ਲਾਣੋਂ ਦੇ ਇਸਾਰੋਂ ਉਪਰ ਨਚਨੇ ਚ ਮਜਾ ਆਂਦਾ ਏ। ਇਕ ਖੋ ਜਨ ਪੇਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਲਾਰੇ ਦੀ ਡੰਗੇਰੀ ਰਹਾਰੇ ਚਲਨੇ ਦੀ। ਜਾਨਦੇ-ਬੁਝਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਓਹ ਸਨਫਰ ਮੇਹੀਂ ਦੇ ਥਨ ਲੋਆਸਦੇ ਰੈਂਹਦੇ ਨ, ਜੇ ਮਤ ਸਨਫਰ ਬੀ ਪਸੱਸੀ ਪਬੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸੁਕੁ-ਮੁਰਡੇ ਦੇ ਪਲਲੇ ਚਾ ਬੀ ਦੁੜ੍ਹੇ ਦੀ ਸੀਰ ਕੋਰਜੀ ਪਵੈ.....।” ਲੇਖਕ ਦੇ ਆਕਖਨੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਜੇ ਕਿਸ ਲੋਕ ਸਥ ਜਾਨਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਲਾਰੇ ਲਗਦੇ ਨ ਤੇ ਅਪਨਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਧੈ ਨੇਹ ਲੋਕੋਂ ਪਰ ਗੈ ਵਾਂਗ ਕਸ਼ੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਤਨੋਂਗੀ ਇਸ ਆਦਤ ਗੀ ਛੋਡਿਧੈ ਮੇਹਨਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸਿਖਖ ਦਿਤੀ ਦੀ ਏ।

'ਬੈਹਮ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਦਸ਼ੇਦਾ ਜੇ 'ਬੈਹਮ' ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੋਵੂਤਿ ਪਰ ਅਸਰ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਤੇ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਰੋਗ ਏ। ਆਖਦੇ ਬੀ ਹੈਨ ਜੇ ਬੈਹਮ ਤੇ ਟਟਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਇਸ ਰੋਗ ਚ ਲਪਟੋਏ ਦੇ ਮਨੁਕਖੈ ਪਰ ਵਾਂਗ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰ ਲਿਖਦੇ ਨ—“ਚਾਕੂ, ਕੌਂਚੀ, ਉਸਤਰਾ ਜਾਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲੀ-ਚਲਿਧੈ ਘਸੱਸੀ ਜਦੇ ਨ ਉਥੋਂ ਲਡਾਕੀ ਜਨਾਨੀ ਦੀ ਜੀਹ੍ਬਾ ਆਂਗਰ ਏਹ ਰੋਗ ਤੇਜ-ਸਿਰ-ਤੇਜ ਹੋਂਦਾ ਜਂਦਾ ਏ।” ਜਾਂ ਬੈਹਮ ਬਾਰੈ ਨਿਬੰਧ ਦਿਇਆਂ ਏਹ ਸਤਰਾਂ-

“ਏਹ ਰੋਗ ਮਾਰ੍ਲ ਭਾਏ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ, ਬ ਜਂਦਾ ਸਨੇ ਜਿੰਦੂ ਗੈ।”

‘ਏਹ ਨਜ਼ਰਾਂ’ ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਜ਼ਰੋਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜਿਧਾ— “ਅਦਾਲਤੀ ਧੰਦੇ ਵਾਲੇ ਬੀ ਅਪਨੀ ਫਕੇਕੁਟਨੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਕਨੈ ਅਦਾਲਤੀ ਦੇ ਹਾਤੇ ਅੰਦਰ ਆਂਦੇ ਆਦਮੀ ਗੀ ਦੂਰਾ ਗੈ ਤਾਡੀ ਲੈਂਦੇ ਨ ਜੇ ਸਾਮੀ ਕਿਨ੍ਹੇ ਕ ਪਾਨਿਧੈ ਚ ਏ ਤੇ ਕਿਸ ਚਾਲੀ ਉਸਦਾ ਪਾਰ-ਤੋਆਰ ਕਰਨਾ ਏ।” ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਵਸਾਇਂ ਕਨੈ ਜੁੜੇ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਦਿਇੋਂ ਨਜ਼ਰੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਨਜ਼ਰੋਂ ਦੇ ਏਹ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਰੂਪ ਤੇ ਵਰਗ ਲੇਖਕ ਦੇ ਗੂੰਡ ਤਜਰਬੇਂ ਦੀ ਨਿਆਨਦੇਹੀ ਕਰਦੇ ਤਨੋਂ ਲੋਕੋਂ ਪਰ ਵਾਂਗ ਕਰਦੇ ਨ ਜਿੰਦਾ ਕਮ ਸਿਰਫ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਤਾਡਨ ਏ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰੇਹ ਚ 'ਕੁਤੋਂ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਅਪਨੀ ਗੈ ਕਿਸਮਾ ਦਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਕੁਤੇ ਦਿਇੋਂ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਕਿਸਮੋਂ, ਨਸ਼ਤੋਂ ਤੇ ਤੁੰਦੇ ਲਾਭ, ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਆਦਤੋਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬਧੇ ਚ ਲੋਕ—ਵਿਹਾਰ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੂਕਿਤ ਵਚਨੋਂ ਦਾ ਬੀ ਖੂਬ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਦੇ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬਧੋਂ ਦੀ ਵਿਗਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਚੁਭ ਹੋਰ ਤ੍ਰਿਕਖੀ ਹੋਈ ਗੇਦੀ ਏ।

ਰਿਆਸਤੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਛਾਪੇ ਗੇਦੇ ਹਾਸ਼ਿ—ਵਿਗਾਤਮਕ ਨਿਬਧ ਸਾਂਗੈਹ ‘ਚੁਭਾਂ ਤੇ ਹਾਸ਼ਸੇ’ ਚ ਬੀ ਇੰਦਾ ਇਕ ਨਿਬਧ ਸਕਲਤ ਏ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬਧ “ਘਮਾਈ ਫਿਰੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਲੀਡਰੋਂ ਉਪਰਾ” ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਲੀਡਰੋਂ ਦੇ ਚੱਚਿਤ੍ਰ ਪਰ ਵਿਗ ਕਰਾਂਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਹੋਰ ਆਖਦੇ ਨ, “ਲੀਡਰੀ ਤੇ ਲਾਰੇ ਏਹ ਦੌਏ ‘ਲ’ ਅਕਖਰੀ ਨ। ਇਸ ਕਰੀ ਲੀਡਰੋਂ ਗੀ ਲਾਰੇ ਲਾਨੇ ਦੀ ਖਾਸੀ ਜੁਗਤ ਔਂਦੀ ਏ।” ਇਸ ਨਿਬਧ ਚ ਲੀਡਰੀ ਤੇ ਲੀਡਰੋਂ ਬਾਰੈ ਦਸੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਲੀਡਰ ਕਿਸ ਚਾਲੀ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਲਾਰੇ ਲਾਇਥੈ ਅਪਨਾ ਸਮਾਂ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਨ।

ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਵਿਗਾਤਮਕ ਨਿਬਧੋਂ ਰਾਹੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਬਜਰੇਪਨ, ਸੋਚ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਸਾਂਗਤਿਯੋਂ ਤੇ ਰੀਤਿ—ਰਖਾਂਜੇ ਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਇਕ ਝੁਨਕ ਕਰਾਈ ਦੀ ਏ ਤੇ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਜੇ ਹਰ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਅਪਨਾ—ਅਪਨਾ ਕਰਮ ਮੇਹਨਤ ਕਨ੍ਹੈ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।

ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ੀ ਨਾਰਾਯਣ ਤੇ ਤਾਂਦੇ ਡੋਗਰੀ ਗਦਿ ਚ ਵਿਗ ਲੇਖਨ :

(i) ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ : ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੰਦ ਗਦਿ ਲੇਖਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ ਸਨ् 1934 ਚ ਹੋਆ। ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਕ੃਷ਣ ਸ਼ਰਮਾ ਹਾ ਤੇ ਓਹ ਸਾਂਕੂਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ। ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਧੁਵੰਦਿਕ ਹਿਕਮਤ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਘਰਾ ਚ ਪਢਾਈ—ਲਖਾਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹਾ। ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰ ਅਪਨੀ ਸ਼ਕੂਲੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਦੌਰਾਨ ਗੈ ਹਿੰਦੀ, ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਤੁਰੂ ਪਰਿਧਿਨ, ਸਾਂਕੂਤ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਚੇ ਜਾਨਕਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਭਾਰਤ, ਇੰਡੀਆ ਤੇ ਉਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਚ ਅਪਨੀ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਏਸ./ਏ. ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਸ਼ੇ ਚ ਲੀਡਸ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਥਮਾਂ ਤੇ ਪੀ.ਏ.ਚ.ਡੀ. ਲੈਂਕੇਸਟਰ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਥਮਾਂ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੋਰ ਜੀ.ਜੀ.ਐਮ. ਸਾਈਸ ਕਾਲੇਜ ਤੇ ਜ਼ਮ੍ਮੂ ਵਿਸ਼ਵਿਦਿਆਲਾਯ ਚ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਰੇਹ। ਤੇ ਫਹੀ ਅਲਭਟ ਵਿਸ਼ਵਿਦਿਆਲਾਯ, ਕਨਾਡਾ ਚ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੇਹ। ਪਰ ਡੋਗਰੀ ਚ ਲਿਖਨਾ ਜਾਰੀ ਰਕਖੇਆ ਤੇ ਅਜ਼ ਬੀ ਸਾਹਿਤਿ ਸਿਰਜਨਾ ਚ ਰੁਜ਼ੀ ਦੇ ਨ। ਤਾਂਦੇ ਹਿੰਦੀ ਚ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਤੇ ਏਸ./ਏ. ਦਿਧਾਂ ਡਿਗ੍ਰਿਆਂ ਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਦਿਧਾਂ ਨ।

(ii) ਰਚਨਾਂ : ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਗਦਿ ਸਾਹਿਤ ਗੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੋਗਦਾਨ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬਧੋਂ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਬੀ ਅਪਨਾ ਧੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇੰਦੇ ਕੇਈ ਲੇਖ ਪੱਤਰ—ਪਤ੍ਰਿਕਾਏਂ ਤੇ ਸਕਲਨੋਂ ਚ ਛਧੇ ਦੇ ਨ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਸਾਰਿਂ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਬੀ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਇੰਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦਾ ਬ੍ਰੌਂਚ ਇਸ ਚਾਲੀ ਏ :-

- ❖ ਕਾਂਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਾਂ (ਹਾਸ਼ਿ—ਵਿਗ ਲੇਖ ਸਾਂਗੈਹ 1968 ਈ.)
- ❖ ਨਿਕਿਕਿਆਂ—ਨਿਕਿਕਿਆਂ ਗਲਲਾਂ (ਹਾਸ਼ਿ—ਵਿਗ—ਨਿਬਧ ਸਾਂਗੈਹ, 1973 ਈ.)
- ❖ ਸਾਹਿਤ ਚੰਚਾ (ਆਲੋਚਨਾ)
- ❖ ਐਨ ਇੰਟੋਡਕਸ਼ਨ ਟੂ ਡੋਗਰੀ ਆਰਟ ਏਂਡ ਫੋਕ ਲਿਟਰੇਚਰ (ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)

ਏਹਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਬੜਾ ਮਤਾ ਕਮ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜ਼ਮਾਲ ਹੁੰਦਿਧੇ

42 चुनिंदा डोगरी कवते दा अंग्रेज़ी च अनुवाद कीते दा ऐ।

प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदे साहित्यक कम्मों चा इक होर सराहने योग कम्म श्रीमदभगवद गीता ते आदि गुरु शंकराचार्य दे भज गोविन्द संस्कृत स्तोत्र दा डोगरी पद्यानुवाद ऐ।

एहदे इलावा उन्नें डोगरी कवि तारा स्मैलपुरी हुंदियें किश कवते दा हिंदी च अनुवाद बी कीते दा ऐ।

ओह अपनी मातृभाषा डोगरी आस्तै बंदेश रहियै बी किश नांड किश लिखदे रौंहदे न ते अपनियें रचनाएं कन्नै सेवा करा'करदे न।

(iii) **प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदा डोगरी व्यंग लेखन च योगदान :** प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदा डोगरी गद्य साहित्य लेर्इ ते खास करियै हारय-व्यंगात्मक निबंधे दे रूपा च टकोहदा योगदान ऐ। इंदा पैहला निबंध संग्रहै 'कंडियारी दे फुल्ल' नांड कन्नै 1968 च प्रकाशत होआ। इस च 11 हास्य-व्यंगात्मक निबंध न। इन्नें निबंधें बारे प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदे बचार न- "व्यंग दा छांटा इन्नें त्रुटियें गी लताड़दा ऐ ते जेल्लै ओह एहदी त्रिकुषी मारा कन्नै त्रबकदियां न तां गड़ाका मारे बिजन नेर्इ रैहन होंदा। इन्नें बे'थवियें गल्ले दा इंदै लाज ऐ जे हर दवा बिंद कौड़ी ते होंदी गै, इस करियै एह गड़ाका साढ़ी कठोरता नेर्इ सगुआं साढ़ी हमदर्दी ते खैरखाही दा सबूत ऐ।"

इस संग्रहै च हास्य-व्यंगात्मक निबंध ते रेखचित्र संकलत न। व्यंगात्मक निबंधे च छड़े दा कोठा, कलाजंग, बस स्टाप, रवारे, क्षमा करना धनवाद ते मिस्टर बोर न, जदके व्यगात्मक रेखा चित्रे च होटलै आहला पंत, भागरेखा, जकको-तकके, टर्सनंद ते शाह जी औंदे न।

'छड़े दा कोठा' निबंध च लेखक ने छड़े गी औने आहली औक्खे-अड़चने दा इक रोचक चित्रण पेश कीते दा ऐ। लेखक ने बधादी अवादी ते मती टब्बरदारी गी बी अपने व्यंग दा नशाना बनाए दा ऐ। लेखक उन्नें सज्जनें पर व्यंग कस्सदे होर्इ 'छड़े' दी तारीफ दे पुल ब'न्नदे होर्इ आखदा ऐ—"अज्ज 'छड़े' हर समस्या दा हल न। मकान दी समस्या, कम्म-काज दी समस्या, अनाज दी समस्या ते जे साढ़े बजुर्ग दोस्त बुरा नेर्इ मन्नन तां अ'ऊं आखड जे एह सारियां समस्यां उंदी गै इस जमाने गी देन न, जिनेंगी छड़े नवेड़ने दा जतन करा करदे न।

'कलाजंग' निबंध च खजूरिया होरे द'ऊं पीढ़ियें दे अंतराल (Gap) गी स्पृश्ट करने आस्तै सर्सू-नुहै दी मसाल पेश कीती दी ऐ ते दस्से दा जे मते सारे झागड़े दा कारण द'ऊं पीढ़ियें दे बचारे च तालमेल नेर्इ होना ऐ। सर्सू-नुहै दी तकरार च पुत्र दी मानसिकता गी कोई-नेर्इ समझदा दमै अपने-अपने बारे सोचदियां न। इस सरबंधे च निबंधकार लाड़ी दे मुहां पुत्तरे दी स्थिति पर रोशनी पांदे होर्इ आखदा ऐ, "परतक्ख गी परमाण नेर्इ लोड़दा, लाड़ी ने आखेआ। कदें मर्द-माहनू बी इ'यां मुंहै च डूठा पाइयै बौहदा ऐ? पर धर्मपुत्र निश्पक्खता दी नीति पर डटे दे हे। उन्नेंगी समझोआ नेर्इ हा करदा जे ओह कुसै दे पुत्तर मते न जां पति, इस लेर्इ बफरस्टेट आला लेखा दैनें बकिखियें दे हमले चुपचाप स्हारा दे हे।" इस स्थिति च पुरश बफरस्टेट

ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੇਈ ਨਮਾਡ ਤਾਂ ਕੇਹ ਕਰੈ ? ਇਧੈ ਭਾਵ ਪਾਠਕੋਂ ਦੇ ਸੰਨ੍ਹੀ ਗੀ ਛੂਹੀ ਜਾਂਦਾ ਏ।

'ਬਸ—ਸਟਾਪ' ਨਿਬੰਧ ਅਜੈ ਦੇ ਅਰਾਮ ਪ੍ਰਸਤ ਮਨੁਕਖੀਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਬਸ ਦੇ ਸਫਰ ਚ ਐਨੇ ਆਹਲਿਅਂ ਦੁਖਾਰਿਅਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਲੈਹਜੇ ਚ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰ ਲਿਖਦੇ ਨ, "ਸੀਟ ਤਾਂਨੇਂਗੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਉਸੀ ਇਧਾਂ ਬੜੀਆ ਜਿਧਾਂ ਕੋਈ ਪਰਿਅਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਛਾਦਰੀ ਕਨੈ ਕੁਸੈ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਗੀ ਮਾਨਸ ਗੰਧ, ਮਾਨਸ ਗੰਧ ਆਕਖਨੇ ਆਹਲੇ ਰਖਾਸਾ ਦੀ ਕੈਦੀ ਕੋਲਾ ਛਡਕਾਇਥੈ ਲੇਈ ਆਧਾ ਹੋਏ, ਪਰ ਏਹ ਸੁਖਨਾ ਅਜੋ ਅਦ੍ਧਾ ਹਾ। ਉਨ ਮਰਦ—ਸਾਹਨੂ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਸੀਟਾ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਇਥੈ ਅਪਨਾ ਫਰਜ ਨਮਾਯਾ ਹਾ। ਹੁਨ ਦਿਕਖਨਾ ਹਾ ਜੇ ਓਹ ਬੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਬੁਝਾਦਿਅਂ ਨ ਜਾਂ ਨੇਈ।" ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਬਚੋਂ ਚ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਭੀਡ, ਬਕਖ—ਬਕਖ ਸੋਆਇਅਂ ਦੀ ਮਨੋਵੂਤਿ ਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਗੀ ਪੇਸ਼ ਐਨੇ ਆਹਲਿਅਂ ਸਮਸਥਾਏਂ ਗੀ ਗੋਹਾਡੇ ਦਾ ਏ।

'ਰਵਾਰੋਂ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਰਵਾਰੋਂ ਦਿਇੱਂ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਕਿਸਮੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਆਨ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ, ਜਿਂਦੇ ਚਾ ਕਿਸ ਰਵਾਰੀ ਕਰਨਾ ਰੋਜੀ—ਰੂਟਟੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮਨਦੇ ਨ ਤੇ ਕਿਸ ਨਿਜੀ ਸ਼ਵਾਰ੍ਥ ਕਾਰਣ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਕਮਮ ਬਗਾਡਦੇ ਤੇ ਬਨਾਂਦੇ ਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਰਵਾਰੋਂ ਗੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ।

'ਕਥਮਾ ਕਰਨਾ ਧਨਨਵਾਦ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਰੋਂ ਇਨ੍ਹੋਂ ਦਾਤਾਂ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਨੈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਤਾਂਨੇਂ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਆਨ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ ਜੇਹਾਡੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ਵਾਰ੍ਥ ਸਾਧਨੇ ਆਸਤੈ ਥਾਹਰ—ਕਥਾਹਰ ਜਾਂ ਪਰਿਸਥਿਤਿ ਗੀ ਸਮਝੇ ਬਗੈਰ ਇਨ੍ਹੋਂ ਦਾਤਾਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੇ ਸ਼ਹਰੇ ਬਚੀ ਨਿਕਲਦੇ ਨ। ਪਰ ਇਂਦਾ ਸ਼ਕਾਰ ਹੋਏ ਦਾ ਵਕਤ ਇਂਦੇ ਬਾਰੈ ਸੋਚਦਾ ਏ, "ਮਨ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜੇ 'ਕਥਮਾ ਕਰਨਾ' ਤੇ 'ਧਨਨਵਾਦ' ਚ ਕਿਸ ਅਪਨੇ ਕੋਲਾ ਰਲਾਇਥੈ ਨੁਹਾਡੇ ਪਿਚੋਂ ਛਾਂਡ ਕਰਾਂ। ਪਰ ਏਹ ਦੋਏ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੀ ਸਥਿਤਾ ਦੇ 'ਨਾਰਾਯਣ ਅਸਤਰ' ਨ ਤੇ ਇਂਦੇ ਸਾਮੈਂ ਸਾਡਾ ਬਰੋਧ ਢੰਡਾ ਪੈਈ ਜਾਂਦਾ ਏ।" ਅਜ਼ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਚ ਇਨ੍ਹੋਂ ਦਾਤਾਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੀ ਕਿਨ੍ਹੀ ਸਾਰ੍ਥਕਤਾ ਏ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਥਮਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ।

'ਮਿਸਟਰ ਬੌਰ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸੁਹਾਂ ਮਿਥੁ ਬਨਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਵੂਤਿ ਗੀ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਆਨ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ। ਇਧੈ ਨੇਹ ਲੋਕ ਦੂਏਂ ਦੀ ਭਵਨਾਏਂ ਦੀ ਕਦ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਅਪਨੀ ਬੇਫੌਂਦੀ ਗਲਿੰਦੇ ਕਨੈ ਦੂਏਂ ਗੀ ਬੋਰ ਕਰਦੇ ਨ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਬੀ ਸਮਾਜ ਚ ਵਾਧਾ ਕੁਰੀਤਿਅਂ ਤੇ ਵਿਸਾਂਗਤਿਅਂ ਪਰ ਕਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਂਦੇ ਕਨੈ ਪਾਠਕੋਂ ਦਾ ਮਨੋਰਾਜਨ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਏ ਪਰ ਕਨੈ ਗੈ ਸਮਾਜ ਦਿਇੱਂ ਤ੍ਰੁਟਿਅਂ ਗੀ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਬੀ ਮਿਲਦਾ ਏ।

ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਦੂਆ ਹਾਸਥ—ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਹ "ਨਿਕਿਕਿਆਂ—ਨਿਕਿਕਿਆਂ ਗਲਲਾਂ" ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਸਨ् 1973 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਕੁਲ 11 ਨਿਬੰਧ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਾਰੋਂ ਨਿਬੰਧੋਂ ਚ ਬੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਰੋਜ—ਧਾਡੀ ਦੇ ਅਚੋ—ਬੁਰੋਂ ਅਨੁਭਵੋਂ ਗੀ ਵਾਂਗ ਤੇ ਹਾਸੇ ਦੀ ਪੁਟਠ ਦੇਇਥੈ ਵਕਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸ਼ਟਕ ਤਾਂਨੇਂ ਅਪਨੋਂ ਅਨੁਭਵੋਂ ਗੀ ਗੈ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਾਡੇ ਤਾਂਨੇਂ ਆਪੂ ਮਸੂਸ ਕੀਤੇ ਦੇ ਹੈ।

'ਹਾਸੇ ਤੇ ਅਤਥਰੁਂ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਵਾਂਗ ਭਰੇ ਸ਼ਵਰ ਚ ਆਖਦੇ ਨ, "ਹਾਸੇ ਤੇ ਅਤਥਰੁਂ ਦੋਏ ਗਲਾਮੀ ਦੇ ਪਟੇ ਨ ਜੇਹਕੇ ਸਾਡੇ ਗਲੇ ਚ ਪੇਦੇ ਨ। ਹਾਸੇ ਉਸਦੇ ਗੁਲਾਮ ਨ ਜੇਹਡਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਏ ਤੇ ਅਤਥਰੁਂ ਉਸਦੇ ਗੁਲਾਮ ਨ ਜੇਹਡਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ

ਨੇਈ ਐ।” ਏਹ ਸਤਰਾਂ ਮਨੁਕਖੀ ਸੋਚ ਪਰ ਕਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਮਨੁਕਖੈ ਮੇਹਨਤ ਕਰਿਯੈ ਸਮਾਜ ਚ ਅਪਨਾ ਧੋਗਦਾਨ ਦੇਨੇ ਆਸਟੈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨ।

‘ਖੁੱਜਾ ਹੋਈ ਗੇਈ ਅਕਿਖਿਆਂ ਲਾਈ ਐਠੇ ਨਿਬਂਧ ਚ ਨਿਬਂਧਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਨ— “ਇਥਕ, ਸੁਸ਼ਕ, ਖੰਘ ਤੇ ਖੁਸ਼ਕ—ਏਹ ਚਾਰ ਗਲ਼ਾਂ ਛਘਿਆਂ—ਗੁਜ਼ਿਆਂ ਨੇਈ ਰੌਹਿਦਿਆਂ। ਪਤਾ ਨੇਈ ਓਹ ਕਨੇਹੀ ਘੜੀ ਹੀ ਜੇਲੈ ਅਸੋਂ ਗੀ ਇਥਕ ਹੋਈ ਗੇਆ ਹਾ। ਜੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਹਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਕੈ।” ਲੇਖਕ ਨੇ ਦਸ਼ੇ ਦੇ ਜੇ ਇਥਕ, ਸੁਸ਼ਕ, ਖੰਘ ਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਐਸਿਆਂ ਇਲਾਮਤਾਂ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਕਾਰਣ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਸਮਾਜ ਚ ਭੰਡੀ ਹੋਂਦੀ ਐ।

ਇਸ ਸੱਗੈਹ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿਬਂਧ ‘ਮਜਮੈਵਾਜ ਐ। ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਭਨੋਂ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਮਾਜਮੈਵਾਜ ਗਲਾਏ ਦਾ ਐ। ਲੇਖਕ ਇਸ ਸਰਬਧੈ ਚ ਆਖਦੇ ਨ, “ਦਰਅਸਲ ਅਸ ਸਥ ਗੈ ਇਤ੍ਥੋਂ ਮਜਮੈਵਾਜ ਆਂ। ਕੋਈ ਨਿਕਕਾ ਮ'ਜਮਾਂ ਲਾਂਦਾ ਐ ਤੇ ਕੋਈ ਬਡ਼ਾ। ਕੋਈ ਦੁਆ ਬੇਚਦਾ ਐ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸੂਲ, ਪਰ ਸਭੈ ਅਪਨਾ ਸਡੇ—ਪਡੇ ਦਾ ਮਾਲ ਸ਼ੈਲ ਦਸਿਸਥੈ ਖੇਰੇ ਭਾਡ ਬੇਚਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨ। ਅਪਨੀ ਢੁਗੜੁਗੀ ਬਜਾਂਦੇ ਨ।” ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੋਰ ਦਿਕਖੋ, “ਚਲਦੀ—ਫਿਰਦੀ ਦੁਨਿਆਂ ਗੀ ਭਲਕੇਰਿਧੇ ਸਰੋਆਮ ਭੁਟਟ ਬਨਾਈ ਲੈਨਾ ਗੈ ਮਜਮੈਵਾਜ ਦਾ ਕਮ ਐ। ਇਕ ਸਫਲ ਆਦਮੀ ਬਨਨੇ ਆਸਟੈ ਸਫਲ ਮਜਮੈਵਾਜ ਹੋਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐ।” ਇਸ ਨਿਬਂਧ ਗੀ ਪਢਿੱਧੈ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਚਾਰ—ਬਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਗੂਢ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਗੈਹਰੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਐ। ਇਸ ਸੱਗੈਹ ਦੇ ਵਾਕੀ ਨਿਬਂਧੈ ਚ ਬੀ ਵਾਂਗ ਦੇ ਸੂਰ ਟਕੋਹਦੇ ਲਭਦੇ ਨ।

ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦੇ ਦਮੈਂ ਨਿਬਂਧ ਸੱਗੈਹ ਪਢਿੱਧੈ ਲਗਦਾ ਐ ਜੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਹਰ ਵਿਸੇ ਦਾ ਗੂਢ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਮਤਾਲਾ ਕੀਤੇ ਦਾ ਐ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :-

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਡੱਕ. ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਡੋਗਰੀ ਗਦ ਇਕ ਪਰਚੋਲ : ਡੱਕ. ਸੁ਷ਮਾ ਰਾਮਾ
4. ਸਾਢਾ ਸਾਹਿਤਿ – 2002 ਤੇ 2003

DOGRI NATAK TE GADYA SAHITYA DA ITIHAS

**C.No. 405
M.A. DOGRI**

**UNIT – V
LESSON – 14**

प्रकाश प्रेमी ते रत्न केसर हुंदा जीवन परिचे,
 रचनां ते 1960 ई. दे बाद दे डोगरी गद्य च व्यंग–लेखन :
रूपरेखा

14.1 उद्देश्य :

इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थी डोगरी दे प्रसिद्ध व्यंगकारें प्रकाश प्रेमी ते रत्न केसर हुंदे जीवन परिचे, उंदियें रचनाएं ते उंदा व्यंग–लेखन गी योगदान बारै जानकारी हासल करी सकडन। ते इंदे लेखन बारै पुच्छे गेदे सुआलें दे उत्तर देने च समर्थ होई सकडन।

14.2 पाठ–परिचे :

इस पाठ च प्रकाश प्रेमी ते रत्न केसर हुंदे जीवन–परिचे, रचनाएं ते डोगरी गद्य च व्यंग–लेखन च योगदान बारै विस्तृत जानकारी दिती गेदी ऐ।

14.3 पाठ–प्रक्रिया :

14.3.1. प्रकाश प्रेमी ते उंदा डोगरी गद्य च व्यंग–लेखन गी योगदान :

- (i) जीवन–परिचे
- (ii) रचनां
- (iii) व्यंग–लेखन गी योगदान।

14.3.2 रत्न केसर ते उंदा डोगरी गद्य च व्यंग–लेखन च योगदान :

- (i) जीवन–परिचे।
- (ii) रचनां
- (iii) रत्न केसर हुंदा व्यंग–लेखन च योगदान।

प्रकाश प्रेमी ते डोगरी गद्य च व्यंग लेखन च उंदा योगदान :

- (i) जीवन–परिचे :** डोगरी दे प्रसिद्ध साहित्यकार प्रकाश प्रेमी हुंदा जन्म 16 अगस्त 1943 ई. रामनगर

दे 'कसूरी' ग्रां च पं. बेली राम हुंदे घर होआ। इन्हें पत्रमिं तगर पढ़ाई मिडल स्कूल घोरड़ी थमां कीती ते नौमीं ते दसमीं हाई स्कूल रामनगर थमां पास कीती। इन्हें 12 मीं तगर दी पढ़ाई जी.जी.एम. साईंस कालेज थमां हासल कीती। अगली पढ़ाई इन्हें प्राइवेट तौरा पर कीती ते इस्सै समें च शिक्षा विभाग च अध्यापक लग्गी गे। इन्हें जम्मू यूनिवर्सिटी थमां (डोगरी, संस्कृत ते हिंदी) त्रै एम.ए. दियां डिग्रियां प्राप्त कीतियां। एह लैक्चरर दे औहदे परा ररैर होइयै साहित्य सिरजना च रुझ़े दे न।

(ii) रचनां : प्रकाश प्रेमी होर इक अच्छे कवि, कहानीकार ते व्यंग लेखक न। उंदियें रचनाएं दा व्यौरा इस चाल्ली ऐ :-

- ❖ त्रुंबां (हास्य-व्यंग लेख-संग्रह, 1980 ई.)
- ❖ इक कोठा दस दुआर (कहानी संग्रह)
- ❖ बेदन धरती दी (महाकाव्य, साहित्य अकादेमी पासेआ पुरस्कृत)
- ❖ ललकार (कविता संग्रह)

(iii) प्रकाश प्रेमी हुंदा व्यंग लेखन च योगदान : प्रकाश प्रेमी हुंदा हास्य-व्यंगात्मक निबंधे दा संग्रह 1978 ई, च 'त्रुम्बां' नांड कन्नै प्रकाशत होआ। इस च कुल 9 निबंध न। इन्हें बचारात्मक निबंधे दी भाशा रामनगरी डोगरी ऐ। इन्हें निबंधे च मध्य-वर्गीय परिवारे दियें समस्याएं, खर्चीले त्यारे, सियासी ते दूझें कुरितयें गी उजागर कीते दा ऐ।

इस संग्रह दा पैहला निबंध 'बरे दा ध्याड़ा' ऐ। इस निबंध च उन्हें लोकें दा वर्णन ऐ जेहड़े पर्व-त्यार मनाने आस्तै दुआर लैंदे न ते पही शाहैं दियां गल्लां सुनने पौंदियां न। इस च समाजिक विवशता जां दखावे आस्तै चुकने आहलें त्रियें मसीवतें दा यथार्थ चित्रण कीते दा ऐ। लेखक ने बपारी जां शाह लोकें दा मनोविज्ञानक हवाला इस चाल्ली दित्ते दा ऐ— "सौदा लैने कोला पैहलें बजारै बिच्चे लंघो तां इयां खुरियां सुआही-सुआही आले ठोकदे न जियां थुआड़े परोआरै चा खिंडे द'ऊं पीढ़ियाँ होइयां होन, ते दुहार करने परैन्त इस चाल्ली दिखदे न जियां चित्तरा बककरियै गी।" इस निबंध च लेखक ने हिंदी-संस्कृत सूक्षिकतयें दे इलावा अंग्रेज़ी दे शब्दें दा बी प्रयोग कीते दा ऐ।

इस संग्रह दा दूआ निबंध 'औना त्राकिया बौहना मझाटै' निबंध इक खुआन पर अधारत ऐ जिस च उन्हें लोकें पर व्यंग कीते दा ऐ जेहड़े बगैर कुसै आसेआ सलाह पुछ्छे दे आपूं गै दूएं दियें गल्लै च दखल दिंदे न। ते अपने पासेआ लून-मिर्च लाइयै गल्लै गी बधाइयै-चढ़ाइयै सुनांदे न। इक उदाहरण इस चाल्ली ऐ—

"जागत बे-ऐब म्हाराज छड़े गण्डू खंदा,
गण्डू खंदा। एह कोई ऐब थोड़ा ऐ।

ਤੇ ਗੰਡੇ ਕਦੂਂ ਰੋਜ ਖੰਦਾ, ਕੁਸੈ ਰੋਜ ਮਾਸੈ ਚ ਮੁਜ਼ੇ ਦੇ ਹੋਨ ਤਾਂ।

ਮਾਸ ਖੰਦਾ ਕੇ ?

ਕਦੋਂ ਕੁਤੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪੀਨੀ ਹੋਏ ਤਾਂ।

ਪੀਦਾ ਬੀ ਏ ਕੇ ?

ਕਦੋਂ ਕੁਦੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਜੀਤੀ ਬੈਠੈ ਦਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਿਧੈ ਚ ਜਾਂ

ਹਾਰੀ ਬੈਠਾ ਦਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਗਮਿਧੈ ਚ।

ਅਹਲਾ। ਖੇਫਦਾ ਬੀ ਏ।"

ਮੁਹਾਵਰੋਂ ਤੇ ਲੋਕੋਕਿਤਿਯਾਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਤ੍ਰਿਧੇ ਨਿਬੰਧ 'ਮੁਚ਼' ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਮਦੰ ਆਸੇਆ ਮੁਚ਼ ਨੇਈ ਰਖਨੇ ਤੇ ਰਿਖਤੀ ਨਿਯਾਮ ਦਾ ਬੀ ਵਧਾਤਮਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਵਧਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਮਦ ਤਾਂਨੋਂ ਗੀ ਆਖੇਆ ਜੇਹੜੇ ਮੁਚ਼ ਰਖਦੇ ਨ। ਜਿਧਾਂ ਗਢ਼ੀ ਚ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਇਕ ਸਹਿਲਾ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ :—

'ਏਹ ਥੁਆਡੇ ਕਿਸ ਲਗਦੇ ਹੇ ਕੇ ?

ਨੇਈ।

ਤਾਂ ਤੁਸੋਂ ਝੁਣਡ ਕੀ ਹਾ ਕਢੇ ਦਾ ?

ਅਡੇਓ ਮਡਦ-ਮਾਹਨੂੰਏਂ ਕਥਾ ਝੁਣਡ ਕਢਣਾ ਗੈ ਪੌਂਦਾ।

ਬ ਗਢ਼ੀ ਚ ਹੋਰ ਬੀ ਮਤੇ ਮਡਦ ਨ।

ਨੇਈ ਕੁਡੇ ਬਾਗੇ ਮੁਚੋਂ ਮਾਹਨੁ ਮਡਦ ਥੋੜਾ ਹੋਂਦਾ।"

"ਘਰ-ਘਰ ਮੈਜਰ ਭੰਡੋਂ ਦਾ" ਨਿਬੰਧ ਚ ਭੰਡੋਂ ਦੀ ਕਲਾਬਾਜ ਜੀਹਬਾ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ, ਤੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜਿਥੋਂ ਦੂਏ ਦਾ ਮੌਜੂ ਕਸਦੇ-ਕਸਦੇ ਲੇਖਕ ਆਪੂ ਗੈ ਮੌਜੂ ਬਨੀ ਜਂਦਾ ਏ। ਅਰਥਤ ਮੈਜਰ ਲਾਨੇ ਆਹਲੇ ਉਪਰ ਵਧਾਂ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਕ ਲੋਕਗੀਤ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਇਧੈ ਅਪਨੇ ਬਚਾਰ ਇਸ ਚਾਲੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ :—

"ਚੌਲੋਂ ਚ ਮੈਜਰ ਬੰਡੈ ਦਾ

ਘਾਡ ਚ ਮੈਜਰ ਲਮੜੋਂ ਦਾ

ਫੁਲਲੋਂ ਚ ਮੈਜਰ ਝੱਗੋਂ ਦਾ

झलै च मैजर कंडे दा ते घर-घर मैजर भंडे दा।"

'मेरा बसीयतनामा' निबंध च धार्मक ग्रंथे दे उदाहरण देइयै अपनी हर बुराई गी स्हई दर्शाने ते भगवान दे नांड उपर बपार करने आहले लोके गी अपने व्यंग दा नशाना बनाए दा ऐ।

'जदूं औं घोड़ी चढ़ेआ' निबंध च निबंधकार ने साढे समाज च परम्परा थमां चलदे आवा करदे रीति-रवाजें पर व्यंग कीते दा ऐ। ते मनुकखी कदरें दे हवाले कन्नै एह स्पश्ट कीते दा ऐ जे अज्ज कुडियें ते जागतें च फर्क-भेद कीते जाने आहले व्यवहार पर कुडियां चुप्प नेर्ई रौंहदियां बल्के ओह जवाब तलबी करदियां न। ओह आपुं अपने मां-प्यो गी उनेंगी मता दाज देने गितै उकसांदियां बी न। जियां :-

"कसूर खबरै कोहदा ऐ पर एह कुडियां तां-मन्नां पढी-लिखियै बी किश चारा-जोई करन। सगुआं सौहरिये पंजाह ज्हार मंगन तां कुडियां लक्ख मंगियै दलील दिंदियां जे नेह नातै दे मूँहै पर चांदी दा पौल्ला मारो ते माऊ-बबै गी इस चाल्ली जुआडांदियां न जे ओह बाकी सारी जिंदगी चम्मै दे पौल्ले खान जुगे होई जंदे न।"

'रिव्यूअर ते रिमार्क्स' निबंध च लेखक ने लेखके आसेआ अपनी कृतियें गी छपाने च औने आहली आर्थक परेशानियें, सरकारी संस्थाएं दे करोबार ते अनपढ रिव्यूअरें गी अपने व्यंग दा नशाना बनाए दा ऐ। इस च लेखक ने दस्से दा जे कुसै लेखक दी रचना उसदे निजी-भाव-बोध ते ज्ञान दे गुणे कारण नेर्ई बिकदी बल्के रिव्यूअर दे असरो-रसूख कारण उसदी म्हत्ता बधारी ऐ। जिस बारै लेखक ने इक लेखक ते उसदे मित्रे दे वार्तालाप राहें एह गल्ल स्पश्ट कीती दी ऐ :-

"हां, इक कवता संग्रैह। परता थोआ।

किश बिकेआ बी है ?

हां, सब किश बिकिया, सवाए इक पुराने कोटै दै। (ओवी स्यालै करी रेहा होना) कवि ने परता दित्ता।" निबंधकार दा इनें शब्दे च गुज्जा व्यंग ऐ जे कताब छपाने च लेखक दा सब किश बिकी जंदा ऐ पर कताब नेर्ई बिकदी।

'स्यासी गणमत माला' निबंध च सियासतदानें पर व्यंग कस्से दा ऐ। इस निबंध च 'कुर्सी', 'अजादी', 'इलैक्शन', 'चम्चा' बगैरा केर्ड शब्दे दियां बडियां हास्यास्पद परिभाशां दिती दियां न।

इस संग्रैह दे खीरी निबंध 'सिनमा' च लेखक ने युवा पीढी उपर सिनमें कारण पैने आहले दुरपिरणामें दा उल्लेख कीते दा ऐ। सिनमें गी दिकिखियै अज्ज दी युवा पीढी च आए दे परिवर्तनें पर चिंता व्यक्त कीती दी ऐ।

निश्कर्ष दे तौर पर अस आक्खी सकने आं जे एह संग्रैह, इक अच्छा हास्य-व्यंग निबंध संग्रैह होने

ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਵਰਤਮਾਨ ਮਸਲੋਂ ਉਪਰ ਢੁਹੰਗਾ ਚਿੱਤਨ ਬੀ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਖਾਸ ਖੂਬੀ ਏ ਜੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸੰਵਾਦਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰੇਹ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮੁਹਾਵਰੋਂ, ਲੋਕੋਕਿਤਿਆਂ, ਉਪਮਾਏਂ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਸੁਕਿਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਾਂਗ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰ ਲੇਝਿਆਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦਿਯਾਂ ਅਕਖਾਂ ਖੋਲਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਰਲ ਕੇਸਰ ਤੇ ਵਾਂਗ—ਲੇਖਨ ਗੀ ਤੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ :

(i) ਜੀਵਨ—ਪਰਿਚੇ : ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ ਜਨਮ ਸਨ् 1940 ਚ ਸ਼ਹੌਰ ਬਸੀਲ ਦੇ ਥੂਰੂ ਕੁੰਡ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਹੋਆ। ਇੰਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਰੁਦ੍ਰਮਣਿ ਕੇਸਰ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ। ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੇ ਬਚਪਨ ਵੇ ਮੁੰਢਲੇ ਛੇ—ਸਤ ਬਰੇ ਗੂਲ ਗਲਾਬਗੜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਚ ਗੁਜਰੇ। ਇਸਦੇ ਪਰੈਨਤ 1947 ਬਰੇ ਚ ਇਹ ਰਿਆਸੀ ਅਪਨੇ ਪੁਸ਼ਟੈਨੀ ਘਰੈ ਚ ਉਠੀ ਆਏ ਤੇ ਉਤਥੈ ਗੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕੂਲੀ ਸ਼ਿਕਾਇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਕੂਲੀ ਸ਼ਿਕਾਇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗੈ ਇਹ ਰਾਮਲੀਲਾ ਤੇ ਦ੍ਰਾਏ ਨਾਟਕਾਂ ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਨ ਲਗੀ ਪੇ। ਦਸਮੀਂ ਰਿਆਸੀ ਥਮਾਂ ਪਾਸ ਕਰਨੇ ਪਰੈਨਤ ਇਹ ਏਫ.ਏ. ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਜਮ੍ਹਾਂ ਉਠੀ ਆਏ। ਇਕ ਬਾਰੀ ਰਾਹਾਂ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਬੀ ਇਕ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇਆ ਜਿਸਗੀ ਬਖ਼ਾਈ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹਮਦ ਹੋਰੋਂ ਬੀ ਦਿਕਖੇਆ ਤੇ ਇੰਦੀ ਅਦਾਯਗੀ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕੀਤੀ। ਇੰਦਿਆਂ ਹੋਰ ਬੀ ਕਲਾਤਮਕ ਖੂਬਿਆਂ ਗੀ ਦਿਕਖਿਆਂ ਬਖ਼ਾਈ ਸਾਹਬ ਬਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਤੇ ਫਲਸਰੂਪ 12 ਮੀ. ਪਾਸ ਕਰਨੇ ਪਰੈਨਤ ਤੁਹਾਨ੍ਹੇ ਇਨ੍ਹੋਂਨੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਸਰਕਾਰੀ ਖੱਚੇ ਉਪਰ ਨਾਗਪੁਰ ਭੇਜੇਆ। ਸਨ् 1963 ਚ ਇਹ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਰਿਆਂ ਪਰਤੋਈ ਆਏ ਤੇ 1964—65 ਬਰੇ ਚ ਇੰਦੀ ਨੌਕਰੀ ਸਕੈਨੀਕਲ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਚ ਫੋਰਮੈਨ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਲਗੀ ਗੇਈ। ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੋਰ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦਰਾਨ ਸਲਾਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਜਾਤੀਤਿਪੁਰਮ, ਰਿਆਸੀ, ਰਾਜੀਵੀ, ਖੈਲੈਹਨੀ ਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਬਾਗੈਰਾ ਥਾਹੂਰੋਂ ਪਰ ਕਾਰਘਰਤ ਰੇਹ। 1 ਜਨਵਰੀ 1996 ਗੀ ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੋਰ ਚਾਨੁਚਕ ਸ਼ਵਾਗ ਸਿਧਾਰੀ ਗੇ।

(ii) ਰਚਨਾਂ : ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਕਵਿ, ਕਵਾਨੀਕਾਰ ਤੇ ਗਦਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਜਾਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਨੂੰ ਭਾਈ ਪਤਿ ਹੁੰਦੀ ਕਹਿਤਾ ‘ਸ਼ੈਹਰ ਪੈਹਲੋ—ਪੈਹਲ ਗੇ’ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ ਡੋਗਰੀ ਚ ਲਿਖਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੀ ਕਾਵਿ—ਸਿਰਜਨਾ, ਕਵਾਨੀ—ਲੇਖਨ ਤੇ ਗਦ—ਸਿਰਜਨਾ, ਡੋਗਰੀ ਸੱਥਾ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ‘ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਰਲ ਕੇਸਰ’ ਨਾਂਡ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟਕ ਚ ਸੰਕਲਤ ਏ। ਇਹ ਪੁਸ਼ਟਕ 2000 ਈ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਹੈ।

(iii) ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ ਵਾਂਗ—ਲੇਖਨ ਚ ਯੋਗਦਾਨ : ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦਾ ਵਾਂਗ—ਲੇਖਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ ਯੋਗਦਾਨ ਇੰਦੇ ਨਿਬੰਧ—ਲੇਖਿਆਂ ਚ ਦਿਕਖਨੋਂ ਗੀ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਇਹ ਆਪੂ ਬੀ ਸਮਾਂ ਦੇ ਹਾਂਸਮੁਖ, ਮਖੌਲੀ ਤੇ ਟਚਕੋਲੀ ਹੈ। ‘ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਰਲ ਕੇਸਰ’ ਪੁਸ਼ਟਕ ਦੇ ਦ੍ਰਾਏ ਭਾਗ ਚ ਰਲ ਕੇਸਰ ਹੁੰਦੇ ਸਤ ਲੇਖ ਸੰਕਲਤ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਚ ਮਤੇ ਹਾਰੇ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਲੇਖ ਨ। ਇੰਦੇ ਲੇਖਿਆਂ ਚ ਵਾਂਗ ਘਟਟ ਤੇ ਹਾਸਾ ਬਡਾ ਮਤਾ ਏ। ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਸ਼ਹੇਈ ਹੋਂਦਾ ਜੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਛਡੇ ਹਾਸੇ—ਮਥਕਰੀ ਚ ਮਸ਼ਗੂਲ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮਾਜੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਗੀ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਵਾਂਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ, ਬਿਰਸਰੀ ਗੈ ਗੇਦਾ ਏ।

‘ਨਾਰਾਣ ਕੁਸੈ ਦਾ ਟੀ.ਵੀ. ਖਰਾਬ ਨਿੰ ਹੋਏ ਕਦੋਂ। ਚ ਤੰਦੀ ਇਹ ਗਲ ਬਡੀ ਇਸ਼ਾਰਤਨ ਜਨ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜੇ ਅਜ਼ਜ਼ਕਲ ਦੇ ਦੌਰ ਚ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਿਆਂ ਜਾਂਦੂ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਦੇ ਮੈਚ ਚਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਨ—ਤਾਂ ਕੇਈ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਰੁਟਾਂ ਕਥਾ ਮਤੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਟੀ.ਵੀ. ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਇਸਦੇ ਬਜਾਏ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਹਾਸੇ—ਮਥੌਲ ਤੇ ਮਥਕਰਬਾਜੀ ਚ ਲਗੀ ਜਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਪਾਠਕ ਗੀ ਮਤੇ ਕੋਲਾ ਮਤਾ ਹਸਾ।

ਇਸੈ ਚਾਲੀ 'ਘਰ ਜੋਆਈ' ਕਲਿਯੁਗ ਚ ਸਤਿਯੁਗ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਹੋਰਨੇ ਲੇਖੋਂ ਚ ਬੀ ਹਾਸੇ ਦਾ ਪਕਖ ਵਿੰਗ ਦੇ ਪਕਖੈ ਗੀ ਦਬਾਂਦਾ, ਉਸਗੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਨਾਂਦਾ ਸੇਹੀ ਹੋਂਦਾ ਏ।

'ਮਿਲਨੀ ਮਾਮੇ ਦੀ' ਏਹ ਲੇਖ ਨੇਈ ਹੋਇਥੈ ਮਾਮੇਂ ਦਾ ਹਾਸਧ ਰਸ ਭਰੋਚਾ ਇਕ ਰੇਖਾ—ਚਿਤਰ ਜਨ ਏ। ਪਰ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਭਨੋਂ ਲੇਖੋਂ ਚ ਜੇਹੜੀ ਗਲਲ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਏ ਓਹ ਏ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪੈਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰ ਜੋਰਦਾਰ ਪਕਤਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪਾਠਕੋਂ ਉਪਰ ਇਕ ਖਾਸ ਅਸਰ ਛੋਡਦੇ ਨ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹਾਸੇ—ਹਾਸੇ ਚ ਕਿਸ਼ ਏਸਿਆ ਗਲਲਾਂ ਬੀ ਪਾਠਕੋਂ ਤਗਰ ਪੁਜਦਿਯਾਂ ਨ, ਜਿੰਦੇ ਪਰ ਓਹ ਸੋਚਨੇ ਗੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਈ ਜਂਦੇ ਨ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਰਤਨ ਕੇਸਰ ਹੋਰ ਇਕ ਸੋਹਗੇ ਕਵਿ, ਕਹਾਨੀਕਾਰ ਤੇ ਵਿੰਗ ਲੇਖਕ ਅਰਥਾਤ् ਗਦਿ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਤੱਦੇ ਥੋਹੜੇ ਜਨੇਹ ਲੇਖੋਂ ਰਾਹੋਂ ਅਸੋਂ ਗੀ ਤੱਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰ ਪਕਤਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ—ਪ੍ਰਯੋਗੋਂ ਦੇ ਸੁਨਦਰ ਨਮੂਨੇ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਜੋ ਬੀ ਤੱਨੋਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਚ ਅਚ਼ੇ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਗੁਣ ਮਜੂਦ ਨ।

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਡਾਂ. ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਡੋਗਰੀ ਗਦਿ ਇਕ ਪਰਚੋਲ : ਡਾਂ. ਸੁ਷ਮਾ ਸ਼ਰਮਾ
4. ਸਾਫ਼ੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ : ਪ੍ਰੋ. ਵੀਣਾ ਗੁਪਤਾ
5. ਸਾਫ਼ਾ ਸਾਹਿਤਿ : 2004

Directorate of Distance and Online Education

UNIVERSITY OF JAMMU
JAMMU

STUDY MATERIAL FOR M. A. DOGRI (SEMESTER -IV)

COURSE NO. : 405
Dogri Natak Te Gadya Sahitya da Itihas

UNIT : 1 - V
Lesson No. 1-14

Review & Editing By
Dr. Sunil Kumar

In Case of any Query :
Dr. Jatinder Singh
Incharge M. A. Dogri

*<http://www.distanceeducationju.in>
Printed & Published on behalf of the Directorate of Distance and Online
Education, University of Jammu by the Director, DDE, University of Jammu,
Jammu.*

M. A. DOGRI

COURSE No. : 405

Course Editing by :

Dr. Sunil Kumar

Proof Reading by :

Dr. Jatinder Singh

Teacher Incharge

M.A. Dogri

DDE, University of Jammu,

Jammu

© Directorate of Distance and Online Education, University of Jammu, Jammu, 2023

- All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the DDE, University of Jammu.
- The script writer shall be responsible for the lesson/script submitted to the DDE and any plagiarism shall be his/her entire responsibility.

Printed at : Ashish Art Printers /May 2023/ 100 Books